

PÕLLUTÖÖMINISTEERIUMI VÄLJAANNE Nr. 28.

№1.

*по имени трудящегося К. Тиласе
Шарану. СССР.*

HOBUSEKASVATUS EESTIS

kuni 1927. a.

ÉLEVAGE DES CHEVAUX EN ESTONIE

jusqu'à 1927.

TALLINNAS 1927.

HOBUSEKASVATUS EESTIS

kuni 1927. a.

ÉLEVAGE DES CHEVAUX EN ESTONIE

jusqu'à 1927.

JARTU OLIKOOI
RAAMATUKOGU

TALLINNAS 1927.

RIIGI TRÜKIKODA, NIINE TÄN. 11.

Préface.

Avant la Grande Guerre on attachait en Estonie de l'importance à l'élevage de tels chevaux de demi-sang, qu'on pouvait employer comme carrossiers et qui ont été achetés comme chevaux de remonte, spécialement pour la cavallerie et l'artillerie.

Dans cette question les grands propriétaires jouaient le rôle décisif. Ils employaient pour l'élevage surtout des étalons pur sang anglais et des carrossiers et n'attachaient pas de l'importance au développement d'une race pure.

Après la guerre de l'Indépendance les éleveurs de chevaux tâchent d'atteindre un autre but. Ils sont représentés, à peu d'exception près, par les petits propriétaires, qui désirent élever un cheval, correspondant aux exigences de l'agriculture.

Depuis 1922. on élève, suivant un plan ferme, des chevaux de trois races, savoir: le cheval estonien (indigène), le cheval de Tori (demi-sang torien) et le cheval ardennais. Dans ce but on a en même temps constitué des livres généalogiques relatifs.

Les marques des trois races sont: pour le cheval estonien — E, pour le cheval de Tori — T et pour le cheval ardennais — EA et A (race pure).

Le développement de l'élevage des chevaux est dirigé par le Ministère de l'Agriculture conjointement avec les sociétés d'élevage de chevaux.

La brochure présente donne un resumé bref concernant les travaux faits jusqu'à présent et les résultats déjà atteints.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

33025356

Kaassõna.

Kodumaa hobusekasvatuse edendamiseks ja selle paremale järjele tõstmiseks on iseseisvusaastatel elavamalt ja põhjalikumalt töötatud kui kunagi varem.

Asjaomased valitsusasutised ja vastavad seltskondlikud organisatsioonid on püstitanud endale püsivad sihid, nende järjekindel tegevus on suutnud selgitada laiematele hulkadele ikka rohkem ja rohkem, kuhu poole meie hobusekasvatuses tuleb püüda.

Töö tagajärgede ja viisi ülevaateks koostavad nii Põllutööministeerium kui ka tõu- ja põllumeeste seltsid aastaaruandeid, milles leidub andmeid, mis väärivad laiematele ringidele käepärastamist. Ka ilmub aeg-ajalt uusi hobusekasvatuse korraldusse puutuvaid määrusi ja juhendeid mitmesugustes väljaannetes, kust neid hiljem raske leida.

Märgitud asjaolud on loonud sellekohaste materjalide koondamise ja avaldamise vajaduse — on ju tähtis, et hobusekasvatusest huvitatud oleksid tuttavad tehtud ja tehtava tööga, sest siis saavad nad suhtuda hobusekasvatusse puutuvatesse küsimustesse teadlikumalt.

Seni on Riigi Statistika Keskbüroo poolt välja antud põllumajanduse aasta- raamatud annud ülevaateid hobusekasvatuse korraldustöödest. Tänavu ilmunud Põllumajanduse Peavalitsuse aastaraamat teeb seda pikema rea aastate kohta, käsitades tegevuse arenemist kuni 1. aprillini 1926. a.

Kahjuks ilmuvad mainitud raamatud õige piiratud arvul ja nende hind on küllalt kõrge, mispärast nad vähe kättesaadavad laiematele ringidele. Pealegi on need koguteostena ebasoodsad nendele, keda huvitab peaaesjalikult hobusekasvatust käsitlev osa, mis moodustab vaid ühe peatüki põllumajanduslikke tegevus- harusid käsitlevast tervikust.

Mainitud puuduse kõrvaldamiseks ja eelpool märgitud vajaduse rahuldamiseks Põllumajanduse Peavalitsus annab välja käesoleva brošüüri, mis sisaldab kirjutisi hobusekasvatuse alal töötavatelt tegelastelt. Sisu selgitavatena täiendustena on brošüüri mahutatud käsitlusainesse puutuvaid ülesvõtteid.

Kuna autoreid mitu, siis on möödapääsematud mõningad kordumised ja üleminekute konarused. Autorite keeles on tehtud parandusi ainult kõige tarvilisteks ühtlustamisteks. Esimene kirjutis moodustub k. a. ilmunud „Põllumajandus 1926. a.“ (Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne) ja Põllumajanduse Peavalitsuse aastaraamatu hobusekasvatust käsitlevale osade äratõmmetest, millega seletuvad keelelised ja trükitehnilised erinevused kirjutise alaosades.

Sisukord — Table des matières.

	Lhk.		Page.
I. Hobusekasvatuse Eestis — K. Tagepera . . .	7	I. Élevage des chevaux en Estonie. . .	7
1. A j a l u g u .		1. HISTORIQUE.	7
1) Hobusepidamine ja -kasvatamine.		1) Effectif et production des chevaux. . .	7
2) Hobusekasvatuse olukord Eestis enne iseseisvust.		2) État de l'élevage avant l'Indépendance. .	8
3) Põllutöoministeeriumi tegevus 1918.—1921. a.		3) Activité du Ministère de l'Agriculture en 1918 — 1921.	11
2. Hobusekasvatuse korraldustööd 1922.—1925. a.		2. ORGANISATION DE L'ÉLEVAGE DES CHEVAUX EN 1922 — 1925. . .	14
1) Vahetu korraldustöö.		1) Mesures directes.	15
Hobuste suguraamatupidamise organiseerimine.		Constitution des livres généalogiques. . .	15
Riigi sugutäkkude tegevuse organiseerimine.		Organisation des stations d'étalons d'État.	24
2) Kaudne korraldustöö.		2) Mesures indirectes.	30
Toetus suguhobuste muresemiseks.		Subventions d'État pour l'achat des chevaux de race.	30
Erakasvandused ja hobusekasvatuse majapidamised.		Exploitations privées pour l'élevage des chevaux.	31
Näitused.		Expositions.	32
Võimisevõistlused.		Concours.	35
3) Seltskonna kaastöö.		3) Collaboration des sociétés.	36
4) Järelsõna.		4) Conclusion.	38
3. Hobuste tõuparandus 1926. a.		3. AMÉLIORATION DES RACES EN 1926.	39
1) Meie tõuhobused suguraamatu andmetel.		1) Nos chevaux de race d'après les données des livres généalogiques.	39
2) Aasta ülevaade.		2) Compte rendu annuel (1926).	43
II. Tori hobusekasvatuse — M. Ilmjärv . . .	52	II. Le Haras National de Tori.	52
III. Eesti hobusekasvatuse selts ja eestihobuse arendamine kuni 1927. a. — O. Sintman . . .	55	III. Société pour l'élevage des chevaux estoniens et l'amélioration des chevaux de la race estonienne jusqu'à 1927.	55
1. Seltsi tegevuse ülevaade.		1. Activité de la société.	55
2. Eesti hobune.		2. Le cheval estonien.	59

	Lhk.	Page.
IV. Tori hobuste tõuseltsi tegevuse ülevaade <i>J. Soosaar</i>	63	
1. Seltsi tegevus.		
2. Torihobuse ülesanded meie põllumajanduses.		
V. Eesti ardenni hobusekasvatuse seltsi tegevus ja ardennide kasvatus Eestis <i>A. Gerberson</i>	69	
1. Tegevuse ülevaade		
2. Ardennide arendamise seisukord ja väljavaated.		
IV. <i>Resumé concernant l'activité de la Société pour l'amélioration du cheval torien.</i>		63
1. <i>Activité de la Société.</i>		63
2. <i>Importance du cheval torien pour notre agriculture.</i>		67
V. <i>Activité de la Société pour l'élevage des chevaux ardennais et l'élevage des chevaux ardennais.</i>		69
1. <i>Resumé de l'activité.</i>		69
2. <i>Situation et perspectives pour l'élevage des chevaux ardennais.</i>		73

Tähtsamad tabelid — *Les principaux tableaux.*

1. Suguraamatusse märgitud hobuste arv maakondade järele 1922.—1925. a.	23	1. <i>Nombre des chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922 — 1925, d'après les arrondissements</i>	23
2. Riigi sugutäkkud 1922.—1925. a.	26	2. <i>Nombre des étalons de l'État en 1922 — 1925.</i>	26
3. 1920.—1925. a. ostetud riigi sugutäkkud	29	3. <i>Étalons de l'État achetés en 1922 — 1925</i>	29
4. Tõuseltside tulud 1923.—1925. a.	37	4. <i>Revenus des sociétés des éleveurs des chevaux de race en 1923 — 1925</i>	37
5. Põllutöoministeeriumi toetus tõuseltsidele 1923.—1925. a.	38	5. <i>Subvention d'État aux sociétés des éleveurs des chevaux de race en 1923 — 1925</i>	38
6. Paaritusandmed 1925. a.	38	6. <i>Données concernant les montes en 1925</i>	38
7. 1922.—1925. a. märgitud suguhobused kõrguse järele	40	7. <i>Chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922 — 1925 d'après la taille</i>	40
8. 1922.—1925. a. märgitud suguhobused sääre ümbermõõdu järele	41	8. <i>Chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922 — 1925 d'après le tour de canon</i>	41
9. 1922.—1925. a. märgitud suguhobused karva järele	42	9. <i>Chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922 — 1925 d'après la robe</i>	42
10. Suguraamatusse märgitud hobuste arv 1922.—1926. a.	44	10. <i>Nombre des chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922 — 1926</i>	44
11. Riigi toetusega ostetud suguhobused 1923.—1926. a.	45	11. <i>Chevaux de haras achetés au moyen de la subvention d'État en 1923 — 1926</i>	45
12. Riigi sugutäkkude koosseisu muutused 1926. a.	45	12. <i>Mouvement de l'effectif des étalons de l'État en 1926</i>	45
13. Paaritusandmed 1926. a.	46	13. <i>Données concernant les montes en 1926</i>	46
14. 1924.—1926. a. maakondlikel näitusil esinenud hobuste arv	48	14. <i>Nombre des chevaux aux expositions des arrondissements en 1924 — 1926</i>	48
15. Noorhobuste näitusil esinenud noorhobuste arv	50	15. <i>Nombre des jeunes chevaux aux expositions</i>	50

Pildid — Figures.

	Lhk.		Page.
1. Sughobused künnitöös	7	1. Chevaux de race au service du trait agricole	7
2. Halli, 4 E — eesti-täkk	9	2. Halli, 4 E — étalon estonien	9
3. Hetman I, 12 T — tori-täkk	12	3. Hetman I, 12 T — étalon torien	12
4. Sughobuste märkimiskomisjon 1923 a.	17	4. Commissions des livres généalogiques en 1923.	17
5. Sughobuste märkimiskomisjon 1924 a.	20	5. Commissions des livres généalogiques en 1924	20
6. Sugutäkk Liinan-Viisa, 17 E (Soomest imperteeritud)	27	6. Liinan-Viisa, 17 E, étalon (imp. de la Finlande)	27
7. Tori hobusekasvanduse peatäkk Hetman	28	7. Hetman, étalon de pépinière du haras de Tori	28
8. Noorhobused Heimtalikopli	31	8. Poulains au pâturage de Heimtal	31
9. Tabac, 49 A — ardenni-täkk (Belgiast imperteeritud)	32	9. Tabac, 49 A — étalon ardennais (imp. de la Belgique)	32
10. Manna, 365 E — eesti-mära mandrilt	41	10. Manna, 365 E — poulinière estonienne du continent	41
11. Miira, 164 EA — ardenni mära	43	11. Miira, 164 A — poulinière ardennaise	43
12. Miira, 214 E — eesti-mära Saaremaalt	44	12. Miira 214 E — poulinière estonienne de l'île Saaremaa	44
13. Demira, 981 T — tori-mära	48	13. Demira, 981 T — poulinière torienne	48
14. Kasvanduse hobused karjamaal	52	14. Poulinières du haras de Tori au pâturage	52
15. Sugutäkk Arend, 64T (Ida-Friisimaalt imperteeritud)	53	15. Arend, 54 T — étalon (imp. de la Frise orientale)	53
16. Heldenknabe, 133 T — tori-täkk	54	16. Heldenknabe, 133 T — étalon de pépinière du haras de Tori	54
17. Tori hobusekasvandus	54	17. Le Haras National de Tori	54
18. Eesti-märad Häädemeeste	55	18. Poulinières estoniennes de race au Häädemeeste	55
19. Miku, 11 E — eesti-täkk	56	19. Miku, 11 E — étalon estonien	56
20. Olla, 363 E — eesti-mära mandrilt	59	20. Olla, 363 E — poulinière estonienne du continent	59
21. Ella, 394 E — eesti-mära Saaremaalt	61	21. Ella, 394 E — poulinière estonienne de l'île Saaremaa	61
22. Tori-täkkud võimisvõistlusel Viljandis 1924. a.	63	22. Concours des étalons toriens à Viljandi en 1924	63
23. Jõis, 242 T — tori-täkk	65	23. Jois, 242 T — étalon torien	65
24. Heimtali põldkoppel	65	24. Pâturages de Heimtal	65
25. Marta, 405 T — tori-mära	67	25. Marta, 405 T — poulinière torienne	67
26. Poiss, 75 T — tori-täkk	68	26. Poiss, 75 T — étalon torien	68
27. Ardennid Rakvere näitusel 1923. a.	69	27. Des ardennais sur l'exposition à Rakvere en 1923	69
28. Vati, 346 EA — ardenni-mära	70	28. Vati, 346 EA — poulinière ardennaise	70
29. Neptun av Årsta, 77 A — ardenni-täkk (Rootsist imperteeritud)	71	29. Neptun av Årsta, 7 A étalon ardennais (imp. de la Suède).	71
30. Puppe, 117 EA — ardenni-mära	73	30. Puppe 117 EA — poulinière ardennaise	73
31. Munk Tvååker, 67 A — ardenni-täkk (Rootsist imperteeritud)	74	31. Munk Trååker, 67 A — étalon ardennais (imp. de la Suède)	74
32. Imperteeritud ardenni-märad	75	32. Poulinières importées de la Suède.	75

Hobusekasvatus Eestis.

K. Tagepera.

Põllumajanduse Peavalitsuse hobusekasvatuse eriteadlane.

1. Ajalugu.

Hobusepidamine ja -kasvatamine. Eestis kasvatatakse hobuseid peamiselt oma tarviduste rahuldamiseks. Väljavedu on olnud 1922. a. alates umbes 1000 pead aastas, ning see arv liigub enim kahanemise kui kasvamise sihis.

Enne Ilmasõda, 1912. a. oli eestlaste asumisalal Eesti- ja Liivimaal 191.912 hobust. 1925. a. on sama piirkonna hobuste arv tõusnud juba 209.146 peale, mis on tingitud osalt maa reformi tagajärjel olnud suurmajapidamiste tükeldamisest, osalt ka põllukultuuri põhjalikumaks muutumisest. Põlseremaal ja Narvatagustes valdades asuvaid hobuseid juure arvates, oli Eestis 1925. a. kokku 223.747 hobust.

Hobuste juurekasvatamine viimaseil aastail on olnud järgmine:

1920. a. —	10 924	varsa
1922. a. —	16 797	„
1923. a. —	14 075	„
1924. a. —	13 547	„
1925. a. —	14 131	„

Seega on meil hobuseid tarvitusel umbes 6 miljardi marga väärtuses, ning juure kasvatatakse iga aasta umbes 14.000 varsa ligikaudu 150 miljoni marga väärtuses.

Hobuste arv on aasta-aastalt kasvanud, ja peab arvama, et uute maade juure harimisega, soomaade kultiveerimisega põllumajandusele vajalikkude hobuste arv veelgi kasvab. Vaevalt leidub naabermaid, kes meid lähemas tulevikus suudaksid soodsatel tingimustel hobustega varustada. Need asjaolud on olnud ja jäävad põhjusteks, miks meil hobusekasvatuse alal tegutsetakse.

Hobusekasvatuse olukord Eestis enne iseseisvust. Enne Ilmasõda olid meil hobusekasvatajateks nii väike- kui ka suurpõllumehed; esimesed sagedamini määrupidajatena, viimased täkupidajatena.

Hobusekasvatajaid lahutav seisuline vahe ning nende erinevad majanduslikud huvid ei võimaldanud hobusekasvatuse sihtides ühtmeelt ja kokkukõla leida, andes määrava osa eesõigustatud kihile. Hobusekasvatus sarnanes laevale, mille kere moodustasid talunikud, purje ja tüüri aga valitsesid mõisnikud.

Suurpõllumeeste jõukus lubas neid sõidutalle pidada, selle juures ka sugutäkke. Mõisnikkudel oli sidemeid valitsusasutistega, mis võimaldas soodsatel tingimustel saada kroonu sugutäkke, rahalist toetust, isegi kroonumõisu kasvanduste asutamiseks. Neil olid eriorganisatsioonid hobusekasvatuse korraldamiseks, näiteks: Liivimaal „Liivimaa hobusekasvatuse edendamise selts“ (Livländischer Verein f. Förderung d. Pferdezeitung), asutatud 1895. a. Tallinnamaal avas „Eestimaa põllumajandusline selts“ 1896. a. hobusekasvatuse osakonna. Nende organisatsioonide poolt pandi alus suguhobuste märkimisele ja suguraamatupidamisele, kuid hobusekasvatuse sihi kohta ei jõutud kindlale seisukohale: märgiti kõiki tõuge, pooldades üldiselt kergemat soojaverelist hobust. Hobuseid märkisid tervelt 28 (12+16) komisjoni, milline asjaolu halvavalt mõjus märgitud materjali ühtlusele. Samad organisatsioonid korraldasid ka näitusi ja hankisid väljaspoolt sugutäkke ja sugumärasid (eriti Ida-Preismaalt, Hannoverist, Holsteinist). 1911. a. asutas ringkond suurpõllumehi „Baltimaa külma-vereliste hobuste kasvatajate seltsi“ (Baltischer Verein von Züchter kaltblütiger Pferde). Selts pidas suguraamatut oma liigete tõuhobuste kohta kahes osas: 1) belgiahobune ja 2) ingliahobune.

Mainitud seltside tegevus hobusekasvatuse alal vaibus sõja kestes.

Kõigi nende soodustavate asjaolude juures oli mõisnikkude tegevuse mõju meie põllumajandusliku hobuse kasvatusele siiski mitteüleseatav.

Olles jõukad rohkem päritud suurte varanduste ja eesõiguste tõttu kui produktiivse töö tagajärjel, puudus mõisnikkude enamikul majanduslik vaade hobusekasvatusele; seda seoti rohkem lõbu ja spordiga. Otsiti teid sarnases suunas liikuva hobusekasvatuse saadustele turu leidmiseks, ja see leitigi lõpuks sõjaväele ratsaremonthobuste andmise näol. Ometi ostis Vene valitsus meilt niivõrd vähe (E. Veber. Tori hobune, lhk. 128, 129.) remont-hobuseid, et suurem osa ratsa- ja sõiduhobuse tüüpi sugutäkkude järelsugu neile mitesobivale põllutööle pidid jääma, seal halvasti töötades ja enneaegu vigaseks muutudes. Tõsi, leidis neidki, kes soovitasid hobusekasvatust korraldada põllumajandusliku hobuse arendamise suunas, kuid nende vaated ei leidnud kunagi üldist ja kestvat tunnustust; selle asemel aga vaheldusid iga üksiku mehe tujud, ja üksiku jõukus lubas oma tujusid ka teostada kalliste, põllumajandusele mitesobivate täkkude muretsemise teel.

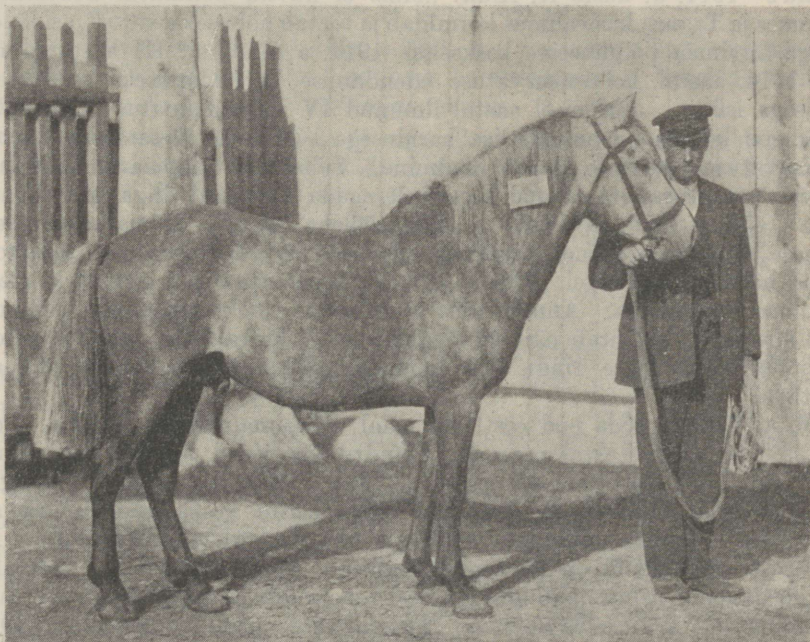
Väikepõllumeeste majandusline kehvus ja üksmeele puudus olid peapõhjuseks, mis neid ei lasknud end maksma panna hobusekasvatuse juhtimises.

Valitses mingi päritud aukartus mõisatalli vastu ning vähegi moodsam talunikmäärõmanik kasutas seal seisvaid sugutäkke. Sellega toodi võõras element taluhobustesse, mis levis seda enam, mida rohkem kadusid hobuste ühiskarjamaad.

Selle nähtuse vastu tõusis ka hoiatushääli. — Tuletagem meele C. R. Jakobsoni kõnet Viljandi ja Pärnu põllumeeste seltsides 1876. a. „Eesti hobused, nende mõistlik kasvatamine ja mõistmata rikkumine“, siis Blumbergi raamatut; kuid ümbrus oli selleks veel vähevastuvõtlik ja oma meeste üksikud hüüded ei kostnud kaua ega kaugele. Hiljem ilmu-

vad eesti põllumajanduslikud ajakirjad — „Põllutööleht“, „Talu“ — põllumeeste kesksetside väljaandel; nende kaudu pääseb hobusemeeste hääl järjekindlamalt, kuigi jõuetult avalikkusse.

H. Laasi „Põllumehes“ nr. 4, 1896. a. kirjutab keegi V. R.: „...Nõnda saivad meie maale araabia, inglise ja ardenni hobused, vene traavid, soome, taani hobune ja mitu muud tõugu, millel muidugi see järelendus oli, et meie vana Eesti hobune täitsa kaduma hakkas ja meil praegu peaaegu ühtegi hobuse tõugu õieti ei ole, kuna kirju kari kõiksugu ja igat tõugu, enamasti pruukimisele kõlbmata hobuseid igal väljanäitusel ja igal laadal hobusetundjat imestama paneb.“

Halli, 4 E — eesti-täkk

sünd. Hiiumaal 1918. a. — kõrgus turjalt 140 sm, säär 18 sm.

„Põllutöölehed“ a. 1907, 8, 9, 10 vaigivad hobusekasvatusest; 1911. aastakäigus küsitakse „Kuhu viib meid tee hobusekasvatuses?“ — kurtes, et pole teadlikke hobusemehi, et aetakse plaanita ristpaaritust, tehakse etteheiteid põllumeeste seltsidele, et nad näitusi õieti ei korralda. 1912. a. hoiatab M. Klettenberg „Põllutöölehes“ traavlite eest, kiidab eestihobust, keda pigemini võivat segada ardenni- või clydesdali hobusega. Kaebab, et põllumeeste seltside näitusel seda silmas ei peeta. Lõpetab kirjutise järgmiselt: „...Väga soovitav oleks, et siis meie põllumehed ja põllumeeste seltsid ka selle tähtsa küsimuse peale kavakindlamalt vaatama hakkaksid, mis tulevikus tõesti veel palju pahemaks minna võib, kui õigel ajal abi ei anta.“

Samas aastakäigus esineb A. Arak kirjutises „Eesti hobune“ ettepanekutega, kuidas hobusekasvatuse korraldamisele asuda. Soovitab eestihobuse arendamise sihis tööle hakata, aga ka teisi tõuge arendada, kui leidub asjasthuvitatuid. Annab nõu luua ühiseuse laadilist korraldust, kes Hobusekasvatuse Peavalitsusele ja hobusekasvatajatele vahetalitajaks oleks ja töö kordasaatjaks ühe spetsialisti ametisse võtaks. „Talus“ a. 1911, 12, 13 ja „Põllutöölehes“ a. 1913 ei käsitata hobusekasvatust. „Põllutöölehes“ 1914. a. kirjutab J. Möttus eestihobusest „...veel just kui läbi udu aimame mõnes hobuses seda kallist verd, mida saksikud kultuura tõud tahavad ära hävitada“. Soovitab Keskseitsil uurimusi alata eestihobuse arendamise alustamiseks kohase materjali leidmiseks; ühtlasi soovitab, et üksikud hobusekasvatajad või ka seltsid soome-täkke tooks, kui omal puhtatõulisi hobuseid ei ole.

„Talus“ 1914. a. küsib A. Arak: „Miks ei huvita põllumehi hobusekasvatust?“ ja näitab, et Soomes ja Taanis, kus valitsus korraldab ja toetab hobusekasvatust, asi jõudsasti edeneb.

Põhja-Liivimaa põllumeeste keskseltsi 1914. a. ilmunud III aastaraamatus avaldab selts lootust 1914. aastal hobusekasvatuse edendamise korraldamiseks ametisse saada kõrgema haridusega isikut. Järgmisel aastal ilmunud IV aastaraamatus seletatakse, et 1914. aastast on ametis kõrgema loomaarstlise haridusega isik, kelle ülesandeks lähemas tulevikus talu hobusekasvatuse paremale järjele seadmine. Selleks oli loomaarst A. Rängel, kes aga, minnes sõjaväe teenistusse, ei saanud tegelikult asuda mainitud ülesannete täitmisele.

Algab sõda. 1915. ja 1916. a. „Põllutööleht“ vaigib hobusekasvatusest. „Talus“ 1915. a. annab M. Aitsam (kõne äratrükk) ülevaate hobusekasvatuse seisukorrast Eestimaa Tallinna näituste andmetel 1909.—1913. a. Leiab materjali õige kirju olevat, tunduva inglise veohobuse ülekaaluga. Annab nõu: tõukisimus tuleks lahendada, põllumeeste seltsid peaksid asja alustama; soovitab näitusi tõugude tarvis korraldada, suguhobuseid valida ning muretseda, hobusekasvatajate ringe ellu kutsuda, nõuandjaid ametisse panna, valitsuselt abiraha nõutada.

1916. a. hakkab sõda end eestlaste maal valusamalt tunda andma. Teostati suurejooneline Saaremaa hobuste evakuatsioon; mandril korduvad hobuste mobilisatsioonid.

Agr. Ed. Laur kirjutab sel puhul „Talus“ 1916. a. „...Senini mingit korraldust ei ole Põhja-Liivimaa, niisama ka Eestimaa põllumeeste keskseltsid hobusekasvatuse alal teinud, kuigi meil hobusekasvatamine tegelikult üks sissetuleku-allikas oli“. Edasi seletab ta, et põllumeeste keskseltsid on pööranud palvega Hobusekasvatuse Peavalitsuse poole hobuste mobilisatsiooni asjus, mainides palves venelastele kirjanduse kaudu tuttavaks saanud „eesti klepperit“, kes on hävinemas. Peavalitsuse poolt saadetaksegi 1916. a. esindajana kohale Stanislav Votovsky, kes korraldas Põhja-Liivimaal ja Tallinnamaal sugutäkkude märkimised.

Lõpetades kirjutist Tallinnamaa märkimise andmete tabelkokkuvõttega tähendatakse: „Kuid keskseltside kavatsus, kus loodeti Saaremaa hobuseid päästa, jäi kätte saamata. Nimelt, nagu tabelis näha, on meil puhasverelisi saaremaa hobuseid ainult 4, selles arvus loeti komisjoni poolt üksainus puhasvereliseks klepperiks ja kolm teist, kes Läänemaal asuvad, ei ole päris puhasverelised, —viimastel on $\frac{3}{4}$ klepperi verd. Iseäranis tähelepanu leiab siin ardenni tõug.“

1916. a. märgitud sugutäkkudele põletati reiele märk „L. O.“, s. o. keskseltsi initialsiaalid vene keeles ning neid märgiti Lõuna-Eestis 60 (Tartus 25, Tõrvas 5, Võrus 5, Pärnus 8, Viljandis 17) ja „kandidaatideks“ märgiti 251 täkku.*) Põhja-Eestis märgiti üldse 161 täkku, nendest 75 külmaverelist veohobust.**)

*) „Põllutööleht“ № 7. 1917. a.

**) „Talus“ № 8. 1916. a.

1917. a. jaanuaris korraldi sugutäkkude märkimist Põhja-Liivimaal ja siis märgiti 62 tätku (Tartus 31, Tõrvas 5, Viljandis 16, Võrus 10).*) Märgitud täkkude tarvis anti Hobusekasvatuse Peavalitsuse poolt keskseltside kaudu paaritusraamatuid.

1917. a. jooksul mindi veel kaugemale. Põllumeeste Keskseltsid astusid samme ka paremate määrade mobilisatsioonist vabastamiseks („Põllumees“ nr. 28, 1917. a.). Kuid peatselt järgneva enamlike pöördega muutuvad olud, ning kavatsus ei teostunud.

Järgneva 1918. a. suurem osa möödub sakslaste okupatsiooni võimuses. Avalik elu Eestis tardub.

Nii siis, enne iseseisvust ei jõudnud väikepõllumehed hobusekasvatuse korraldamisel sõnadest ja üleskutsetest tegudeni. Suurpõllumeeste korraldused aga olid ja jäid võõraks hobustkasvatavale väikepõllumeeste massile ja nende huvidele.

Põllutööministeeriumi tegevus 1918.—1921. a. Iseseisva Eesti sisemise korralduse loomisega moodustub uus asutis, kes kodumaa hobusekasvatuse korraldamiseks järjekindlale tööle asub, see on Vabariigi Põllutööministeerium.

1918. a. vaevalt 2 kuud valitsemist on selleks lühike, et siin midagi silmapaistvat oleks suudetud teostada; võiks ehk nimetada Ajutise Valitsuse Põllutööministeeriumi korraldust 30. novembr. 1918. a. Pärnu maakonnaavalitsusele Tori kasvanduse ülevõtmiseks.

1919. a. möödub algusest lõpuni Vabadussõja tähe all. Ei ole palju ruumi rahu-likule tööle, loodetava rahuaaja huvide teenimiseks. Põllutööministeeriumi juures asutatakse Loomakasvatuse Peavalitsus, kelle otsekoheks ülesandeks on loomade kasvatuse edendamine ja selle huvide kaitsmine.

Sõja tõttu järgneb üks hobuste rekvisitsioon ja mobilisatsioon teisele. Peavalitsuse püüd on pehmedada nende mõju hobusekasvatusele. Teda puistatakse üle sunnivõtmisest vabastamise palvetega hobuseomanikkude poolt, kellel varematest aegadest märgitud suguhobused. Oma 1919. a. tegevuse kohta hobusekasvatuse alal annab Peavalitsus järgmise ülevaate: „Hobusekasvatuse alal tuli Peavalitsusel võidelda hobusekasvatuse lõpuliku hävitamise vastu Eestis. Kõik paremad hobused ja pea kõik sugutäkkud olid mobiliseeritud. Nii ka suur osa Riigi Tori hobusekasvatuse sugutäkkudest. Ei olnud enam täkkusid, millega märasid paaritada. Peavalitsuse ettepanekul otsustati Valitsuse poolt vabastada sõjaväkke võtmisest Tori sugutäku „Hetmani“ järeletulijad esimeses ja teises põlves, Veneriigi Hobusekasvatuse Peavalitsuse poolt märgitud sugutäkkud, Tori täkkudega paaritatud märad ja Põllutööministeeriumi poolt märgitud suguhobused.

Tori hobusekasvatuse sugutäkkude kättesaamiseks, mis sõja ajal kaduma läinud, algas Peavalitsus tülikat ja aega nõudvat otsimise tööd. Neid oli jäänud osa Lätimaale, osa langenud enamlaste kätte, osa olid võtnud Vene valged väeosad ja Balti pataljon ja osa mobiliseeritud Eesti väeosadesse. Neist sugutäkest tuli katsuda riigile päästa, mis võimalik.“

1920. a. korraldas Loomakasvatuse Peavalitsus juba suguhobuste märkimise ja nõupidamise hobusekasvatuse puutuvate küsimuste selgitamiseks. Need mõlemad mängivad suurt osa edaspidises korraldamistöös, saades osalt sellele aluseks.

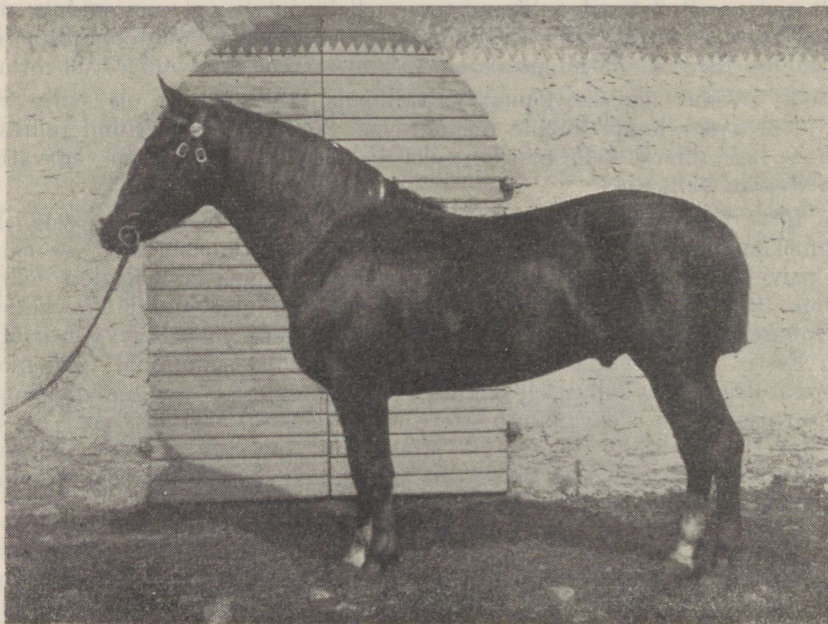
Sugutäkkude märkimine kuulutati välja 1920. a. veebruaris — Pärnus, Viljandis, Paides, Tallinnas, Haapsalus, Tartus, Rakveres, Võrus, Sangastes, märtsis — Saaremaal. Märkimist toimetasi komisjonid prof. K. Sarali juhatusel.

*) „Põllutööleht“ № 7. 1917. a.

Märkimise peaotstarbeks oli kindlaks määrata paremaid sugutäkke, et neid mobiilsatsioonist vabastada. Märgitigi kõiki ettetulevaid tõuge. Märkimisele toodi 1000 täku ümber, suguhobusteks märgiti 211 põletismärgiga „E“. Peale nende loeti maksvaks 110 varemalt „L. O.“-ga märgitud täku tunnistust. Mainitud 321 täkust oli arvatud ardenneks 87, torihobusteks (tol ajal roadsterid *) 62, eestihobusteks 20 täkku. Ülejäänud jagunesid 14 tõugu, iga ühe kohta 25 hobust ja vähem. Saaremaal oli komisjoni ette toodud 142 hobust, kellest märgiti 4 täkku ja 69 mära.

Sama aasta sügisel korraldati üldine suguhobuste märkimine, milleks töötasid kaks komisjoni — üks hra G. Huecki juhatusel Põhja-Eestis 28. septembrist 21. novembrini, teine hra N. Siversi juhatusel Lõuna-Eestis 17. oktoobrist 29. novembrini. Mõlemad komisjonid märkisid kokku 101 täkku ja 2.899 mära, kelle tõug komisjoni poolt kindlaks määrati.

Koosolek hobusekasvatamise korraldamiseks põllutöoministeeriumi ruumides 6. juulil 1920. a. oli esimene laialdasem sellesarnane nii osavõtjate ja esitatud organisatsioonide ning asutiste arvu kui ka tehtud otsuste ulatuse poolest.

Hetmann I, 12 T — tori-täkk

sünd. 1918. a. — raudjas, kõrgus turjalt 160 sm, säär 21 sm.

Koosolekule olid kutsutud: esindajad — maakonnaavalitsustelt, Põhja-Eesti Põllumeeste Keskseeltsilt, Lõuna-Eesti Põllumeeste Keskseeltsilt, Viljandi hobusekasvatavate seeltsilt, Läänemaa ja Virumaa hobusekasvatuse seltside asutajatelt, Tartu Ülikoolilt, peale nende Loomatervishoiu Peavalitsuse juhataja, Tori kasvanduse juhataja, Maakorralduse Peavalit

*) Roadsteri ümbermuutmiseest vaata lhk. 25.

suse esindaja, siis Loomakasvatuse Peavalitsuse instruktorid ja tegelased G. Hueck, K. Olschansky, N. Sivers, prof. H. Happich, loomaarst A. Rängel, K. Seidlitz.

Koosoleku päevakorras oli — hobuste tõuküsimus, riigi hobusekasvanduse kohta küsimus, sugutäkkude paigutamine ja hobusekasvatuse seltside organiseerimine.

Resolutsioonidena võeti vastu järgmised otsused:

1) Koosolek loeb soovitavaks riikliselt toetada kolme, Eestis välja kujunenud kerget, keskmist ja raskemat tüüpi tööhobuse tõugu ja nimelt: eesti-saaremaa tõugu, roadsteri-tori tüüpi ja mägiardenne; kõiki soovitatud tõuge või tüüpe tuleb segamise eest hoida. (Pildid).

2) Tuleb asutada kolm tõuseltsi; nende kätte peaks riik andma abirahad.

Tori on tarvilik; olgu riigi või Roadsteri seltsi käes ja jäägu roadsteri kasvanduseks; uute kasvanduste avamine ei ole tarvilik.

3) On tarvilik, et kõik kolmeaastased ja vanemad täkid iga aasta sunniviisil komisjoni ette toodaks läbivaatamiseks.

Esimese otsuse tegemisel arvestati sugutäkkude märkimisel saadud andmetega sugutäkkude tõulise koosseisu kohta. Selles otsuses sisalduva põhimõtte on ministeerium heaks kiitnud ja hiljem omaks võtnud.

Otsus tõuseltside asutamise kohta on teostunud. Uute kasvanduste kohta käivat otsust on pärastpoole revideeritud.

Kolmas, viimane otsus sisaldab põhimõtte, mille Põllutööministeerium hiljem on sisse võtnud hobusekasvatuse korralduse seaduse eelnõusse.

1921 a. võtab organisatsiooniline arenemine hobusekasvatuse üldkorralduses vormid, mis senini püsima on jäänud.

Loomakasvatuse Peavalitsuse juures on hobusekasvatuse osakond, mille juhataja kohuseid täidab Christoph Peiker, kes varemalt Venemaal mõisades valitsejana hobusekasvatusega tegemist teinud. Peavalitsuse juures on alaline vanem hobusekasvatuse instruktor, kelle kohuseid täidab K. Olschansky, endine käskudetäitja ametnik Vene Hobusekasvatuse Peavalitsuses. Kõrvalt nõuandjana on ministeeriumi teenistuses mitteamalisel palgal hobusekasvatuse eriteadlane, võõrandatud Soosaare mõisa endine omanik N. Sivers. Kahe viimase ülesanneteks olid: suguhobuste väljavalimine, sugutäkkude ostmine, nõupidamise tarvis materjalide kogumine ja kavade kokkuseadmine.

4. III. 1921. a. peetakse Loomakasvatuse Peavalitsuses teine nõupidamine hobusekasvatuse asjus. Koosolekust võtavad osa samad isikud ja samade asutiste esindajad, keda eelmiselele nõupidamisele oli kutsutud.

Sellel koosolekul otsustati asutada Peavalitsuse juure kaks nõuandvat kindlakoosseisulist asutist — nõukogu ja komitee. Mõlemate põhimäärused võeti koosoleku poolt vastu ja need kinnitati, esimene põllutööministri poolt 9. V. 1921. a., teine Loomakasvatuse Peavalitsuse juhataja poolt 9. III. 1921. a.

1. mail 1921. a. koondatakse Loomakasvatuse Peavalitsus ja Põllutöö Peavalitsus uueks Põllumajanduse Peavalitsuseks, mille koosseisus on ette nähtud hobusekasvatuse korralduse juhtijana ja selles küsimuses nõuandjana ametnikuna hobusekasvatuse eriteadlane. Hobusekasvatuse eriteadlase kohuseid hakkab täitma endise Loomakasvatuse Peavalitsuse hobusekasvatuse osakonna juhataja Chr. Peiker.

Esimene hobusekasvatuse nõukogu koosolek peeti ära juba Põllumajanduse Peavalitsuse juures 23. mail 1921. a. väga pika päevakorraga, kus järgmised küsimused otsusta-

misele tulid: hobuste tõurajoonide küsimus, märgitud suguhobuste omanikkude õigused ja kohustused, sugutäkkude läbivaatamine, suguhobuste muretsemine, suguraamatute korraldus, Tori hobusekasvanduse küsimus, eestihobuse ja ardennihobuse kasvatuse küsimused, varsakoplid, hobuste näituste kavad ja auhindamise määrad, hobusekasvatuse instruktori küsimus, hobuste väljavedu, täkkude jaamad ja paigutamine, abirahade andmise kord tõuhobuse kasvatuse seltsidele.

Mainitud koosolekust peale muutuvad nõukogu kokkuastumised iga-aastasteks. Nõukogus on esitatud — Põllutööministeerium, Sõjamineerium, Ülikool, tõuseltsid, Põllumeeste Keskselts, Asunikud-Riigirentnikkude Liit ja Hobuseasjanduse ühing.

Koosolekute päevakorrad on esimestel aastatel pikad, tihti korduvad ühed ja samad küsimused, otsusi muudeti sageli järgmiste koosolekute poolt, mis selgub kirjutise kestel.

Ühes hobusekasvatust juhtiva organi väljakujunemisega Põllutööministeeriumis on 1921. a. sügiseks organiseeritud ka iga tunnustatud tõu, s.o. tori-, eesti- ja ardennihobuse arendajate koondamiseks keskorganisatsioonid järgmiselt:

- 1) „Eesti tori-roadsteri hobuste kasvatajate selts“, põhikiri registreeritud Viljandis 29. IX. 20.;
- 2) „Eesti ardennide kasvatajate selts“, registreeritud 11. VI. 21.;
- 3) „Eesti maahobuse kasvatajate selts“, registreeritud 2. VIII. 21.

2. Hobusekasvatuse korraldustööd 1922.—1925. a.

Kui esimesed neli aastat kulusid üldiste korraldusvormide loomiseks ja üldiste põhimõtete leidmiseks, siis on järgnevate nelja viimase aasta tegevus seisnud korralduste detailiseerimises, täiendamises, viimistlemises, võetud põhimõtete otstarbekohases elluviimises.

1922. aastast peale töötavad hobusekasvatuse edendamiseks ühendatud jõul valituse poolt Põllutööministeerium ja seltskonna poolt tõuseltsid. Esimene rohkem algatajana keskkohalt, riigi huvide kaitsjana, suurema materjaalse toetuse andjana ja andmise juhtijana, viimased tegevuse moraalse külje kindlustajatena ja ülesannete tädeviijatena perifeeris, hobusekasvatajate isetegevuse avaldajatena ja elustajatena.

Alguses tekkis nii mõnegi ülesande läbiviimisel vaielusi ja lahkavamisi, milles peab seisma Põllutööministeeriumi, milles tõuseltside tegevus. Neli aastat tegelikku koostööd on suurema osa neist küsimustest lihtsamalt lahendanud, kui see esiti uue töö ette asetatud tegelelastele võimalikuna paistis.

Põllutööministeeriumi tegevus hobusekasvatuse edendamise alal on seisnud: otsekoheses osavõtmises korraldatud hobusekasvatamisest, toetuse korraldamises hobusekasvatuse elustamiseks, vastavate seltskondliste organisatsioonide tegevuse toetamises ja kokkõlastamises, tarviliste määruste väljatöötamises, uuendamises, maksmapanemises ja üldinspeksioonis.

Ministeeriumi korraldustööl on suur tähtsus eriti hobusekasvatuse alal, mis oma iseloomult suuresti lahkuminev teiste koduloomade kasvatusest.

Piima- ja lihloomade tulundamine igas majapidamises on tihedalt seotud nende katkestamata juurekasvatamisega, kuna tööloomi ei tarvitse kaugeltki iga aasta juure produtseerida.

Muude koduloomade kasvatamisega teevad tegemist aasta jooksul kõik põllumajapidajad (arvult 120.000 ümber), hobusekasvatusega aga umbes 12.000, s. o.¹/10; et meil seni spetsialiseerumises loomakasvatuse alal kuigi kaugele pole jõutud, siis on alalisi — aastast aastasse hobuseid kasvatavaid tegelasi veel vähem kui mainitud.

Väike, ja sellejuures hõre ning muhtlik hobusekasvatajate kontingent on suurimaks ja olulisemaks põhjuseks, miks meil seltskonna isetegevus hobusekasvatuse korralduse alal on nõrgalt avaldunud ja mis ka edaspidi ei võimalda sellele omandada tarvilist jõuküllust.

Vahetu korraldustöö.

Hobuste suguraamatupidamise organiseerimine. Hobusekasvatuse paremale järjele tõstmiseks on tarvis esiteks kindlaks määrata hobusekasvatuse siht, teiseks — luua töökorraldus sihi kiiremaks saavutamiseks.

Nagu eelpool nägime, on meil aastakümneid vaeva nähtud sihi otsimisega, on mitmeid arvamisi avaldatud, otsusi tehtud; viimaseks, loodetavasti kestvamalt maksma jäävaks on koosoleku otsus Põllutöoministeeriumis 6. juulil 1920. a.— arendada Eestis tori-, eesti- ja ardennitõugu tõuhobuseid.

Sihi saavutamiseks oli tarvis suguhobusteks kõlvulisi tõuhobuseid üles otsida, registreerida ja nende tarvitamise kohta suguhobusena andmeid koguda, s. o. nende kohta suguraamatupidamine sisse seada. Selleks pidi välja töötatama tõumäärustik, mis käsitaks tõu suguhobuseks tunnustamiseks nõutavaid norme; ühtlasi oli vaja kindlaks määrata suguraamatu vorm.

Arenemiskäik selles asjas on järgmine — Esimene hobusekasvatuse nõukogu 23. mail 1921. a. leidis, et „sugutäkkude läbivaatamise ja klassifitseerimise küsimus jääb seltside läbikaalumiseks“. Sama koosoleku protokollis loeme edasi — „suguraamatute korralduse küsimus tekitas väga elavaid vaieldusi. Ühelt poolt soovitati, et tõuraamatuid*) peavad ainult vastavad hobusekasvatuse seltsid, kuna teiselt poolt tähendati, et koondus-keskkoht, kuhu teated kõik kokku peavad tulema, oleks tarvilik, et peale seltside, kus tingimata tõuraamatupidamine peab olema, ka ministeeriumis, kui keskkohas, saaks niisugune peetud, kust tarbekorral kindlaid teateid ja ülevaateid võiks saada. Hälteenamusega otsustati — tõuraamatuid peetakse iga vastava hobusetüübi kasvatuse seltsides. Seltsid saadavad nõutavad andmed ministeeriumile, kes neid selleks eraldi peatõuraamatusse edasi kannab.“ Veel tehakse samal koosolekul suguhobuste märkimise kohta järgmised otsused:

„1) et eeltuleval hobuste märkimisel oleks esitatud vastava hobusekasvatuse seltsi esitaja, kelle raioonis märkimine ette võetakse;

2) komisjon (mõeldud „tõukomisjon“ — K. T.) on otsuse võimeline, kui selles ministeeriumi ja vastava tõurajooni**) asemik esitatud on;

3) initsiatiiv on ministeeriumi käes nii kaua, kui seltsid ise ei suuda iseseisvalt märkimisi läbi viia“.

Hobuste märkimise kava kui ka tulevaste märkimiste juhtnööri väljatöötamine jäeti hobusekasvatuse komitee hooleks.

*) Nagu tsitaadist näha, oldi ebajärjekindel suguraamatu ja tõuraamatu nimetuste tarvitamises, mõeldes mõlemate nimetuste all ühte ja sedasama. Nõupidamisel ministeeriumis 20. IV. 25. otsustati alati järjekindlalt tarvitada — suguraamat —, (samas mõttes, nagu karjal tõuraamat.)

**) Tõurajooni mõiste selgitamiseks olgu tähendatud et samal nõukogu koosolekul võeti vastu otsus jagada maa kolmeks tõurajooniks: esimene — eestihobuse kasvatamiseks — läänepoolne Läänemaa, edelapoolne Pärnumaa ja Saaremaa ühes teiste saartega; teine — ardenni rajoon — Harju-, Järva-, Viru-, Võru- ja Valgamaa ning osa Tartu- ja Läänemaast; kolmas — tori rajoon — Viljandi ja Petserimaa ning osa Tartu-, Pärnu- ja Võrumaast.

See otsus tühistati järgmisel koosolekul.

Teisel nõukogu koosolekul, 14. I. 1922. a., on esimeseks päevakorra punktiks „suguraamatute sisseseadmine, keskkoha ja tõuseltside vahekorrd“. Otsustati: „1) Tõuraamatuid peavad tõuseltsid, kes ka tõuraamatu määrused välja töötavad. Kuni tõuseltside sellekohaste määruste väljatöötamiseni peab Põllutöoministeerium ajutiste määrustega eeltõuraamatuid kolme heakskiidetud tõugude jaoks ja annab selle töö üle tõuseltsidele, kui need oma tõuraamatu määrused on välja töötanud ja nende järele tööle hakkavad.

2) Eeltõuraamatuse võtmise komisjonis on kolm liiget: üks Põllutöoministeeriumi ja kaks alalist vastava tõuseltsi esitajat. Kui komisjoni koosseisus ei ole loomaarsti, siis määrab maakonnaavalitsus loomaarsti eksperdina, kellel hääleõigust ei ole. Leidub teistest tõugudest tüübilisi loomi, siis teatab komisjon sellest vastavale tõuseltsile. Kõik komisjoni otsused peavad olema tehtud ühelhäälel. Tõuraamatuse võtmise kulud kannavad tõuseltsid, kuid saavad omale sellest saadavad summad...

6) Tõurajoonide kindlaksmääramine ei ole tarvilik...“

Et paarile korrale tehtud nõukogude otsuste täitmine suguraamatute asjus tõuseltsidel edasi ei nihkunud ja ministeeriumile mõttetu paistis olevat viimane nõukogu otsus — kaht moodi raamatuid pidama hakata ja neile vastavaid tõumäärustikke välja töötada, siis asus Põllumajanduse Peavalitsus kindlalt alalise suguraamatupidamise sisseseadmisele üheskoos tõuseltsidega.

Tõumäärustikkude väljatöötamise otstarbel saadeti tõuseltsidele (13. VI. 1922. a. nr. 2336) tarvilised küsimused. Ühtlasi tehti ettepanek teatada Peavalitsusele, kes nende poolt on määratud tõukomisjoni (s. o. suguhobuste märkimise komisjoni) alalisteks seltsi esindajateks.

1. septembr. 1922. a. peeti ministeeriumis tõukomisjoni liigete koosolek, millest osa võttis Põllumajanduse Peavalitsuse esindajana hobusekasvatuse eriteadlane K. Tägepera. Koosolekul vaadati läbi seltsidelt saadud vastuste põhjal iga tõu tarvis kokku seatud tõumäärustikkude kavad ja kinnitati 5. IX. 1922. a. Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja poolt esimeste tõumäärustikkudena.

1922. a. sügisel 18. IX.—25. X. korraldas Põllutöoministeerium esimese suguhobuste märkimise suguraamatuse võtmise otstarbel idapoolses Eestis järgmistes kohtades:

I torihobuste märkimiseks — Viljandis, Toris, Audrus, Abjas, Tõrvas;

II tori-, eesti- ja ardennihobuste märkimiseks — Pukas, Antslas, Võrus, Põlvas, Räpinas, Võnnus, Tartus, Elvas, Tormas, Jõgeval, Vaivaras, Järva-Jaanis, Paides, Põltsamaal;

III ardennihobuste märkimiseks — Väike-Maarjas, Tapal, Rakveres;

IV ardenni- ja eestihobuste märkimiseks — Jõhvis I;

V eestihobuste märkimiseks — Hiiumaa.

Märkimist teostasid Põllumajanduse Peavalitsuse poolt 7. IX. 1922. a. antud juhtnööri järele kolm tõukomisjoni, mille liigeteks olid Põllumajanduse Peav. hobusekasvatuse eriteadlane K. Tägepera, M. Klettenberg ja A. Avik Tori tõuseltsist, H. Virkus Eesti tõuseltsist ja A. Gerberson E.-Ardenni tõuseltsist.

Suguhobusteks võis märkida tõumäärustikku silmas pidades sugutäkke ühelhäälel, sugumärasid aga häälte enamusega kolmeliikmelistes komisjonides, kolmanda puudusel ka ühelhäälel.

1923. a. korraldati Põllutöoministeeriumi poolt ühiselt tõuseltsidega eelmise aasta eeskujul suguhobuste märkimised:

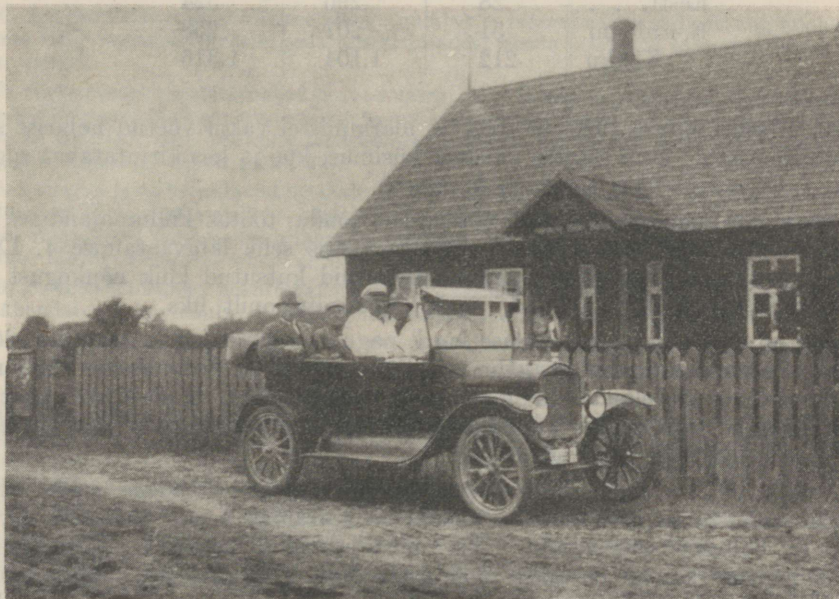
I) 15. IV.—24. IV. kolmele tunnustatud tõule Tartus, Simunas, Rakveres, Viru-Nigulas, Püssis, Iisakul, Tudolinnas, Jänedal, Viljandis — erakorraliste märkimiste nime all;

II) mais eestihobustele Muhu-Suurvallas, Maasis, Leisis, Pärsamaal, Kõljalas, Laimjalas, Pihtlas, Kaarmas, Loonas, Kärilas, Mustjalal, Kihelkonnas, Abrukas, Torgus;

III) 15. VII.—24. VII. kolmele tõule Ristil, Riisiperes, Kosel, Raasikul, Kuusalus, Keilas, Hageris, Lelles, Raplas, Pärnus, Vändras, Märjamaal, Vigalas, Paliveres, Ridalas, Kullamaal, Pärnu-Jakobis, Mihklis, Lihulas, Kõmsis, Varblas, Tõstamaal, Kilingi-Nõmmel, Tallis, Häädemeestel.

Märkimistel oli ministeeriumi esindajaks ja kõigi tõukomisjonide juhatajaks hobusek. erit. K. Tagepera, tõuseltside esindajateks — Eesti hobusekasvatuse seltsi poolt M. Ilmjärv Saaremaal ja H. Virkus mandril, Tori hobusek. seltsi poolt N. Sivers, J. Soosaar, vanem ja J. Holzmeier, E. ardenni hobusekasvatuse seltsi poolt A. Gerberson.

Märkimiste teadaanded saadeti maakonna- ja vallavalitsuste kaudu kõigile hobusepidajatele teadmiseks „ametliku suguhobuste märkimise“ nime all. Selles teatati, et 1920. ja 1921. a. märkimised ei ole enam maksvad, välja arvatud 1921. a. I ja II klassi märgitud torimärad, kuid ka viimaste märkimise-tunnistused paluti saata Põllutööministeeriumi suguraamatu-tunnistuste vastu ümbervahetamiseks.

Suguhobuste märkimiskomisjon 1923. a.

Eelmisel aastal tõukomisjonile antud juhtnõr täiendati ja muudeti (18. VI. 23.) järgmiselt:

1) Mandril töötavad kõikides punktides kolm tõukomisjoni, millede koosseis — juhataja Põllutööministeeriumi esindaja ja liigeteks kaks vastava tõuseltsi esindajat. Põllutööministeerium kindlustab ainult iga tõuseltsi ühele, alalisele esindajale komisjonis edasiliikumise võimaluse ja tasub temale sõidu- ja päevarahad nagu varemalt. Tõuseltsi teise esindaja puudumine ei takista komisjoni tegevust.

2) Märgitava hobuse tõu kuuluvus, kui sarnane küsimus mitme tõukomisjoni vahel lahkarvamist sünnitab, otsustatakse Põlmini esindaja poolt.

1923. a. muudeti tõukomisjonide liikumise tehnika, võttes tarvitusele endise küüdi- ja posthobuste asemele terve ringreisi tarvis auto, kuhu mahutati kolm komisjoni nende miinimum koosseisus, s. o. juhataja ja iga tõuseltsi üks alaline esindaja, seega neli inimest. Auto tarvitamisega tehti katsed juba II ringil Saaremaal. Kolmanda ringi ajal võimaldas auto tarvitamine tõukomisjoni tööviljakust tõsta endisega võrreldes 2,5 kordseks, sest kuna varem jõuti keskmiselt päeva kohta üks märkimise punkt läbi käia, viibiti nüüd 10 päeva jooksul 25 punktis.

1922. ja 1923. a. märkimistega on kogu Eesti üks kord tõukomisjonide poolt läbi käidud ja hobuseid suguraamatusse vastu võetud järgmisel määral:

Tõug	Täkke	Märasid	Kokku
Tori . . .	133	601	734
Eesti . . .	28	296	324
E.-ardenni	51	207	258
Kokku	212	1.104	1.316

1923. a. tehti algust 1922. ja 1923. a. märkimistel vastu võetud hobuste suguraamatusse sissekirjutamisega. Eriti tekitas vaielust küsimus, kus ja kes kirjutatavat suguraamatut peab pidama (esimene ja teine nõukogu koosolek).

Et varemate nõukogude sõnadest tegudeni jõuda, töötas Põllumajanduse Peavalitsus suguraamatupidamise põhimääruse kava välja ja võttis selle läbivaatamise 4. IX. 1922. a. nõupidamise päevakorda. Mainitud nõupidamisele olid kutsutud kõik nõukogust osavõtvate asutiste ja organisatsioonide esindajad, igalt organisatsioonilt üks.

Kavas oli ette nähtud märkimise kord, nagu see olnud juba varem kirjeldatud märkimiste juures. Suguraamatupidajaks nähti ette Põllumajanduse Peavalitsus. Viimane kavatsus leidis ka sel koosolekul tõuseltside esindajate poolt vastuseismist. Kuid lõpuks lepiti sellega, et suguraamatupidamine jääb esialgu ministeeriumi juure kuni seltsid seda oma kätte võtta saavad, nagu eelmise hobusek. nõukogu otsus.

12. veebr. 1923. a. laskis Põllumajanduse Peavalitsus eriteadlase poolt välja töötatud vormi kohaselt hobuste suguraamatud trükkida ja korraldas nende pidamise nii, et nimeliseks pidajaks on Põllutööministeerium. Märkimisprotokollid seisavad ministeeriumi arhiivis. Sugutäkkude register-raamat peetakse Põllumajanduse Peavalitsuses; sugumärade register-raamatute pidamine ja korrahoidmine on tõuseltside instruktor-asjaajajatele ülesandeks tehtud, kellede käes on vastavat tõugu suguhobuste märkimisprotokollide ärakirjad.

Samal aastal asutati Põllumajanduse Peavalitsuse poolt n. n. hobuste suguraamatu usaldusmeeste võrk. Usaldusmehed tegutsevad Peavalitsuse juhataja poolt kinnitatud juhtnööri alusel, milles nende ülesandena ette nähtud — asjatundjaks-nõuandjaks olla kohalikule hobusekasvatajale, ühtlasi aga ka vahetalitajaks ümbruskonna hobusekasvatajate ja suguraamatupidaja vahel. Mainitud vahetalitus seisab: sugutäkipidajatele ministeeriumist saadavate paaritusraamatute edasiandmises (millest paaritustunnistused välja antakse), paaritusraamatute õige tarvitamise üle valvamises, neile esitatavate paaritustunnistustega varustatud varsade registreerimises ja selle juures tarviliku tunnistuse väljaandmises.

Juhtnõör hobuste suguraamatu usaldusmeeste tegevuse kohta.

§ 1. Põllutööministeeriumi korraldusel peetakse hobuste suguraamatuid kolme tunnustatud tõugu sughobuste: eesti, tori ja eesti-ardennide kohta.

§ 2. Suguraamatu usaldusmehe ülesanne on asjatundjaks nõuandjaks olla kohalikule hobusekasvatajale, ühtlasi aga ka vahetalitajaks ümbruskonna hobusekasvatajate ja Põllumajanduse Peavalitsuse vahel.

§ 3. Suguraamatu usaldusmehed saavad Põllutööministeeriumilt:

- 1) ametliku pitsati järjekorranumbriga — kui neil oma pitsat puudub;
- 2) suguraamatu usaldusmeeste aadressid;
- 3) tarvilised plangid;
- 4) paaritusraamatuid tarvilisel arvil.

§ 4. Paaritusraamatuid võib välja anda ainult tunnustatud täkkude tarvis. Tunnustatud täkud määrab iga aasta kohta kindlaks Põllutööministeerium, sellest s. r. usaldusmeestele ligemalt teatades. Raamatut välja andes peab s. r. usaldusmees täkupidajale tema kohuseid selgitama. Täkupidajatele, kes omi kohuseid ei ole korralikult täitnud, võib järgmisel aastal ainult Põllutööministeeriumi erilooga paaritusraamatuid välja anda.

§ 5. P.-raamatu saamiseks peab täkupidaja ette näitama täku kui ka täku ametliku sugur. tunnistuse. Raamatut välja andes peab s. r. usaldusmees paaritustunnistuste plankidele ja kontsudele oma pitsati lööma (mitte aga varsa-tunnistuste plankidele ja kontsudele).

§ 6. Iga paaritusraamatu esimese plangi number ja raamatu väljaandmise aeg tuleb märkida täkutunnistuse teise külje vasemale servale, seda alla kirjutades; nende märkuste tegemise juures peab ruumiga kokkuhoidlik olema.

§ 7. Suguraamatu usaldusmehed peavad valvama, et täkupidajal korraga käes oleks iga täku kohta mitte rohkem kui kolm paaritusraamatut; tahab ta uut saada, peab täidetud raamatu (kontsud) tagasi andma; s. r. usaldusmees kustutab oma pitsatiga tagasisaadud raamatu algusnumbri täkutunnistusel ning kirjutab uue juurde, nagu eelmises punktis näidatud.

§ 8. Täkupidaja on kohustatud ligemalt ühelt ja samalt s. r. usaldusmehelt paaritusraamatuid võtma. Ainult paaritushooajal täku pidamiskoha muutmise korral on lubatud uue asukoha s. r. usaldusmehelt paaritusraamatuid võtta, kuid viimane peab tagasi saadud raamatu kontsud usaldusmehele, kontsul olevat pitsati numbrit arvesse võttes.

§ 9. S. r. usaldusmees peab omal nimekirja täkkude kohta, kelle tarvis paaritusraamatud välja antud, ära tähendates täku numbrit, pidaja nime, väljaantud raamatu algusnumbrit.

§ 10. Täkupidajad peavad novembrikuu jooksul nende käes olevad tarvitatud ja tarvitamata p.-raamatud tagasi andma s. r. usaldusmehele, kes täkutunnistusel vastavad numbrid kustutab punkt 7. kohaselt.

§ 11. Täkupidaja on kohustatud märaomanikule paaritamise korral kohe välja andma paaritus-tunnistuse, täites ka plangi kontsu ning varustades tunnistuse 10 margalise templemargiga. Varsatunnistuse plank peab koos paaritustunnistusega minema märaomanikule. Ühest p.-raamatust peab võtma võimalikult ühe täku paarituste tunnistused; erand erakorral lubatud.

Ühest raamatust ei ole kunagi lubatud mitmet tõugu täkkude paarituste kohta tunnistusi välja anda. Täku s. r. number ja märk peab olema p.-raamatu kaanel ja ka tunnistusel.

§ 12. Varsatunnistuse saamiseks peab mära omanik ilmuma ühes mära ja võõrutamata varsaga (soovitav 3—4 kuune) ligema s. r. usaldusmehe juure, ette näidates paaritustunnistuse ja sellega seotud varsa-tunnistuse plangi.

S. r. usaldusmees peab vaatama, kas mära ning vars vastavad paaritustunnistuse andmetele. Jaataval korral täidab ta varsatunnistuse plangi, seda alla kirjutades ja pitsatiga kinnitades.

Ärakiirjad varsatunnistusest teeb ta kohe registreeritud varsade nimekirja plangile.

Kui s. r. usaldusmees kindlatel päevadel vastu võtab, peab sellest avalikult teatama.

§ 13. S. r. usaldusmees peab detsembrikuu jooksul Põllumajanduse Peavalitsusele saatma:

1) registreeritud varsade nimekirja (v. § 12);

2) paaritushooaja paaritusraamatute kontsud ja poolikud raamatud (v. §10) juurde lisades õien-duse, missugused p.-raamatud teiseks aastaks üle jäänud ja kui palju uusi järgmiseks aastaks tarvis läheb.

§ 14. S. r. usaldusmees peab pidama kirjavahetuse registrit. Jaanuarikuul tuleb saata Põllutöö-ministeeriumile lühike aruanne aasta tegevusest ühes märkustega kohaliku hobusekasvatuse tarvidusest.

Aruanne esitatakse iga-aastaste põllutööministeeriumi juurde

Suguraamatu usaldusmeesteks võeti kõik ametlikud loomaarstid, põllutöökoolide loomakasvatuse õpetajad, tõuseltside, põllumeesteseltside ja vallavalitsuste poolt soovitatud tegelased kohtadel, kus võrk ilma nendeta hõre. Üldse on usaldusmehi saja ümber, iga kihelkonna kohta läbistikku üks.

1924. a. korraldas Põllumajanduse Peavalitsus idapoolses Eestis teise järjekorralise ametliku suguhobuste märkimise 57 punktis.

Suguhobuste märkimiskomisjon 1924. a.

Vasakult — E. Kello, J. Soosaar, K. Tägepera, S. Simon, E. Veber, H. Virkus.

Tõukomisjonides olid — Peavalitsuse poolt hobusek. erit. K. Tägepera, tõuseltside poolt alaliste esindajatena ja nende asetäitjatena J. Soosaar, noorem ja E. Veber (tori), A. Gerberson ja E. Kello (ardenni), H. Virkus ja S. Simon (eesti).

1924. a. loeti 1920. ja 1921. a. märkimised ka tori I ja II klassi märgitud märade kohta maksvusetaks põhjusel, et sellest kategooriast juhtumisi esitatud hobuste hulgas oli rohkesti sarnaseid, kes torihobuse kohta üles seatud nõuetele ei vastanud.

Suguhobuste märkimise ning reisi kavade otstarbekohaseks kokkuseadmiseks hakkas Peavalitsus 1924. a. alates, iga kord peale hobuste märkimise läbiviimist tõukomisjonidest osa võtnud tegelaste nõupidamisi korraldama, kes kogemusi arvesse võttes teekava järgmiseks märkimise ringreisiks samas piirkonnas kokku seadsid.

1925. a. arutatakse suguraamatusse puutuvaid küsimusi kahel koosolekul.

20. IV. 1925. a. peetakse Peavalitsuse juures tõukomisjonide alaliste tegelaste koosolek, millest võtavad osa K. Tägepera, J. Holzmeier, H. Virkus ja A. Gerberson. Koosolekul võetakse vastu 12 otsust, millest tähtsamad: „Suguraamatusse vastu võtta võiks ainult neid hobuseid, kelle poolt kõik komisjoni liikmed; klassi määramine võiks sündida häälteenamusega.

Tõumäärustikkude nimedeks võtta seniste asemele „Tori hobuste tõumäärustik“, „Eesti hobuste tõumäärustik“, „Eesti-ardenni hobuste tõumäärustik“.

Seal, kus seni juhuslikult „tõuraamatu“ nimetust tarvitatud, edaspidi järjekindlalt „suguraamat“ tarvitusele võtta.“

Peavalitsuse poolt esitatakse 28. V. 25. a. hobusekasvatuse nõukogule tõumäärustikkude muutmise kavad; 5. VI. 25. a. kinnitab need põllutööminister.

Olulistemaks muudatusteks uutes kavades tuleb pidada järgmisi:

1) tõugude nimede muutmine, võttes „tori“ senise „tori-roadsteri“ asemele ja „eesti“ senise „Eesti maahobuse“ asemele;

2) klassidesse jagamise kord põlvenemist arvesse võttes;

3) kõrguse mõõdu miinimumi (155 sm) vähendamine tori täkkudel 147 sm peale.

Uued tõumäärustikud käivad järgmiselt:

Tori hobuste tõumäärustik.

§ 1. Suguraamatut peetakse tori hobuste kohta selleks, et paremaid ja tüübilisemaid suguloomi ja nende järel sugu väljavalides ja registreerides kohalikust soojaverelisest hobusematerjalist välja arendada tugeva ehitusega tori tüüpi talu tööhobust, kellel ümmargused vormid, plink kere, vaba ja korralik käik ja kes nägus sõiduhobune oleks.

§ 2. Suguraamatusse märkimisel (s. o. vastuvõtmisel) võetakse vaatlemise alla kõiki soojaverelist algupära hobuseid, kui nad kasvatussihile vastavad ning tarviliste omadustega on, eriti aga neid, kes Tori kasvanduse algupära ja kuulsamast sugukonnast.

§ 3. Hobused peavad märkimise aastal vähemalt kolme aastaseks saama, väljaarenenud ja mitte üle 14 aasta vanad olema; nad ei või suguraamatusse vastuvõtmise korral põdeda taude ega järgmisi haigusi: kõrvilistamist, langetõbe, vesipeatõrjust, korduvat silmapõletikku, kopsulaienemist, südamehaigusi, kooljaluid ja vesimuhkusid jalgadel; peale selle ei tohi hobusel olla iseloomu vigu, lamedaid, kitsaid ega täiskapju ja kabja sarvi ei või olla pude ega pehme.

§ 4. Suguraamatusse märgitavate täkkude kõrguse alammääraks on 147 sm ja ülilmääraks 165 sm, märke aga 145 ja 165 sentimeetrit — turjalt. Sääre ümbermõõdu alammääraks on täkkudel 19,5 sm ja märke 18 sm.

§ 5. Märgitavat hobust peab laskma käia ja sõita, et näha kas temal on vaba ja korralik käik ning kas hingamine on korras.

§ 6. Peab valvama, et peasjalikult punane-raudjase karv levineks, valged märgid ei ole keelatud.

§ 7. Suguraamatusse vastuvõetud hobustest tulevad võtta järgmised mõõdud: kõrgus turjalt ja laudjalt, sääre ümbermõõt, võimaluse korral rinna sügavus; teised mõõdud komisjoni heaksarvamise järele.

§ 8. Suguraamatusse vastuvõtmisel jagatakse hobused klassidesse järgmiselt:

1) I klassi määratakse need täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle mõlemad vanemad on tori suguraamatus;

2) II klassi määratakse:

a) need täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle isa tori suguraamatus,

b) need rahuloldava tüübiga, kuid mõnede väikeste puudustega hobused, kelle mõlemad vanemad tori suguraamatus;

3) III klassi määratakse:

a) täiesti tüübilised ning puudusteta hobused, teadmata või mitte tori suguraamatus olevatest vanematest;

b) rahuloldava tüübiga hobused, kes põlvenemise suhtes I ehk II klassi kuuluks, kuid kellel omadustes mõned suguhobustele mitteolulised puudused ja vead on.

§ 9. Suguraamatusse märgitu vasakule reiele võib põletada märkrauaga tori suguraamatu märk „TS“, kui komisjonil selleks võimalused ja kui hobuse omanik seda soovib.

§ 10. Hobuse suguraamatusse vastuvõtmise kohta antakse omanikule suguraamatu tunnistus tõukomisjoni esimehe ja ühe komisjoni liikme alkirjaga.

Eesti hobuste tõumäärustik.

§ 1. Suguraamatut peetakse eesti hobuste kohta selleks, et paremaid ja tüübilisemaid suguloomi ja nende järelsugu välja valides ja registreerides kaasa aidata eesti hobuse väljaarendamiseks kodumaa põllumajandusliikudele oludele kohaseks hobuse tõuks.

§ 2. Suguraamatusse vastuvõtmisel (märkimisel) nõutakse:

- a) et hobune oleks kokkukõlalise kehaehitusega ja eesti hobuse tõuilmega;
- b) et kõrgus turjalt ja laudjalt ei ole alla 135 sm; erandid on lubatud ainult saarte määrade kohta;
- c) et hobuste vanus märkimisel oleks 4—15 aastat;
- d) et läikivaid musti, valgeid ja kirjusid, suurte valgete märkidega hobuseid valjumalt arvustatakse;
- e) et hobune ei põeks taude või järgmisi haigusi: kõrivilistamist, langetõbe, vesipeatotrust, korduvat silmapõletikku, kopsulaienemist, südamehaigusi, kooljaluid ja vesinuhkusid jalgadel;
- f) et hobusel ei oleks kitsas, lame või täiskabi. Kabja sarv ei või pehme ega pude olla;
- g) et hobusel ei oleks iseloomu vigu.

§ 3. Märgitavat hobust peab lastama käia ja sõita, et näha, kas temal on vaba ja korralik käik ning kas hingamine on korras.

§ 4. Suguraamatusse vastu võetud hobustest tulevad võtta järgmised mõõdud: kõrgus turjalt ja laudjalt, sääre ümbermõõt, võimaluse korral rinna sügavus; teised mõõdud komisjoni heaksarvamise järele.

§ 5. Suguraamatusse vastuvõtmisel jagatakse hobused klassidesse järgmiselt:

1) I klassi määratakse need täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle mõlemad vanemad on eesti suguraamatus;

2) II klassi määratakse need:

a) täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle isa eesti suguraamatus;

b) need rahuldava tüübiga, kuid mõnede väikeste puudustega hobused, kelle mõlemad vanemad eesti suguraamatus;

3) III klassi määratakse;

a) täiesti tüübilised ja puudusteta hobused mitte eesti suguraamatus olevatest ehk teadmata vanematest;

b) rahuldava tüübiga hobused, kes põlvenemise suhtes I ja II klassi kuuluks, kuid omadustes mõned suguhobustele mitte olulised puudused ja vead on.

§ 6. Suguraamatusse märgitud hobuste vasakule reiele võib märkrauaga põletada eesti suguraamatu märgi „E“, kui komisjonil selleks võimalused ja kui hobuse omanik seda soovib.

§ 7. Hobuse suguraamatusse vastuvõtmise kohta antakse omanikule suguraamatu tunnistus tõukomisjoni esimehe ja ühe komisjoni liikme allkirjaga.

§ 8. Tõuarendamise huvides on peale puhaspaarituse lubatud ka jätkuv ristpaaritus eesti suguraamatus olevate eesti või soome täkkudega.

Eesti-ardenni hobuste tõumäärustik.

§ 1. Suguraamatut peetakse eesti-ardenni hobuste kohta selleks, et paremaid ja tüübilisemaid suguloomi ja nende järelsugu välja valides ja registreerides kaasa aidata tugeva ardenni tüübilise tõuhobuse väljaarendamiseks Eestis.

§ 2. Suguraamatusse võetakse vastu (märkitakse) hobuseid, kes ardenni tüübiga, märkimise aastal mitte alla kolme ja üle 14 aasta vanad, korraliku ja laheda veosammuga, turja kõrgusega 148—164 sm täkkudel ja 146—160 sm määradel, sääre ümbermõöduga vähemalt 21 sm täkkudel ja 20 sm määradel.

§ 3. Hobused ei või suguraamatuse märkimise korral põdeda taude ega järgmisi haigusi: kõrivilistamist, langetõbe, vesipeatotrust, korduvat silmapõletikku, kopsulaienemist, südamehaigusi, kooljaluid ja vesinuhkusid jalgadel, peale selle ei tohi hobusel olla iseloomu vigu, lamedaid, kitsaid ega täiskapju ja kabja sarv ei tohi olla pude ega pehme.

§ 4. Märgitavat hobust peab laskma käia ja sõita, et näha, kas temal on vaba ja korralik käik ning kas hingamine on korras.

§ 5. Suguraamatusse vastu võetud hobustest tulevad võtta järgmised mõõdud; kõrgus turjalt ja laudjalt, sääre ümbermõõt, võimaluse korral rinna sügavus; teised mõõdud komisjoni heaksarvamise järele. Välisvormide iseäralduste kohta tuleb teha märkusi.

§ 6. Suguraamatusse vastuvõtmisel jagatakse hobused klassidesse järgmiselt:

1) I klassi määratakse need täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle mõlemad vanemad on eesti-ardenni suguraamatus;

2) II klassi määratakse:

a) need täiesti tüübilised ning ilma nähtavate ja teadaolevate puudusteta hobused, kelle isa eesti-ardenni suguraamatus,

b) need rahuldava tüübiga, kuid mõnede väikeste puudustega hobused, kelle mõlemad vanemad eesti-ardenni suguraamatus;

3) III klassi määratakse:

a) täiesti tüübilised ja puudusteta hobused teadmata vanematelt või mitte eesti-ardenni suguraamatuses olevatest vanematest;

b) rahuldava tüübiga hobused, kes põlvenemise suhtes I või II klassi kuuluks, kuid kellel omadustes on mõned suguhobusele mitteolulised puudused ja vead.

§ 7. Eesti-ardenni suguraamatu märgik on puhasverelistele ja segaverelistele, kelles vähemalt 31/32 ardenni verd — „A“; segaverelistele aga — „E A“ Suguraamatusse märgitud hobuste vasakule reiele võib põletada märkrauga suguraamatu märgi, kui komisjonil selleks võimalused ja kui hobuse omanik seda soovib.

§ 8. „A“ ja „E A“ märgiga täkud märgitakse ühisesse suguraamatusse. „A“ ja „E A“ märgiga märad aga teineteisest eraldi raamatusse, eraldi numbriga järjekorras.

§ 9. Hobuse suguraamatusse vastuvõtmise kohta antakse omanikule suguraamatu tunnistus tõukomisjoni esimehe ja ühe komisjoniliikme allkirjaga.

§ 10. Tõuarendamise huvides on lubatud peale puhaspaarituse ka jätkuv ristpaaritus. „E A“ märgiga täku järeletulijat tuleb lugeda poolvereliseks.

Ametlik suguhobuste märkimine korraldati 1925. aastal maa läänepoolses osas 15 päeva jooksul 53 punktis.

Tõukomisjonides olid K. Tagepera (põlmin.), J. Soosaar, noorem (tori), A. Gerberson (ardenni) ja H. Virkus (eesti). Olgu tähendatud, et tõuseltside poolt määrati siitpeale tõukomisjoni alalised esindajad.

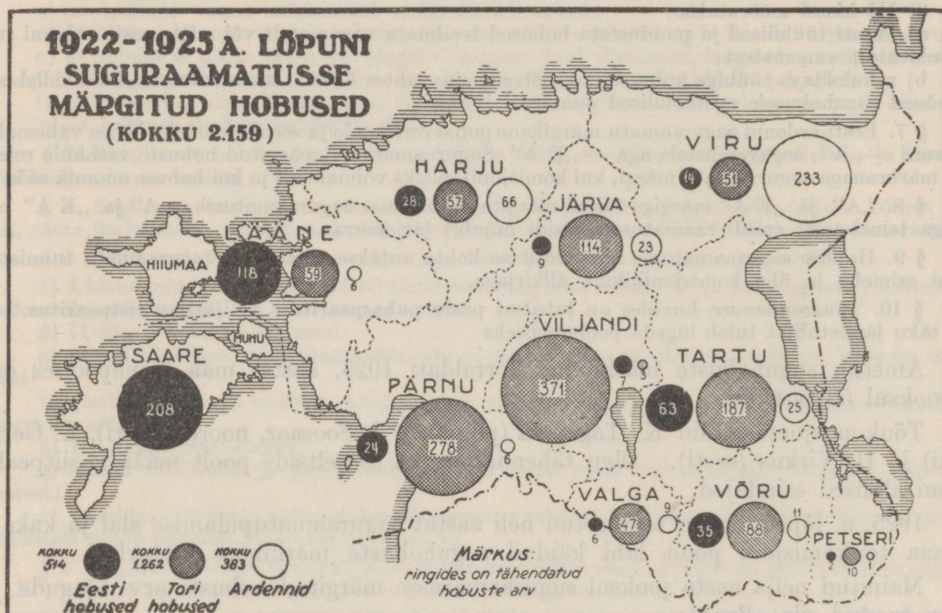
1925. a. lõpetades on tegutsetud neli aastat suguraamatupidamise alal ja kaks korda kogu maa tõukomisjoni poolt läbi käidud suguhobuste märkimise otstarbel.

Mainitud nelja aasta jooksul suguraamatusse märgitud hobuste arv tõugude ja soo järele on toodud siin allpool:

1922—1925 a. suguraamatusse märgitud hobuste arv maakondade järgi.

Maakond	T ä k k e				M ä r a s i d				Kokku täkke ja märasid
	Tori	Eesti	Ardenni	Kokku	Tori	Eesti	Ardenni	Kokku	
Viru	8	3	46	57	43	11	187	241	298
Järva	15	1	1	17	99	8	22	129	146
Harju	12	3	7	22	45	25	59	129	151
Lääne	15	13	1	29	44	105	5	154	183
Saare	—	20	—	20	—	188	—	188	208
Pärnu	53	3	—	56	225	21	6	252	308
Viljandi	55	—	—	55	316	7	3	326	381
Tartu	29	10	5	44	158	53	20	231	275
Valga	10	1	3	14	37	5	6	48	62
Võru	22	3	4	29	66	32	7	105	134
Petseri	5	—	—	5	5	2	1	8	13
Kokku	224	57	67	348	1 038	457	316	1 811	2 159

Toodud tabelist on võimalik teatava piirini näha üksikute tõugude suuremat ja vähemat koondumist kitsamal maa-alal. Ometi ei luba need arvud järeldusi teha üht või teist tõugu hobuste leidumise ulatusest sarnastes mitmetõulistes maakondades, nagu Harju, Tartu, Valga, Võru, Petseri. See oleks võimalik alles peale sunduslikku märkimisele toomist. Seni on märkimisele toomine olnud vabatahtlik, välja arvatud Hiiu- ja Saaremaa, kus 1922. ja 1923. a. kõigi hobuste ettetoomine oli sunduslik.

Üksikuist tõugest näib olevat kindlama ülekaaluga — ardennihobused Viru mk., torihobused Järva, Pärnu, Viljandi mk. ja eestihobused saartel. Viimaste kohta olgu tähendatud, et teised tõud puuduvad andmetes mitte sellepärast, nagu ei leiduks neid seal, vaid, et tori ja ardenni tõukomisjonid ei ole seal märkimisi toimetanud. Tõepoolest on saartel segaverelisi hobuseid võrdlemisi mitte vähem kui mandril.

Riigi sugutäkkude tegevuse organiseerimine. Enne iseseisvust oli mõisade paarituspunktidel eriti suur mõju hobusekasvatusele.

Maareformiga kadusid suurmajapidamised ja ühes nendega mõisa sugutäkkud.

Talunikkudel puudus sugutäkkude pidamise traditsioon ja ka talutäkkude tarvitamise komme.

Kõik see asetask meie hobusekasvatuse sootuks uude olukorda. Tuli teid leida ülemineku ajaks maa varustamiseks kohaste sugutäkkudega.

Nõupidamistel ministeeriumis esineti mitmesuguste ettepanekutega. Ühed pidasid tarvilikuks igas maakonnas tükeldamata jätta suuremaid majapidamisi täkujaamade ja paarituspunktide asutamiseks, olles arvamusel, et talunikkude täkupidamisest midagi välja ei tule. (Nõupidamise protokollid 6. VII. 20.; 4. III. 21.; 23. V. 21.; 14. I. 22.) Teised lootsid, et uues

olukorras hakkavad talunikud paarituspunktide pidajateks. Kolmandad soovitasid Põllutöoministeeriumile seda küsimust üldse mitte kaaluda, vaid abirahad anda suguhobuste muretsamiseks seltskondliste organisatsioonide kätte, kes juba asja otstarbekohaselt korraldavad.

Viimane tee tundus küll lihtsana, kuid ometi selgus pea, et ministeerium, nõnda ütelda, „pead liivasse peites“ küsimuse lahendamisest ei pääse, sest tõuseltsides tulid mõjule voolud, kus toetuseks sooviti mitte ainult raha, vaid ka maid. Paljudki endised suurkohapidajad ja nende valitsejad, kuuldes sellest meeleolust, haarasid kinni ideest kodumaa hobusekasvatuse huvide nimel mõisu tükeldamisest päästa, ning asusid seltsides energiliselt tegutsema.

Samuti oli tarvis nii või teisiti leida printsiip, mille alusel toetust kolme tunnustatud tõu arendajate vahel jagada. Kuigi nõupidamistel seltsidele ülesandeks tehti jagamisi korra kohta ettepanekutega esineda (Nõukogu 14. I. 22., punkt 13), jäid sarnased tulemata; rahade määramisel kehtisid tülid, ja summad jagati igakordsete kompromisside põhjal. Konkreetsemaks võis pidada ainult põhimõtet, millega sagedamini koosolekutel ja kirjavahetuses esinesid Tori tõuseltsi tegelased, - jagada toetussummad proportsionaalselt märgitud hobuste arvule. Viimase alusega oli aga võimatu päri olla, sest sellega oleks suguhobuste märkimine libedale teele viidud ning märkimiste erapooletus ja arvustuse asjalikkus oleks kannatanud.

Rööbastikku teoreetilistele arutlustele liikus edasi ka tegelik elu. Riik omandas mõisade võõrandamisel mõned täkud. Neile sai Loomakasvatuse Peavalitsus väikest lisa sõjaväe osadest 1921. a. vabastatud täkkudest. Peamiseks juuremuretsamise abinõuks sai hiljem Põllutöoministeeriumi korraldusse määratud hobusekasvatuse toetamise krediit. Kuid puudus kindel kord sugutäkkude ostmiseks ja tarvitada andmiseks. — Tekkis kahtlemisi osa riigi kulul ostetud täkkude päraltolemise kohta, kas nad tõuseltsi omad, kes neid ministeeriumi rahaga otsid, või riigi omad. Mõnede nõupidamiste (14. I. 22., 23. V. 21.) otsuste järele pidid riigi sugutäkkude pidamist korraldama tõuseltsid, kuid korraldajate arvu suurenemisega muutus olukord segasemaks, nii et mõned riigihobused tikkusid koguni silmapiirilt kaduma. Selguse ja korra loomiseks töötas Põllumajanduse Peavalitsus välja sellekohase määruse kava ja andis selle läbivaatamiseks nõukogule 4. XI. 1922. a. Kava kinnitati põllutöoministri poolt 4. I. 1923. a. ja avaldati Riigi Teatajas nr. 27, 23. II. 1923. a. „Riigi sugutäkkude ostmise ja tarvitada andmise korranä“.

Mainitud määrusel oli tunduv mõju edaspidisele tegevusele. Tülid suguhobuste ostmiseks määratud raha pärast kadusid, ülespuhutud nõudmised riigi sugutäkkude järele vähenesid; nõudmised mõisade peale soikusid vähehaaval ning riigitäkkud hakkasid lepingu alusel pidajaid leidma talunikude hulgast.

12. II. 1924. a. kinnitas Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja „Riigi sugutäkkude tagavara korralduse“ kodukorra, millega kõik Põllutöoministeeriumi päralt olevad, kuid seni selle mitmele asutisele kuuluvad sugutäkkud koondatakse ühte n. n. „R. s. tagavarasse“ ja milles ka ette nähtud riigi sugutäkkude arvu piiramine 130-ni ($\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ kodumaaal üldse tarvisminevatest täkkudest). Mainitud kodukord parandati hiljem 22. XII. 24. ja 13. III. 26.

Riigi sugutäkkude tagavara korraldus.

§ 1. Riigi sugutäkkude tagavara moodustub Põllumajanduse Peavalitsuse omanduses olevaist sugutäkkudest, keda Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja riigi sugutäkkude hulka kuni käesoleva korralduse avaldamiseni on määranud ja edaspidi määrab.

§ 2. Riigi sugutäkkude valitsemine kuulub hobusekasvatuse eriteadlase ülesannete hulka, kes on kohustatud:

- 1) Põllumajanduse Peavalitsuse juures pidama r. s. t. inventari raamatut,
- 2) paigutama ja ümberpaigutama riigi sugutäkkude paarituspunktidesse või ajutistesse pidamispunktidesse,

3) pidama r. s. paigutusnimekirja ja kokku seadma jaanuarikuu jooksul r. s. t. aruande möödunud aasta kohta.

§ 3. R. s. t. täiendamiseks tuleb iga aasta kuni 18 uut sugutätku juure osta. Hobusekasvatuse eriteadlane peab iga aasta selleks elarve kokku seadma.

§ 4. R. s. t. täiendamiseks tarvitaminevad sugutätkud ostab hobusekasvatuse eriteadlane igakordsel Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja ettekirjutusel üksi, või üheskoos temale määratud abilistega; riigikontrollile tuleb ostmise ajast ja kohast teatada.

§ 5. Peale hobuse ostmist tuleb Põllumajanduse Peavalitsuse juhatajale selle kohta ettekanne teha. Ettekandes peab tähendatud olema ostmise alus, kus, millal, kellelt ostetud, hobuse nimi. s. r. nr. ja märk, sündimise aasta ja karv. Ettekande juurde peab lisatud olema:

- 1) hobuse tervise-tunnistus ja pass;
- 2) suguraamatu-tunnistus;
- 3) ostuleping ühes müüja allkirjaga raha vastuvõtmise kohta;
- 4) aruanne raha tarvitamise kohta.

Ostulepingul peab tasutud olema tarviline tempelmaks, kui hobune kodumaalt ostetud.

§ 6. Ostetud sugutätk kantakse hobusekasvatuse eriteadlase poolt Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja otsusega R. s. t. inventari raamatusse; selle aluseks olnud kirjavahetus ja dokumendid, peale selle mis riigikontrollile määratud, jäävad hobusekasvatuse eriteadlase korraldusse.

§ 7. Kui riigi sugutätku mõnel põhjusel suguhobuseks kõlbmataks peetakse ja tema väljapraakimise küsimus üles tõstetakse, määrab hobusekasvatuse eriteadlane väljapraakimise küsimuse lahendamiseks komisjoni, mille esimehiks Peavalitsuse esindaja, liikmeteks vastava tõuseltsi alaline esindaja s. h. märkimise komisjonis ja lähem loomaarst. Väljapraakimise ajast ja kohast teatatakse riigikontrollile.

Kui komisjon häälteenamusega on otsustanud hobust välja praakida, hindab sama komisjon ka hobuse ümber ja hobusekasvatuse eriteadlane kustutab väljapraakimise akti alusel hobuse riigisugutätkude tagavarast, andes teda uuesti hinnatud hinnaga tasuta Riigimõisade ülemvalitsuse korraldusse.

§ 8. Iga riigimõis on kohustatud:

1) kindlustama riigi sugutätkudele täkujaamana ja paarituspunktina Põllumajanduse Peavalitsuse juhataja poolt kindlaks määratud sulgude arvu;

2) omal kulul kohale tooma ja ära viima riigi sugutäkke hobusekasvatuse eriteadlase korraldusel;

§ 9. Kõik Põllumajanduse Peavalitsusele sissetulevad soovid riigi sugutätkude saamiseks lähevad hobusekasvatuse eriteadlase otsustada, kes on kohustatud otstarbekohasuse alusel, vastavate tõuseltside arvamist ära kuulates olevate riigi sugutätkude paigutuskavad 10. jaanuariks kokku seadma; hobuseid paigutab hobusekasvatuse eriteadlane, või keda tema volitab, ametliku loomaarsti juuresolekul hiljemalt 15. veebruariks oma kohtadele. Kui hobuse paigutamise küsimuses hobusekasvatuse eriteadlane ja vastav tõuselts lahkumines arvamises, otsustab küsimuse Peavalitsuse juhataja.

Soovid, mis peale 5. jaanuari Peavalitsusele suguhobuste saamiseks sisse tulevad, jäävad hobusekasvatuse eriteadlasele teadmiseks ja võimaluse korral täitmiseks.

§ 10. Riigi sugutäkke võib pidamiseks anda:

1) asutistele ja isikutele, nii nagu see „Riigi Teatajas“ viimases sellekohases Põllutöoministri poolt avaldatud määruses ette nähtud, lepingu põhjal;

2) riigimõisadele hobusekasvatuse eriteadlase ja riigimõisade ülemvalitseja poolt kokkulepitud tingimustel.

Pidandaandmise lepingud peavad täidetud olema Peavalitsuse juhataja poolt heakskiidetud vormulaaridel ja nede seisavd samuti nagu ärakirjad ettekirjutastest hobusekasvatuse eriteadlase kaustas.

§ 11. Täku vastuvõtjal peab olema ette näidata pass, või kui ta asutise või organisatsiooni esindaja, siis sellekohane volitus; volitus tuleb võtta lepingu juure, vastuvõtja isikutunnistuse nr. ja andmed aga ära tähendada lepingul.

Riigi sugutätkud 1922—1925 a.

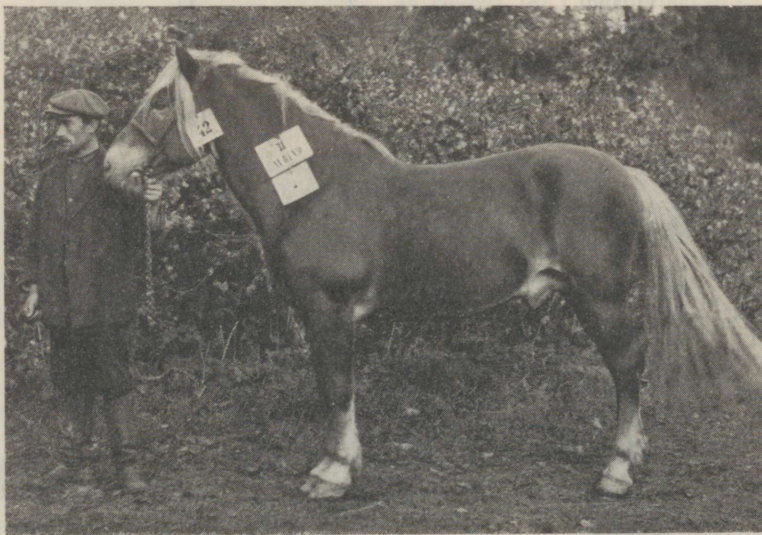
Tõug	1922 aasta lõpuks	1923 a.			1924 a.			1925 a.		
		juure saadud	välja langenu	aasta lõpuks	juure saadud	välja langenu	aasta lõpuks	juure saadud	välja langenu	aasta lõpuks
Tori	52	2	—	54	5	1	58	10	3	65
Eesti	10	3	—	13	6	1	18	5	1	22
E.-ardenni . .	8	8	2	14	—	—	14	1	—	15
Kokku	70	13	2	81	11	2	90	16	4	102

Riigi sugutäkkud 1925. a. lõpuks*).

T: Hofrichter 45, Hetman II 1, Hannibal 136, Momus 55, Vavorit 109, Aali 106, Emir 107, Diogenes 44, Tello II 63, Arend 64, Marro 61, Hektor 74, Drud 60, Dantin 132, Magnat 57, Homer 26, Veltman 23, Max 24, Doppelgänger 25, Taljoon 19, Meinhard II 43, Dedal 53, Dasmu 129, Humorist 82, Express 29, Toskanier 30, Junigstar 31, Harun 42, Marzellus 58, Minoi 54, Movik 62, Omar 81, Harry 41, Debent 131, Davus 130, Mavr 50, Veighton-Squier 28, Madrid 51, Dualist 56, Menelaus 65, Dekardt 52, Moorits 59, Malajets 49, Šamyl 27, Harniš 22, Abdul 192, Vönoslivöi 188, Rasputin 189, Miška 190, Veterok 191, Fox 138, Heldenknabe 133, Milvek 183, Hilpuri 182, Lord 73, Dudu 187, Hans 207, Sultan 206, Murak 178, Murto 179, Hallo 204, Edu 205, Hanno 208, Simpson 224, Heiko 210.

E: Hermes 24, Jim 25, Lari 23, Santeri 22, Pysty 26, Aali 14, Aug 13, Sahi Juku 16, Juku 7, Agar 9, Liinan-Viisa 17, Miku 11, Pent 40, Peedu 41, Agu 42, Agent 43, Siidor 46, Paul 47, Patu 54, Kärppälän-Pujo 56, Antin-Kirppu 55, Pääro 48.

A: Toomas 2, Don Juan 4, Orfroy 48, Jeannot d'Aubreme 50, Coquet 51, Tabac 49, Poiss 3, Osman 1, Harras 19, Orkett 45, Etual 38, Sivutš 40, Orpheus 46, Kimmel 25, Munck Tvooker 67.

Sugutäkk Liinan-Viisa, 17 E (imp. Soomest)
sünd. 1914. a. — p. raudjas, kõrgus turjalt 148 sm, sää 20 sm.

1925. a. jooksul on riigi sugutäkkude arv kasvanud 12võrra. Muretseti juure 10 toritäkku, 5 eesti- ja 1 ardenni-täkk, seega kokku 16 hobust; neist saadi kõik tori- ja 2 eesti-täkk riigi majapidamistelt, 3 eesti-täkku toodi Soomest ja 1 ardenn Rootsisist.

Riigi sugutäkkudest on torihobuseid 63,8%, eestihobuseid 21,5% ja ardennihobuseid 14,7%.

*) Number täku nime järel tähendab suguraamatu numbrit.

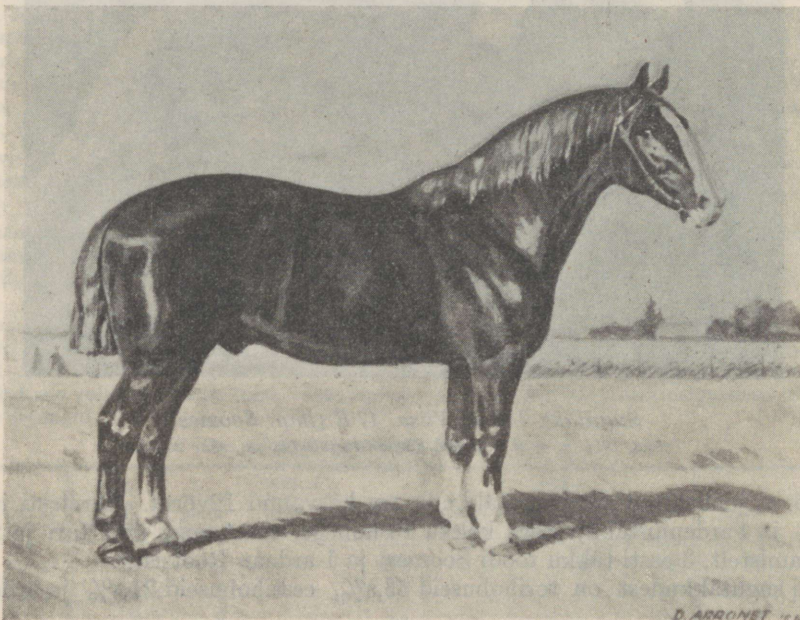
Riigi sugutäkkude asukohad majap. suurus-liikide järele 1925 a. jooksul.

	T.	A.	E.	Kokku
Riigi suurmajapidamistes	46	1	1	48
Era „	8	5	3	16
Väikemajapidamistes	14	9	19	42
Kokku	68	15	23	106

Toodud tabelist on näha, et suurem osa eesti- ja ardenni-täkke on pidada erapidajate ja selle juures väikemaaomanikkude käes, kuna suurem osa tori-täkke on riigi suurmajapidamistes.

Riigi sugutäkkude asukohad maakondade järele 1925 a.

Maakond	Paarituspunktide arv	Täkkude arv
	Viru	12
Järva	1	2
Harju	6	8
Lääne	9	9
Saare	12	12
Pärnu	2	12
Viljandi	2	17
Tartu	8	14
Valga	1	2
Võru	5	11
Petseri	5	5
Kokku	63	106

Tori hobusekasvanduse peatäkk Hetmann (1886.—1912.),

Torisse toodud 1892. a. raudjas, kõrgus turjalt 155 sm, sääär 22 sm.

1920—1925 a. ostetud riigi sugutäkkud.

Hobuse nimi	Hind	Märkusid	Hobuse nimi	Hind	Märkusid
1920 a.					
1 Vander, 135 T	85 000.—	1925 a. praagitud	38 Orfroy, 48 A	321 641.—	Belgiast ostetud
2 Klepper, 18 E	25 000.—	1924 a. praagitud	39 Tabac, 49 A	398 916.—	"
3 Juku, eesti-täkk	85 000.—	1923 a. praagitud	40 Jeannot d'Aubreme, 50 A	476 196.—	"
4 Sivutš, 40 A	17 000.—		41 Coquet, 51 A	244 351.—	"
1921 a.					
5 Liinan-Viisa, 17 E	139 080.—	Soomest ostetud	42 Agu, eesti-varss (42 E)	28 000.—	
6 Jim, 25 E	139 080.—	"	43 Agent, eesti-varss (43 E)	25 126.—	
7 Pysty, 26 E	139 080.—	"	44 Ats, eesti-varss	17 000.—	1925 a. praagitud
8 Juku, eesti-täkk	48 535.—	1922 a. praagitud	45 Ahv, eesti-varss	15 000.—	1924 a. praagitud
1922 a.					
9 Tello, 63 T	301 335.—	Ida-Friisimaalt ostetud	46 Asunik, eesti-v.	27 000.—	1924 a. praagitud
10 Arend, 64 T	300 000.—	"	47 Andrus, eesti-varss	25 626.—	1923 a. praagitud
11 Lord, 73 T	70 000.—		1924 a.		
12 Juku, 7 E	55 134.—		48 Heldenknabe, 133 T	70 000.—	
13 Paavel, 10 E	29 428.50	1925 a. praagitud	49 Hilpuri, 182 T	100 000.—	
14 Santeri, 22 E	200 658.—	Soomest ostetud	50 Milvek, 183 T	100 000.—	
15 Lari, 23 E	165 658.—	"	51 Miku, 11 E	42 815.—	
16 Hermes, 24 E	152 778.—	"	52 Siidor, 46 E	40 500.—	
17 Osman, 1 A	90 000.—		53 Emir, eesti-varss (58 E)	24 750.—	
18 Toomas, 2 A	75 000.—		54 Etna, eesti-varss	24 750.—	1925 a. praagitud
19 Poiss, 3 A	50 000.—		55 Elva, eesti-varss	22 950.—	1924 a. praagitud
20 Harras, 19 A	100 000.—		56 Erk, eesti-varss	30 350.—	1925 a. praagitud
21 Duglas, 39 A	70 000.—		57 Esav, eesti-varss	14 752.—	1924 a. praagitud
22 Hans, ardenni-täkk	70 000.—	1922 a. praagitud	58 Edi, eesti-varss	24 750.—	1925 a. praagitud
23 Pent, eesti-varss (40 E)	14 423.50		1925 a.		
24 Peedu, eesti-varss (41 E)	18 428.50		59 Murak, 178 T	90 000.—	
25 Pääro, eesti-varss (48 E)	16 428.50		60 Murto, 179 T	85 000.—	
26 Prits, eesti-varss	12 428.50	1925 a. praagitud	61 Dudu, 187 T	85 000.—	
27 Pärt, eesti-varss	22 428.50	1923 a. praagitud	62 Hallo, 204 T	90 000.—	
28 Jako, eesti-varss	29 428.—	1923 a. praagitud	63 Edu, 205 T	100 000.—	
1923 a.					
29 Taljoon, 19 T	100 000.—		64 Sultan, 206 T	85 000.—	
30 Hektor, 74 T	85 000.—		65 Hans, 207 T	95 000.—	
31 Agar, 9 E	46 000.—		66 Hanno, 208 T	85 000.—	
32 Aug, 13 E	49 122.—		67 Simpson, 224 T	75 000.—	
33 Aali, 14 E	38 627.—		68 Paul, 47 E	40 000.—	
34 Etuaal, 32 A	115 000.—		69 Patu, 54 E	158 056.21	Soomest ostetud
35 Orkett, 45 A	389 564.—	Rootsist ostetud	70 Antin-Kirppu, 55 E	158 056.21	"
36 Orpheus, 46 A	385 991.—	"	71 Kärppälän-Pujo, 56 E	158 056.21	"
37 Don-Juan, 47 A	280 439.—	Hollandist ostet.	72 Munck Tvooker, 67 A	334 312.—	Rootsist ostetud

Nagu toodud tabelist näha, on Vabariigi algusest kuni 1925. a. lõpuni, peale nende täkkude, mis omandatud mõisade ülevõtmisel, juure ostetud 72 täkku:

18 tori-täkku Mk. 2.001 335.—
 38 eesti- „ „ 2.304 288,63
 16 ardenni-täkku „ 3.418 410.—

Mk. 7.724 033,63

Eesti-täkkude hulka on arvatud ka 9 soome-tätku Mk. 1.410.502,63 ja 18 eesti-täkk-sälgu Mk. 393.626,50 väärtuses, kelledest peale üleskasvatamist sugutäkkudeks vastu võetud 6 tükki.

Riigi sugutäkke on iseseisvuse ajal välismailt ostetud: eestihobuste arendamiseks 9 soome-tätku Soomest, torihobuste arendamiseks 2 ida friisi-tätku Saksamaalt Mk. 601.335.— väärtuses, ardennihobuste arendamiseks — 4 belgia-tätku Belgiast, 3 belgia-tätku Rootsist ja 1 belgia-täkk Hollandist kokku Mk. 2.831.410.— väärtuses. Üldse on välismailt ostetud 19 tätku Mk. 4.843.247,63 väärtuses.

Kodumaalt ostetud hobustest on saadud: 33 tükki Mk. 1.368.286.— väärtuses talunik-kudelt, 12 tükki Mk. 1.030.000.—väärtuses riigimõisadelt ja 8 tükki Mk. 482.500.— väärtuses mujalt.

Riigimõisade hulgas on peamiseks paremate sugutäkkudega varustajaks **Tori hobusekasvandus**.

Kasvandus on asutatud Liivimaa rüütelkonna poolt aastal 1855. Tori riigimõisas, Pärnumaal, 26 klm Pärnu linnast. 1918. a. võeti Tori Põllutöoministeeriumi korraldusse. Mõisal on veidi üle 3000 riia vakamaa maad, mille hulgas 514 vkm. põldu, 900 vkm. heinamaad, 850 vkm. karjamaad. 1925. a. lõpul oli kasvanduses hobuseid:

Tööhobuseid	— 4	Kasvanduses on suguhobusteks ainult torihobused,
Riigi sugutäkke	— 3	kuid sinna on antud üleskasvatamiseks ka eesti-täkkvarsu
Sugumärasid	— 46	ja -sälge.
2,5 a. täkke	— 8	Riigi sugutäkkude tagavarasse on Tori kasvanduselt
2,5 a. märasid	— 6	võetud tasuta 30 tätku, umbes Mk. 1.800.000.— väärtu-
1,5 a. täkke	— 7	suss ja tasu eest 1924. a. ja 1925. a. 11 tätku, kokku Mk.
1,5 a. märasid	— 6	Mk. 990.000 eest.
0,5 a. täkke	— 8	Kasvanduse juhatajaks oli 1884. kuni 1925. aastani
0,5 a. märasid	— 14	loomaarst Reinhold Margk. 1926. aasta jaanuarist on
3,5 a. eesti täkke	— 1	kasvanduse juhatajaks loomaarst Mihkel Ilmjärv (Pike-
Kokku 103 hobust		malt Tori kasvandusest leidub E. Veberi raamatus
		„Tori hobune“ ilm. 1925. a.).

Kaudne korraldustöö.

Toetus suguhobuste muretsemiseks. Kuni 1923. a. tarvitati Põllumajanduse Peavalitsuse kasutada olev suguhobuste ostmise krediit riigi sugutäkkude muretsemiseks. Oli tarvis ka erakapitali hobusekasvatuse edendamise teenistusse tõmmata.

1922. a. töötas Põllumajanduse Peavalitsus välja määruse kava, mis selleks pidi kaasa mõjuma. Määrus kinnitati 5. I. 1923. a. ning avaldati „Riigi Teatajas“ nr. 27, 23. II. 23. Põllutöoministeeriumi abirahade andmise tingimustena ja korrana suguhobuste ostmisel.

Määrus osalt pidi ka kaasa mõjuma hobusekasvatajate organiseerimiseks ja isetegevuse elustamiseks.

Riigitoetusega on ostetud 1923., 1924. ja 1925. a. jooksul 8 tätku (5 tori, 2 ardenni, 1 eesti) ja 31 puhasverelist ardenni-mära ja -märavarsa. Abiraha on saanud kaks maakonna-valitsust, kaks põllumeeste seltsi, 4 hobusekasvatajate ühingut, üks osaiühisus ja 16 üksik-põllumeest.

1923—1925 a. riigi toetusega ostetud suguhobused.

Hobuse nimi	Toetus	Ostja raha	Ostuhind	Ostja
Ciceron, 120 T	60 000.—	20 000.—	80 000.—	Viljandi haruselts
Juku, 23 EA	40 000.—	40 000.—	80 000.—	E. ard. hobusek. selts
Juku, 123 T	60 000.—	25 000.—	85 000.—	S.-Kõpu haruselts
Juku, 108 T	60 000.—	30 000.—	90 000.—	Läänem. hobusek. ühisus
Hopp, 103 T	60 000.—	25 000.—	85 000.—	Tõstamaa plm. selts
Ollin-Aatos 57 E	134 080.—	44 693.—	178 773.—	Saare maakonnavalitsus
Toomas, 53 A	45 000.—	22 500.—	67 500.—	Aa põllumeeste selts
Meinhard II, 7 T	45 000.—	23 000.—	68 000.—	Kambja „ „
Kokku täkke	504 080.—	230 193.—	734 273.—	
Miira, 164 A	25 000.—	29 000.—	54 000.—	O/ü. „Eesti Ardennd“
30 ardenni-märavarsa . .	1 528 794.—	509 598.—	2 038 392.—	Ardenni selts
Kokku märasid	1 553 794.—	538 598.—	2 092 392.—	

Erakasvandused ja hobusekasvatuse majapidamised. Nõupidamine (9.III.20) otsustas Tori kasvandust ainult torihobuste kasvatamiseks jätta. Nii on see ka seni olnud, kui välja arvata, et Toris viimastel aastatel on üleskasvatatud ka sinna paigutatud eesti-täkkvälge paarituspunktidele sugutäkkude saamiseks. Lisaks on torihobuste kasvatamise otstarbel antud maad varsakoplite sisseadmiseks Tõstamaal ja Heimtalis, paarituspunktideks Vana Põltsamaal, Abjas ja Rahumäel.

Noorhobused Heimtali koplis

Tõuseltside tungival soovil on ka teiste tunnustatud tõugude arendamiseks kasvanduste asutamiseks riigimõisu kasutada lubatud (Nõukogu 23. V. 21. ja 14. I. 22.).

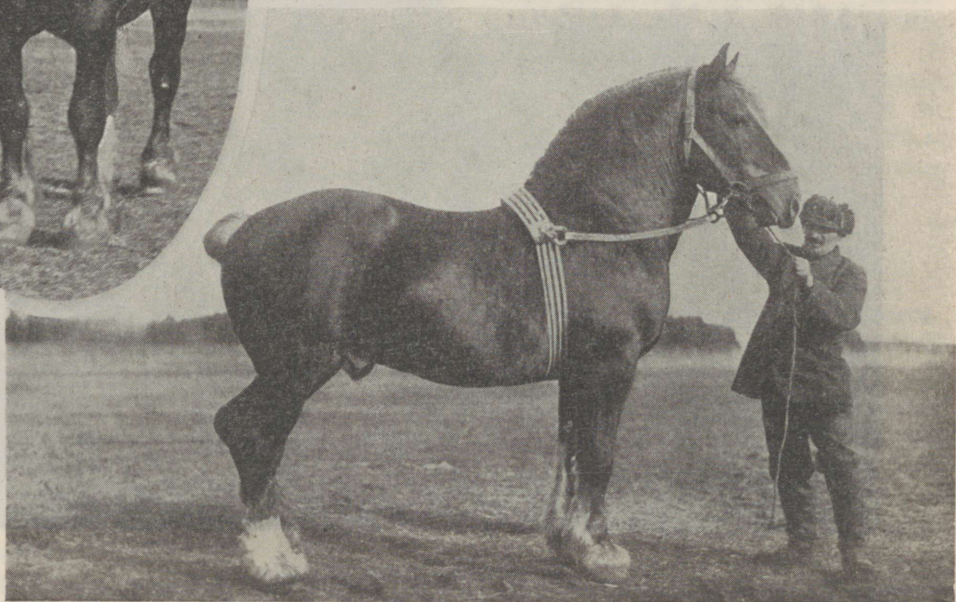
Ardennikasvanduse sisseseadmiseks anti o/ü „Eesti Ardennile“ Aaspere mõis 12 aastaks 500 tiinu suuruses.

Eesti hobuste kasvanduse asutamiseks ei ole kuni 1925. a. lõpuni edasi jõutud kohase korraldaja-ettevõtja mitteleidumisel. Varsakoplite asutamiseks on Eesti hobusekasvatuse seltsile antud Hiiumaal — Vohilaiust 287 tiinu ja Läänemaalt, Varblast 37 tiinu mereäärset heina- ja karjamaad.

Kõik mainitud majapidamised ja maatükid on välja antud harilikude riigimaade renditingimuste alusel, peale selle on rendilepingusse võetud tarvilised eritingimused.

Näitused. Näitused hobusekasvatuse edendamiseks on tarvilikud, ja neist on kasu, kui nad otstarbekohaselt korraldatult kindla sihi teenistusse pandud.

Vene ajal puudus meil süsteem hobusekasvatuses ja ka näitustel. Iseseisvuse esimestel aastatel hakati asja parandama. Esimesed näitused korraldati 1921. a. ilma kindla kavata. Nõupidamisel 4.III.21. otsustatakse hobusekasvatuse komiteele ülesandeks teha välja töötada auhindade määramise kava. Järgmisel nõukogu koosolekul 23.V.21. on hobuste näituste kavade ja auhinnamõistmise määruste läbivaatamine, kuid nõukogu „annab ta komiteele läbiarutamiseks ja järgmisele nõukogu koosolekule ettepanemiseks. Avaldati põhimõtteline seisukoht näituste

Tabac, 49 A — ardenni-täkk (Belgiast imp.)

sünd. 1919. a. — raudjas, kõrgus turjalt 160 sm, säär 25 sm.

abirahade kohta. — Ministeerium toetab oma abirahadega neid näitusi, mis on korraldatud nõukogu poolt vastu võetud ja ministeeriumi poolt kinnitatud kava järele.“

Järgmine nõukogu koosolek oli 14.I.1922. a., millel komitee poolt kava jääb esitamata, kuid kus otsustatakse — „Näitusi peavad toime panema eriti tõuseltsid, kes peavad esinema kindla kava ja ettepanekutega. Seltsid, kes korraldavad hobusekasvatuse näituse osakonde, peavad täitma ministeeriumi poolt heakskiidetud määrusi ja korraldama selle kava järele nõnda, et auhindamõistmise komisjon oleks määrustes äratähendatud koosseisus.“

„Kindlad kavad ja ettepanekud“ jäid tulemata.

1922. a. Põllumajanduse Peavalitsus seadis ülesse nõudmise, et näitustele võetakse vastu märgitud hobuseid ja soovitas samal aastal olnud Soome ülemaalse näituse eeskujul hobuste hindamisel punktide-süsteemi tarvitada.

1923. a. mindi nõudmistes kaugemale, viidi läbi täielik reform, mis seisab järgmises:

- 1) Vanahobuste osakonnast eraldatakse noorhobuste näitused;
- 2) vanahobuste näitusi lubatakse maakonna kohta mitte rohkem kui üks;
- 3) vanahobuste näitustele lubatakse vastu võtta ainult suguraamatusse võetud tunnustatud tõugu hobuseid kindla korra järele, ja nimelt nii, et järgmisel aastal esinedes peab hobuse kohta ette näidata olema tema teened suguloomana;
- 4) auhindamiskomisjonid on kindla koosseisulised, kolmeliikmelised ning auhindamine toimub punktide-süsteemi järele;
- 5) rahaliste autasude vahekord peab olema kõigil näitustel üks ja seesama, kuna absoluutsed summad võivad erineda;
- 6) noorhobuste näituste arv pole piiratud ja sinna võib vastu võtta ainult ametliku varsatunnistusega varustatud varsu;
- 7) valitsuse toetussummad jagatakse maade vahel proportsionaalselt varsatoodangule, üksikul näitusel aga arvesse võttes mitte tõuge, vaid auhindade arvu ja järke.

Sidudes näitusi süstemaatilisel suguraamatupidamisega, muudeti nad toodud põhimõtete maksmapanemisega hobusekasvatuse edendamise abinõuks.

Maakondlikud hobuste näitused 1923., 1924. ja 1925. aastal.

Maakond	Näitustele toodud			A u h i n d u s a a n u d									
	1923 aastal	1924 aastal	1925 aastal	1923 a.			1924 a.				1925 a.		
				Põllut.- minist.	Selts- kond.	Kokku	Põllut.- minist.	Maak. valits.	Selts- kond.	Kokku	Põllut.- minist.	Selts- kond.	Kokku
Viru . .	30	21	17	31 500	34 910	66 410	39 500	—	45 000	84 500	15 000	15 000	30 000
Järva . .	—	11	1	—	—	—	21 000	—	7 200	28 200	1 600	1 600	3 200
Harju . .	—	30	—	—	—	—	32 500	5 000	56 100	93 600	—	—	—
Lääne . .	11	34	21	7 500	7 950	15 450	38 200	—	10 000	48 200	15 000	15 000	30 000
Saaremaa .	9	21	—	6 600	12 480	19 080	37 900	15 000	11 000	63 900	—	—	—
Pärnu . .	39	—	16	25 500	28 300	53 800	—	—	—	—	27 200	27 300	54 500
Viljandi .	36	29	23	37 500	67 500	75 000	44 650	—	44 650	89 300	36 200	42 800	79 000
Tartu . .	10	40	11	14 600	29 700	44 300	48 300	—	47 100	95 400	29 500	39 650	69 150
Valga . .	12	9	3	5 000	5 000	10 000	8 600	—	10 000	18 600	7 500	7 500	15 000
Võru . .	—	29	—	—	—	—	30 000	—	20 000	50 000	—	—	—
Petseri . .	18	4	3	6 000	6 000	12 000	6 500	—	6 500	13 000	1 200	1 200	2 400
Kokku	165	228	95	134 200	161 840	296 040	307 150	20 000	257 550	584 700	133 200	150 050	283 250

225 33-213

1923. a. näitustel viidi need nõudmised läbi Põllumajanduse Peavalitsuse juhtnõoriga, 26.XI.1923. a. kinnitas Peavalitsus selle määrusena ja avaldas eraldi trükituna suguhobuste omanikkudele laialilaotamiseks pealkirja all „Põllumajanduslikkude näituste toimepanemise tingimised ja kord hobuste osakondade suhtes.“ 1924. a. täiendati see ja mahutati „Näituste korraldamise ja väljapanekute hindamise määrustesse,“ mille 1925. a. väljaandes tehti väikesi parandusi detailides.

Maakondlikkude, s. o. vanahobuste näituste korraldajateks on olnud põllumeeste seltsid; tõuseltsidest on seni Eesti hobusekasvatuse selts korraldanud vanahobuste näituse Hiiumaal.

Näitused on aasta-aastalt muutunud korrapärastemaks ning korraldajad kogenumaks.

Maakondlikud hobuste näitused 1923—1925 a.

Liigid*)	Näitusele toodud			A u h i n d u s a a n u d											
	1923 a.	1924 a.	1925 a.	1923 a.				1924 a.				1925 a.			
				I	II	III	Kokku	I	II	III	Kokku	I	II	III	Kokku
I	46	125	40	8	22	12	42	11	45	43	99	1	9	20	30
II	25	10	13	4	14	5	23	1	5	2	8	—	6	3	9
III	9	15	8	—	6	2	8	—	4	9	13	—	3	5	8
IV	8	5	—	1	4	3	8	—	—	3	3	—	—	—	—
V	57	56	23	16	28	8	52	4	13	29	46	1	11	6	18
VI	18	9	7	4	9	5	18	2	3	3	8	2	3	3	8
VII	—	7	2	—	—	—	—	3	4	—	7	1	1	—	2
VIII	2	1	2	—	2	—	2	—	1	—	1	—	2	—	2
	165	228	95	32	85	35	153	21	75	89	185	5	35	37	77

Noorhobuste näitusi korraldavad tõuseltsid Põllumajanduse Peavalitsuse poolt väljaantud juhtnõori alusel, mille redaktsioon siin allpool toodud ja milles sisuliselt suure tähtsusega alaliste komisjoni esimeeste instituudi loomine.

Juhtnõor kohalikkude näituste määruse § 6 (28) ja toetuse andmise tingimuste (§ 4) juure.

§ 1. Noorhobuste näitused tulevad korraldada 15. juulist kuni 1. septembrini.

§ 2. Noorhobuste näitusel võib auhindu määrata kolmes järgus: I, II ja III auhind.

§ 3. Iga auhinna järgule vastavad riikliku autasu summad järgmiselt: I-le mk. 2.400.—, II-le mk. 1.600.—, III-le mk. 800.—. Märkimata määrade järeletulijate autasud antakse üks järk määratud auhinna madalamalt ja III auhinna osalised jäävad autasuta. Saaremaal ja Hiiumaal ei käi märkimata määrade järeletulijate kohta ülemalnimetatud kitsendus, kui nad täkud.

§ 4. Tõuseltsid on kohustatud määrama alalise auhindamise komisjoni esimehe, vähemalt iga ühe maakonna kohta. Juhusel, kui nimetatud esimehe tegevuspiiri mitu maakonda arvatakse, peavad nad tervelt tema alla kuuluma. Mainitud auhindamise komisjonide esimeeste (ja nende asetäitjate) nimed ja aadressid peab tõuselts teatama Põllumajanduse Peavalitsusele.

§ 5. Komisjoni esimeeste ülesanne seisab peale tõuseltsi poolt antud juhtnõoride järgmises:

1) tema tegevuspiirkonna varsanäituste korraldamine (soovide läbivaatamine, näituste järjekorra kindlaksmääramine ja väljakuulutamise jne.).

*) Liigid: I — varem maakondlikkudel näitustel mitteesenenud märad; II — 4-aastased ja vanemad, tunnustatud sugutäkuga paaritatud; III — 4-aastased ja vanemad varsaga märad; IV — märad vähemalt kahe suguraamatusse võetud järeletulijaga; V — varem maakondlikkudel näitustel mitteesenenud täkud; VI — vanemad täkud, kes eelmisel aastal paaritanud mitte alla 30 mära; VII — vanemad täkud, kelle paaritusest stundinud eelmisel aastal mitte alla 30 varsa; VIII — vanemad täkud, vähemalt nelja suguraamatusse võetud järeletulijaga.

- 2) auhindamise juhtimine ja protokolleerimine;
 3) autasude väljamaksmine auhindamise lõpul hindamise kohtal;
 4) aruande esildamine tõuseltsile eraldi ministeeriumi, eraldi seltskonna toetusrahade tarvitamise kohta;
 5) vastava tõuseltsi esindamine nende maakondade maakondlike näituste hobuste auhindamiskomisjones, kus ta varsanäitusi juhatab.

§ 6. Tõuseltsid peavad iga aasta 1. maiks teatama Põllumajanduse Peavalitsusele kindla numbrilise vahekorra, milles nad soovivad segatõulistest maakondades iga maakonna kohta tulevat ministeeriumi toetust saada. Kui tõuseltside poolt ühemeelist jagamise ettepanekut mõne maakonna kohta ei esildata, otsustab küsimuse Peavalitsus.

§ 7. Ministeeriumi toetussumma saadetakse otsekohe komisjoni esimehe kätte kaks nädalat enne näituste algust. Temale tulevad ka seltskonna toetused edasi anda.

§ 8. Igale auhinna osalisele võib autasu anda ministeeriumi või seltskonna toetusest. Seltskonna toetusest tulevad autasud ei või vähemad olla, kui riiklikud autasud (§ 3).

Seltskonna toetusest võib riiklikele autasudele juure lisada nende suurendamiseks, kuid nii, et ühel ja samal näitusel suurendatud autasude vahekord jääb sarnaseks, nagu § 3. kindlaks määratud. Seltskonna poolt tulevad asi-autasud võivad oma väärtuse poolest ka vähemad olla kui riiklike autasude normidega kindlaks määratud.

§ 9. Ministeeriumi toetust võib ainult selles maakonnas väljaandmiseks kasutada, kuhu toetus lubatud ja ülejäägid peab komisjoni esimees hiljemalt 15. septembriks Põllumajanduse peavalitsusele tagasi saatma.

§ 10. Tõuseltsid peavad esildama komisjoni esimeeste aruanded ja nende sõidukulude arved hiljemalt 1. oktoobriks Põllumajanduse Peavalitsusele.

Näitustest osa võtnud noorhobuste arv on aasta-aastalt kasvanud: 1923. a. — 307, 1924. a. — 780, 1925. a. — 977; vastavalt on ka suurenenud autasude summad: 1923. a. — Mk. 131.570. —, 1924. a. — Mk. 596.800. —, 1925. a. — Mk. 638.100. —

Andmeid noorhobuste näituste kohta 1925. a.

	Näitusele toodud			A u h i n d u s a a n u d								Üldse kokku
	Sugur. märgit. märad.	Sugur. märkim. märad.	Kokku	Sugur. märgitud määrdest				Sugur. märkimata määrdest				
				I	II	III	Kokku	I	II	III	Kokku	
Tori . . .	120	526	646	28	41	25	94	60	202	103	365	459
Eesti . . .	6	117	123	1	3	1	5	11	51	32	94	99
E.-ardenni .	50	158	208	5	19	19	43	5	77	16	98	141
Kokku	176	801	977	34	63	45	142	76	330	151	557	699

Võimisvõistlused erinevad omalt iseloomult näitustest sellega, et seal hinnatakse mitte hobuse välimisi, vaid sisemisi omadusi.

Vene ajal korraldasid meie suurpõllumehed sagedasti ratsavõistlusi, mis talunikkudele aga võõraks jäid. Iseseisvuse ajal oli tarvis korraldada võistlusi, mis iseloomu poolest rohkem põllumajanduslikuks otstarbeks arendatava hobuse kohased. 15.III.1924. a. paigutatakse vastava kava väljatöötamise küsimus hobusekasvatuse komitee päevakorda. Koosolek tegi rea otsusi, jättes ligema võistluse-programmi üksikasjalise väljatöötamise tõuseltside hooleks, kes pidid kavad hiljemalt 15. aprilliks ministeeriumi saatma.

Põllumajanduse Peavalitsus esitas vastava kava hobusekasvatuse nõukogule 25. mail, kus see vastu võeti ning hiljem 5. juunil Peavalitsuse poolt kinnitati „Põllutööministeeriumi toetusel korraldatavate hobuste võimisvõistluste toimepanemise tingimiste ja korrana“.

Selle juhise järele koosneb võistlus: a) veokatsest 5 klm peale 2—3 korda raskema koor-
maga, kui vedava hobuse kehakaal, ja b) sõidukatsest vähemalt 10 km peale (ardennidel 5 km)
kõigile võistlejale üheraskuseks tehtud vankrite ees. Hindamine toimneb juhises täpselt
näidatud punktide-süsteemi järele, võttes arvesse hobuse veo ja sõidu iseloomu, vastupidavust,
südame tegevust, hingamist, üldist seisukorda peale katset ja nobedust. Kiirus ei tohi olla
vähem kui üks kilomeeter 5 min. ega tarvitse olla rohkem kui üks kilomeeter 3 min.

Võistlustele võetakse ainult sugutäkke ja sellest osavõtjaid peab olema vähemalt viis.
Esimesed võistlused, arvult 7, peeti 1924. a. 43 osavõtjaga, järgmised 1925. aastal, arvult
viis, 35 osavõtjaga.

Võite on igal võistlusel viis (I, II, III, IV, V), ning neile vastavad autasud Mk. 16.000—
10.000—8.000—4.000—2.000. Peale autasudeks määratud raha antakse ministereiumilt kor-
raldajatele toimetuskuludeks kuni 10.000 marka.

Võimisvõistlusi korraldatakse sügisepoole suve, ning iga aasta peetakse nende möödu-
misel korraldajate tegelaste nõupidamine ministereiumis, kus siis juhise täiendamise ja paran-
damise asjus läbi räägitakse. Praegused võistlused oma iseloomu tõttu näitavad rohkem hobuse
pidamise korralikkust kui hobuse täielikku võimet.

Seltskonna kaastöö.

Seltskondlistest organisatsioonidest on hobusekasvatuse edendamise alal kaasa töö-
tanud — üksikud põllumeeste seltsid, Põllumeeste Keskseelts ja tõuseltsid.

Põllumeeste seltside tegevus on piirdunud hobuste näituste korraldamisega, milleks
ministereium 1923. a. alates on annud kindlad toetussummad tingimusega, et korraldaja vähe-
malt teist niipalju omalt poolt annaks.

Põllumeeste Keskseelts pidas riigi toetusel ametis kolm hobusekasvatuse instruktorit,
kelle tegevus seisis loengute pidamises talvistel lühikese-ajalistel põllutöökursustel. Hobuse-
kasvatuse nõukogus 14. jaan. 1922. a. leiti, et instruktor oleks tarvilikum tõuseltside kui kesk-
seltsi juures ja avaldati soovi nende ametite likvideerimiseks keskseeltsi juures, mis ka teostati
1925. aastal.

Hobuste tõuseltsid on sündinud iseseisvuse ajal. Esimesel nõupidamisel ministereiu-
mis 6.VII.1920. a. peeti vajalikuks, et iga tunnustatud tõu tarvis oleks ise tõuselts, leiti, et
„Roadsteri selts on organiseerunud, teised peaks organiseerima ministereium.“

Seltside liigeteks võisid olla üksikisikud ja organisatsioonid ühesugustel õigustel.
Sarnase põhikirja alusel töötamine tundus raskepärasena, eriti nendes seltsides, kelle liikmed
asusid laialdasel maa-alal, sest oli raske peakoosolekuid kokku saada. Mainitud põhjusel on
seni ajani põhikirja muudetud Tori tõuseltsis kaks korda, Ardenni ja Eesti tõuseltsis kummagis
üks kord.

Tori tõuseltsi viimane põhikiri on registreeritud 13.XII.1924. a. ja selles on tehtud
endistega võrreldes järgmised muudatused: nimetuse „Eesti Tori-Roadsteri hobuste kasvatajate
seltsi“ asemele lihtsalt „Tori hobuste tõuselts“; liikmeteks võivad olla ainult organisatsioonid.
Juhatuse asukohaks on endiselt Viljandi.

„Eesti Ardenni hobusekasvatuse seltsi“ viimane põhikiri on registreeritud 17. mail
1922. a. ilma, et tema iseloom oleks muutunud; juhatuse asukohaks on Rakvere.

„Eesti maahobuste kasvatajate selts“ põhikiri registreeriti uuesti 16. I. 1926. a.
uue nime all — „Eesti hobusekasvatuse selts“, juhatuse asukoht on Haapsalu.

Tõuseltsid, nagu oli soov nende organiseerimisel, on kujunenud vastava töu arendamise ja arendamisest huvitatute tegelaste koonduseks. Nende tegevus on seisnud:

- 1) liigete kogumises ja organiseerimises;
- 2) põllumeeste talvistest kursustest oma instruktori kaudu osavõtmises;
- 3) varsa-karjamaade sisseseadmises;
- 4) hobusekasvatavate esindamises: suguhobuste märkimisel, nõupidamistel;
- 5) ministeeriumi korralduste läbiviimiseks ja hobusekasvatuse edendamiseks määratud toetuse väljaandmises.

Tõuseltside tegevuse elavus ja intensiivsus tõusis 1923. a. alates, mis ajast peale neil igal ühel on valitsuse toetusega ametis instruktor-asjaajaja.

Tõuseltsidel oli 1925. aastal liikmeid järgmiselt: Tori hobuste tõuseltsil 12 ja nimelt — Tori hobusekasvatavate haruseltsid Viljandis, Suure-Kõpus, Hallistes, Pärnus, Helmes, Sangastes, Tartus, Järvala, Vaivaras, Jõhvis, Läänemaal ning Tartu Eesti Põllumeeste Selts.

Eesti Ardenni hobusekasvatuse seltsil — 93 üksikliiget ja neli organisatsiooni — Aa põllumeeste selts, o/ü Eesti-Ardenn, Viru maavalitsus ja Udriku mõis.

Eesti hobusekasvatuse Seltsil 84 üksikliiget ja 20 organisatsiooni, nimelt — põllumeeste seltsid Lihulas, Varblas, Asukülas, Põhja-Hiiumaal, Lääne-Nigulas, Võnnus, Keinas, Kullamaal, Sipal, Martnas, Petseris, Tartus, Tormas, Otepäas, Kaadrinas, Tallinnas, siis Saaremaa Põllumeeste keskselts ning põllumeeste kogud Suuremõisas, Haimres ja Võnnus.

Lähema pildi seltside tegevusest pakuvad toodud tabelid.

Kokkuvõte tõuseltside 1925 aasta tegevuse kohta.

	Peakoosolekuid peetud		Eestsuse koosolekuid	Komsjonide koosolekuid	Korraldatud			Instruktor-sekretäreide tööpäevade jaotus ja arv.							Seltsi teiste esind. ministeer. poolt kasut. tööpäev. arv.	
	Arv	Osavõtjate arv			Varsanäituste arv	Kursuste arv	Võiml. arv	Näitustel ja võiml.	Ametlik. suguhobust. märkimisel	Riigil sugutäk. reviid. ja paigut.	Kursustel	Organiseerimise t'öl	Majapidam. (kõpild ja kasvandus	Kantselisel		Slin nlm. komandeer.
Tori hobuste tõuselts	3	18	15	3	38	6	3	37	14	6	24	34	18	90	33	29
Eesti hobusekasvatuse selts .	2	29	17	3	18	17	1	15	1	13	32	23	6	} Vaba aeg	—	26
E.-ardenni hobusekasvatuse s.	1	27	10	—	11	—	1	12	12	7	—	23	2		22	2

Tõuseltside tulud 1923—1925 a.

	Ministeeriumi toetus	Seltskondlik toetus	Tulud seltsi tegevusest	Summa
1923 a.				
Tori hobuste tõuselts	236 688.—	—	67 198.90	303 886.90
Eesti hobusekasvatuse selts	90 865.—	2 660.—	21 284.—	114 809.—
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	157 201.—	80 000.—	46 037.—	283 238.—
	484 754.—	82 660.—	134 519.90	
1924 a.				
Tori hobuste tõuselts	773 522.—	—	124 050.—	897 572.
Eesti hobusekasvatuse selts	415 159.—	40 000.—	53 282.—	508 441.—
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	248 370.—	52 232.50	88 858.17	389 460.67
	1 437 051.—	92 232.50	266 190.17	
1925 a.				
Tori hobuste tõuselts	662 778.—	42 750.—	66 510.—	772 038.—
Eesti hobusekasvatuse selts	296 686.—	20 000.—	89 871.—	406 557.—
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	293 999.—	22 400.—	90 664.—	407 063.—
	1 253 463.—	85 150.—	247 045.—	

Põllutööministeeriumi toetus tõuseltsidele 1923—1925 a.

	Instruktori palgaks	Sõidu- ja päevarahadeks	Suguhobuste ostmiseks	Autasudeks				Muudeks kuludeks	Kokku
				Noorhobuste näitustel	Vana-hobuste näitust.	Võiml-võistlustel	Kokku.		
1923 a.									
Tori hobuste tõuselts	74 600	26 618	60 000	75 470	—	—	75 470	—	236 688
Eesti hobusekasvatuse selts . . .	37 217	26 448	—	27 200	—	—	27 200	—	90 865
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	78 300	11 601	40 000	27 300	—	—	27 300	—	157 201
1924 a.									
Tori hobuste tõuselts	92 400	53 757	60 000	419 365	—	120 000	539 365	28 000	773 522
Eesti hobusekasvatuse selts . . .	92 400	51 189	—	84 000	38 200	120 000	242 200	29 370	415 159
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	104 400	8 885	—	88 800	—	40 000	128 800	6 285	248 370
1925 a.									
Tori hobuste tõuselts	92 400	67 869	—	366 900	—	106 000	472 900	29 609	662 778
Eesti hobusekasvatuse selts . . .	92 400	16 521	—	86 400	—	40 000	126 400	61 365	296 686
E.-Ardenni hobusekasvatuse selts	104 400	22 557	—	119 200	—	40 000	159 200	7 842	293 999

Järelsõna.

Kodumaa hobusekasvatuses on tähtis mitte niivõrd kvantiteedi kui kvaliteedi tõstmine. Nagu eelpool toodust selgub, on selles suunas tegutsenud nii Põllutööministeerium kui ka seltskond, kulutades iga aasta tõuparandustöödeks 2—5 miljonit marka.

Väikest pilti senistest saavutustest pakuvad, peale suguhobuste märkimise andmete, 1924. ja 1925. a. paaritusandmed.

Paaritusandmed 1925. a. (sulgudes vastavad arvud 1924. a.).

Tõug	Täkke	Paaritusi	Sellest ühe täku kohta		
			Keskmine	Maksimum	Minimum
Eesti:					
Riigitäkke	19	398	21	53	2
Üldse	31(21)	657(344)	21(16)	67	2
Tori:					
Riigitäkke	60	1750	29	103	2
Üldse	129(95)	3481(2343)	27(25)	103	2
E.-Ardenni:					
Imp. riigitäkke	7	537	77	104	40
Puhasverelisi riigitäkke	9	640	71	104	29
Puhasverelisi üldse	14	699	50	104	2
Kokku puhas- ja segaverelisi . .	33(24)	1360(688)	41(29)	126	2
Üldse kokku:	193(140)	5498(3375)	29(24)	126	2

Võrreldes toodud andmeid, ei saa salata tunduvat edu: 1925. a. andmed on suurema arvu täkkude kohta ning on tõusnud paarituste absoluutne kui ka keskmine arv. Paarituste rohkuselt seisavad esikohal ardennid, teisel — tori- ja kolmandal — eestihobused.

Nii on hobusekasvatajate juures läbi löömas maksma pandud süsteemi järeltulel kindel siht.

Ülevaadet tehtud tööst lõpetades ei saa vaikida mõnedest esile kerkinud päevaküsimustest.

Et hobuste esitamine suguhobuste märkimisele on vabatahtlik, siis ei saa paremgi tahtmise juures tarvilisi andmeid kõlvulise algmaterjali kohta, mis eriti tähtis täkkude suhtes.

Nelja viimase aasta jooksul on märgitud 348 tätku. Üldse oleks sugutäkke vaja 600 ümber. Vabatahtliku esitamise juures tuuakse märkimisele, viimase 3 a. andmetel, keskmiselt 2% aasta toodangust; 98% jäävad nägemata, suuremalt jaolt omanikkude tagasihoidlikkuse tõttu, hobuse mittemärkimise korral tekkiva piinlikkusetunde kartusel. Märkimisele esitamata jäetud hobuste hulgas on aga kindlasti sarnaseid, kes suguhobusteks kõlbaksid. Teiseks nähtuseks on see, et praeguse olukorra juures sünnitavad rohkearvuliste märkimata täkkude omanikud lubamatu konkurentsi märgitute omanikkudele, tõmmates odavama paaritumaksuga tarvitajaid oma juure; sel tagajärjel ei leidu paremate täkkude pidajaid ja just halvemad hobused, meie püüete kiuste, annavad rohkesti järelsugu.

Mainitud halbtuste kõrvaldamiseks on tarvis ka meil maksma panna täkkude sundettetoimine märkimisele ja mittekõlvuliste täkkude suguks tarvitamise õiguse piiramine.

On tarvis seadusega antud püsivamaid aluseid kiiremaks lähenemiseks ülesseatud sihtidele ning kulutatavate riigi ja seltskonna varade ning energia paremaks ärakasutamiseks.

Selleks ongi 1925. a. lõpuks välja töötatud sellekohane Hobusekasvatuse korralduse seaduse kava, mille teostamisega avanevad kodumaa hobusekasvatuse edendamisel avaramad võimalused.

3. Hobuste tõuparandus 1926. a.

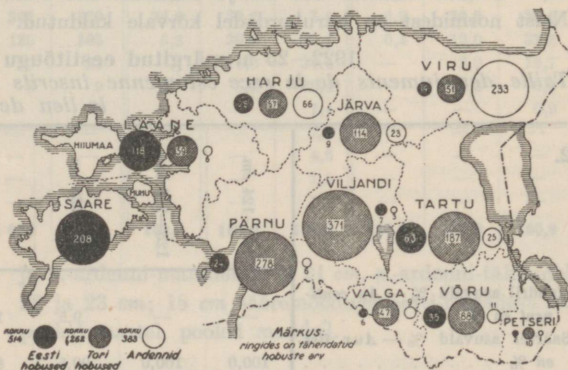
Meie tõuhobused suguraamatu andmetel.

Hobuste tõuarendamises on olulise tähtsusega eliitmaterjali väljavalimine ja paljundamine. Tõuparandustöö on suurel määral eliitmaterjali rohkusest, omadusist ja väärtusest. Töö tagajärge on võimalik selgitada, kui on fikseeritud materjali omadused töö varemalt perioodidelt, võimaldades niiviisi selle võrdlemist hilisemate ajajärgude töötulemustega.

Sughobuste väljavalimist ja registreerimist toimitakse 1922 a. alates. Nelja esimese aasta jooksul (1922—25 a.) läbiti maa töukomisjonide poolt ühest äärest teise kaks korda. Hobuseid registreeriti neil aastail aasta kohta keskmiselt hästi rohkem kui 1926 a., sest märkimisele esitati hobuseid laialdasist vanuspiirest (näit. märgitud täkkude keskmine vanus: toritakkudel 1922 a. — 8,0 a., 1924 a. — 5,9 a., 1926 a. — 4,2 a.; eesti-täkkudel 1922 a. — 6,8 a., 1924 a. — 5,6 a., 1926 a. — 4,6 a.; e.-ardenni-täkkudel 1922 a. — 6,5 a., 1924 a. — 4,8 a., 1926 a. — 3,2 a. 1926 a. alates tuuakse märkimisele peamiselt kolme- ja nelja-aastasi ning nende hulgas on juba rohkesti varemalt suguhobu-

seiks registreeritute järelsugu. Ning on vajadus tõmata joon nelja esimese aasta andmete ümber, sest mainitud ajajärgul registreeritud suguhobuste kasvatamisel pole taotletud nüüdseid tõuarendussihete, teisalt aga on see materjal aluseks, millest ja millel tõuhobuste uued sugupõlvad (generatsioonid) tekivad.

1922.—1925. a. lõpuni suguraamatusse märgitud hobused (kokku 2159).

Lähema pildi andmiseks sellest materjalist on toodud siin rida tabel-kokkuvõtteid suguraamatute andmeist — suguhobuste kõrguse, sääre ümbermõõdu, eluskaalu ning karva (värvi) kohta. Tabeleis on töud võetud neisse kuuluvate hobuste massiivsuse tõusu järje-

korras; eestihobuseist on osa andmeid saarte ja mandri kohta eraldi.

Kõrguse ja sääre mõõt ning eluskaal annavad kujutluse hobuse massiivsusest, tema luustikust.

1922—1925 a. märgitud suguhobused kõrguse järele.

Chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922—1925 d'après la taille.

1.	A r v — Nombre						%					
	Täkke — Étalons			Märasid — Juments			Täkke — Étalons			Märasid — Juments		
	E	T	E A	E	T	E A	E	T	E A	E	T	E A
<i>cm</i>												
123—124	—	—	—	2	—	—	—	—	—	0,4	—	—
125—129	—	—	—	37	—	—	—	—	—	8,1	—	—
130—133	—	—	—	74	—	—	—	—	—	16,2	—	—
134—138	16	—	—	126	—	—	28,1	—	—	27,6	—	—
139—142	18	—	—	75	—	2	31,5	—	—	16,2	—	0,6
143—147	9	1	3	82	110	47	15,8	0,5	4,5	18,0	10,6	14,9
148—151	7	22	4	47	281	79	12,3	9,8	6,0	10,3	27,1	25,0
152—156	7	93	19	13	430	123	12,3	41,5	28,3	3,0	41,4	38,9
157—160	—	57	29	1	163	46	—	25,5	43,3	0,2	15,7	14,6
161—165	—	46	10	—	54	19	—	20,5	14,9	—	5,2	6,0
165—168	—	5	2	—	—	—	—	2,2	3,0	—	—	—
Kokku — Total	57	224	67	457	1 038	316	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

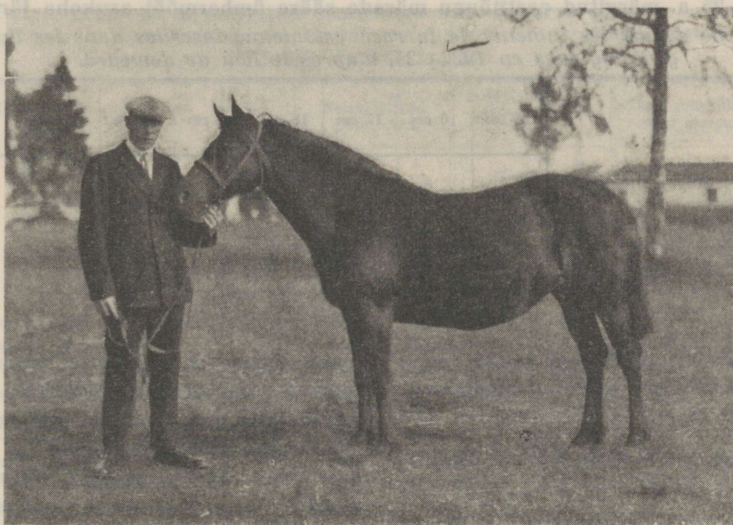
Kõrguse jaotus tabelis sentimeetreisse vastab jämedais joonis arssin-verssoki mõõtudele, nii et 142 cm võrdub 2 arssinale ja iga järk sellest üles ehk allapoole vastab ühele verssokile. Tab. 1. yaatlusel tuleb arvesse võtta, et iga tõu kohta on tõumäärustikuga kindlaks määratud kõrguse normide alam- ja ülemmäärad — tori-märadel alammääraks 145 cm, -täkkudel 147 cm, ülemmääraks 165 cm; e.-ardenni-märade alammääraks 146 cm ja -täkkudel 148 cm, ülemmääraks märadel 160 cm ja täkkudel 164 cm. Neist normidest on harukordadel kõrvale kaldutud.

Huvitav on märkida ühe ehk teise tõu juures kõigesagedamini esineva kõrgusmõõdu — torihobuseil ja e.-ardenni-märadel on selleks kõrguseks 152—156 cm (2 ars. 2 v. — 2 ars. 3 v.), e.-ardenni-täkkudel 157—160 cm (2 ars. 3 v.—2 ars. 4 v.), eesti-märadel üldse ja saartel 134—138 cm (1 ars. 14 v.—1 ars. 15 v.), eesti-täkkudel 139—142 cm (1 ars. 15 v.—2 ars.), eesti-märadel mandril 143—147 cm (2 ars.—2 ars. 1 v.); 139—142 cm eesti-märasid on ühevõrra saartel ja mandril, neist kõrgemad on peaaegu erandita mandril, madalamad aga saartel.

1922—25 a. märgitud eestitõugu märade kõrgus asukoha järele.

Taille des juments de la race estonienne inscrits dans les livres généalogiques en 1922—25 d'après le lieu de demeure.

2.	123—124 cm	125—129 cm	130—133 cm	134—138 cm	139—142 cm	143—147 cm	148—151 cm	152—156 cm	157—160 cm	Kokku — Total
Mandril asuvaid % — <i>Au contingent en %</i>	—	—	9,5	10,9	49,3	84,2	100,0	100,0	100,0	43,3
Saartel asuvaid % — <i>Aux îles en %</i>	100,0	100,0	90,5	89,1	50,7	15,8	—	—	—	56,7

Manna, 365 E — eesti-mära mandrilt

sünd. 1920. a. — mustjas-kõrb, kõrgus turjalt 147 sm, säär 18,5 sm.

1922—25 a. märgitud suguhobused sääre ümbermõõdu järele.

Chevaux inscrits dans les livres généalogiques en 1922—25, d'après le tour de canon.

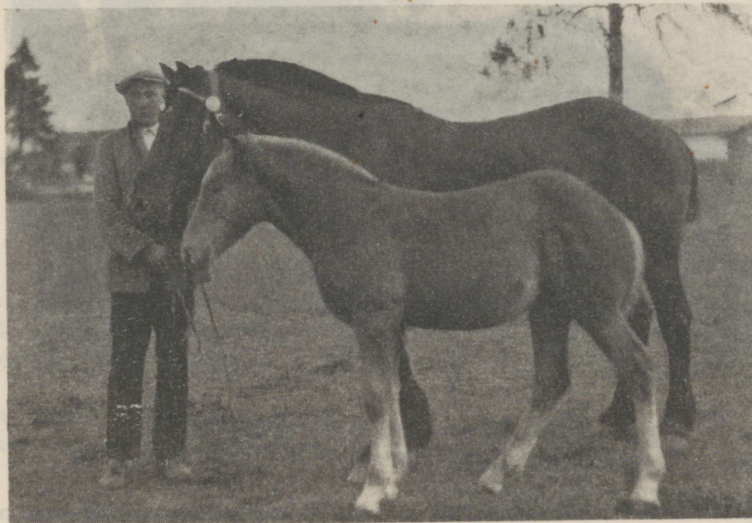
3.	A r v — Nombre						%					
	Täkke — Étalons			Märasid — Juments			Täkke — Étalons			Märasid — Juments		
	E	T	EA	E	T	EA	E	T	EA	E	T	EA
<i>cm</i>												
15	—	—	—	2	—	—	—	—	—	0,4	—	—
16	—	—	—	37	—	—	—	—	—	8,1	—	—
17	8	—	—	139	—	—	14,0	—	—	30,4	—	—
18	21	—	—	160	128	2	36,8	—	—	35,0	12,3	0,6
19	11	12	—	89	410	24	19,3	5,3	—	19,5	39,5	7,6
20	14	88	5	28	342	120	24,6	39,2	7,4	6,2	32,9	38,0
21	3	82	9	2	185	105	5,3	36,5	13,4	0,4	13,0	33,2
22	—	31	23	—	20	53	—	14,0	34,4	—	2,0	16,7
23	—	11	15	—	3	9	—	5,0	22,4	—	0,3	3,8
24	—	—	5	—	—	3	—	—	7,4	—	—	0,9
25	—	—	5	—	—	—	—	—	7,4	—	—	—
26	—	—	3	—	—	—	—	—	4,6	—	—	—
27	—	—	1	—	—	—	—	—	1,5	—	—	—
28	—	—	1	—	—	—	—	—	1,5	—	—	—
Kokku — Total	57	224	67	457	1 038	316	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Üksikute tõugude järele on enamuse sääre ümbermõõt järgmine: eesti-märadel saartel 17 ja 18 cm, eesti-märadel mandril 18 ja 19 cm, eesti-täkkudel 18—19—20 cm, tori-märadel 19 ja 20 cm, tori-täkkudel

ja e.-ardenni-märadel 20 ja 21 cm, e.-ardenni-täkkudel 22 ja 23 cm; 18 cm sääremõõduga eesti-märadest on pooled saartel, pooled mandril.

1922—25 a. märgitud eestitõugu märad karva järele.
Juments de la race estonienne inscrites dans les livres généalogiques en 1922—25, d'après la robe.

6.	Märgitudte arv Nombre des inscrites	Neist asuvad Demeurant		Juttseiseld Avec des rates noires		Ilma märgideta Sans marques	
		mandril (%) au contour (%)	saartel (%) aux îles (%)	% üldarvust au total en %	neist asuvad saartel % dont demeurant aux îles (%)	% üldarvust au total en %	neist asuvad saartel (%) dont demeurant aux îles (%)
Punaseid — <i>Alezans</i>	56	36,0	64,0	3,0	100	21,0	58,0
Raudjaid — <i>Alezan foncé</i>	44	71,0	29,0	2,0	100	18,0	37,0
Kõrbi — <i>Bais</i>	180	53,0	47,0	7,0	84	23,0	50,0
Mustjas-kõrbi — <i>D'un brun foncé</i>	23	30,0	70,0	14,0	100	70,0	70,0
Halle — <i>Gris</i>	57	16,0	84,0	12,0	92,0	60,0	90,0
Musti — <i>Noirs</i>	55	50,0	50,0	—	—	50,0	63,0
Kollaseid — <i>Jaunes</i>	15	20,0	80,0	7,0	100	25,0	100
Võlke — <i>Chevaux isabelles</i>	13	8,0	92,0	—	—	70,0	90,0
Tuhkruid — <i>Chevaux grisons</i>	5	20,0	80,0	60,0	100	20,0	100
Kimleid — <i>Chevaux blancs</i>	9	78,0	22,0	—	—	44,0	50,0
Kokku — Total	457	43,5	56,5	6,0	96,5	34,0	66,0

Miira, 164 EA — ardenni-mära

sünd. 1914. a. — kõrb, kõrgus turjalt 157 sm, sääär 23,5 sm.

Aasta ülevaade. 1926 a., nagu varem tähendatud, võib võtta tõuarendustöö teise ajajärgu algusena, mille iseloomustavaks küljeks on kujunemas esialgne hobuste arvu juurekasvu vähenemine suguhobuste registreerimisel, teiselt poolt — saadava

materjali kvaliteedi tõus. 1926 aastal korraldati suguhobuste märkimine riigi idapoolses osas — 70 punktis. Registreeritud suguhobuste arv tõusis 212 võrra, nii et 1 aprilliks 1927 a. oli suguraamatus üldse 2371 hobust, neist 1957 mära ja 414 täkku.

Suguraamatuse märgitud hobuste arv. — *Nombre des chevaux inscrits dans les livres généalogiques.*

7.	1922—25 a.		1926/27 a.		Kokku—Total		
	Täkke Étalons	Märasid Juments	Täkke Étalons	Märasid Juments	Täkke Étalons	Märasid Juments	Üldse Grand total
Eestihobune (E) — <i>Cheval estonien</i>	57	457	8	15	65	472	537
Tori „ (T) — „ <i>de Tori</i>	224	1 038	45	79	269	1 117	1 386
E.-ardenni- „ (E-A) — „ <i>est.-ardennais</i>	67	316	13	52	80	368	448
Kokku — Total	348	1 811	66	146	414	1 957	2 371

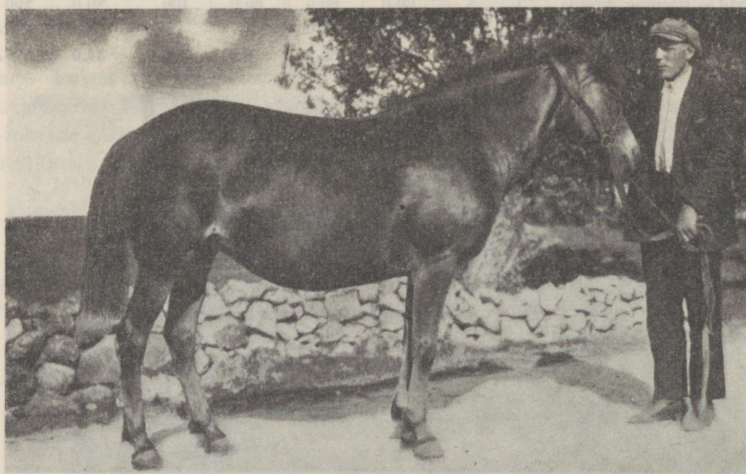
Tõuparandustöid on jätkatud endise huvi ja elavusega, nagu näeme allpool toodud ridadest ja andmeist. 1926/27 a. on kulutatud hobusekasvatuse arendamiseks:

Põllutööministeerium *Mk.* 3.732.891.—

Seltskond „ 1.952.374.—

Mk. 5.685.265.—

Põllutööministeeriumi summadest tarvitati instruktorite palkadeks 372.530 *mk.*, üldisteks kuludeks 121.222 *mk.*, näituseile autasudeks 837.900 *mk.*, võimisvõistlusile autasudeks 294.881 *mk.*, sugehobuste märkimisel 175.230 *mk.*, suguraamatupidamiseks 62.170 *mk.*, sugehobuste ostmiseks 1.868.958 *mk.*

Miira, 214 E — eesti-mära Saaremaalt

sünd. 1914. a. — kõrb, kõrgus turjalt 132 sm, säärl 16 sm.

Valitsus kui ka seltskond on kulutanud 1926 a. kõigerohkem suguhobuste ostmiseks, sest 1925 ja 1926 a. tuli osta riigi toetusel Rootsist, kasutades laenu võimalusi, suuremal arvul ardennitõugu sugehobuseid. 1926 a. osteti Rootsist 2 täkku ja 58 mära ja mära-vasa. Üldse on ostetud 88 märahobust, kelledest said otsa haiguste ja õnnetuste läbi kuni 1926 a. lõpuni 4; 1927 a. alguks oli järel 3 aastasi ja vanemaid — 21, 2 aastasi — 34, 1 aastasi — 29. Seni on kõik puhas-

verelised ardenni-täkkud väljamaalt ostetud. Et seniste kogemuste järele nõudmine nende järele elav, siis tahetakse ostetud puhasvereliste märade materjali katkena ära kasutada kodumaalt puhasvereliste täkkude saamiseks.

Riigi sugutäkkude arv kahanes suure arvu välja- praagitute tõttu 1926 a. 11 võrra. Riigi sugutäkkude ostmiseks on kulutatud 490.838 *mk.* vanade võlgade kustutamiseks 1.007.067 *mk.*

Riigi toetusega ostetud suguhobused 1923—26 a.
Chevaux de haras achetés au moyen de la subvention d'État en 1923—26.

8.	Ostetud <i>Achetés</i>	Toetus mk. <i>Subvention en mk.</i>	Ostja raha mk. <i>Sommes de l'acheteur en mk.</i>	Ostuhind mk. <i>Prix d'achat en mk.</i>	Ostja <i>Acheteur</i>
Täkkud — Étalons:					
1923	1 tori-täkk	60 000.—	20 000.—	80 000.—	4 hobusekasvata- jate haruetsel 2 põllumeeste seltsil ja 1 maavalitsus
.	1 e.-ardenni-täkk	40 000.—	40 000.—	80 000.—	
1924	3 tori-täku	180 000.—	80 000.—	260 000.—	
.	1 e.-ardenni-täkk	45 000.—	22 500.—	67 500.—	
1925	1 soome-täkk	134 080.—	44 693.—	178 773.—	
1926	3 tori-täku	137 000.—	74 000.—	211 000.—	
Kokku — Total	7 T, 1 E ja 2 EA	596 080.—	281 193.—	877 273.—	
Märad — Juments:					
1923	1 ardenni-mära	25 000.—	29 000.—	54 000.—	Üksikud ho- busekasvata- jad ja 1 osa- ühisus
1925	30 ardenni-varsa	1 528 794.—	509 598.—	2 038 392.—	
1926	58 ardenni-mära, sälgu ja varsa	3 446 840.—	1 312 748.—	4 759 588.—	
Kokku — Total	89 ardennihobust	5 000 634.—	1 851 346.—	6 851 980.—	

Riigi sugutäkkude koosseisu muutused 1926 a.
Mouvement de l'effectif des étalons de l'État en 1926.

9.	1926 a. algul oli <i>Au commence- ment de l'année 1926</i>	Aasta jooksul <i>Pendant l'année</i>		I—IV 1927
		saadud juure <i>augmentation</i>	langenud välja <i>diminution</i>	
		Eestihobune (E) — <i>Cheval estonien</i> . .	22	
Tori- .. (T) — .. <i>de Tori</i> . .	65	3	16	52
E.-ardenni- .. (E-A) — .. <i>est.-ardennais</i>	15	2	2	15
Kokku — Total	102	9	20	91

Aasta lõpul oli ardennitõugu riigi sugutäkkude hulgas puhasverelisi 11; eesti-täkkudest oli 9 soome-täkku; tori-täkkudest 38 Tori kasvandusest.

Tori kasvandusest saadi 1926 a. 3 riigi sugutäkku. Kasvanduse hobuste koosseis 1. aprilliks 1927 a. oli:

Tõuhobuseid	12
Sugutäkke	3
Sugumärasid	33
3 a. täkke	7
3 a. märasid	3
2a. täkksälge	7
2 a. märasälge	9
1 a. täkkvarsu	4
1 a. märavarsu	8
Ematägu- varsu	3
Kokku	89

1926 a. paaritushooajal asusid paarituspunktides 111 riigi sugutäkku, nagu näidatud tab. 10, 11.

Riigi sugutäkkude paigutus maade järele 1926—27 a.
Nombre des étalons d'après les arrondissements en 1926—27.

10.	Viru	Järva	Harju	Lääne	Saare	Pärnu	Viljandi	Tartu	Valga	Võru	Petseri	Kokku <i>Total</i>
Paarituspunkte — <i>Nombre des stations de monte</i> . . .	15	2	5	8	15	2	2	13	2	4	6	74
Täkke — <i>Nombre des étalons</i> .	16	6	8	8	16	9	14	14	2	10	8	111

Riigi sugutäkkude paigutus majapidamiste järele 1925 a.
Nombre des étalons de l'État d'après l'espèce des exploitations.

11.	Eest (E)	Tori (T)	E-ardenni (E-A)	Kokku Total
Riigi suurmajapidamis — <i>Grandes exploitations de l'État</i>	2	37	2	41
Era „ „ „ „ <i>privées</i>	8	13	3	24
Väikemajapidamis — <i>Petites exploitations</i>	16	18	12	46
Kokku — Total	26	68	17	111

Nagu tabeleist näha, on tori-täkkud koondatud rohkem suurmajapidamisesse, ardenni-täkkud rohkem talusesse.

Paaritusandmed 1926 a. (sulgudes vastavad arvud 1925 a.).

Données concernant les montes en 1926 (en parenthèses les nombres correspondants de 1925).

12.	Täkke <i>Nombre des étalons</i>	Paaritusi <i>Nombre total des montes</i>	Sellest ühe täku kohta <i>Dont par étalon</i>		
			Keskmine <i>Moyenne</i>	Maksimum <i>Maximum</i>	Miinimum <i>Minimum</i>
Eestihobune (E) — Cheval estonien:					
Riigi täkke — <i>Étalons de l'État</i>	20	364	18,2	39	3
Üldse — <i>Total</i>	35(31)	554(657)	15,8(21,2)	40	1
Torihobune (T) — Cheval de Tori:					
Riigi täkke — <i>Étalons de l'État</i>	56	1 203	21,5	66	2
Üldse — <i>Total</i>	126(129)	2 440(3 481)	19,3(26,9)	78	1
E.-ardennihobune (E-A) — Cheval est.-ardennais:					
Üldse riigi täkke — <i>Total</i>	15	551	37,3	85	4
Puhasverelisi riigi täkke — <i>Étalons de l'État pur-sang</i>	10	490	49,0	85	12
Puhasverelisi üldse — <i>Total pour les pur-sang</i>	13	548	42,2	85	3
Kokku puhas- ja segaverelisi — <i>Pur-sang et demi-sang</i>	32(33)	891(1 360)	27,8(41,2)	85	3
Üldse — <i>Grand total</i>	193(193)	3 885(5 498)	20,1(28,5)	85	1

1926 a. on nagu eelmisel aastailgi, kõigeelavamalt kasutatud ardenni-täkke, kõigeloiumalt eestitäkke, üldiselt aga sugutäkkude tarvitamise hoos on 1926 a. märgata seisakut, võrreldes eelmise aastaga isegi tagasiminekut.

Paarituste arv on tõusnud torihobuseil Järva- ja Harjumaal, eestihobuseil — Läänemaal (eestihobuste paarituste suur protsendiline tõus Valga- ja Võrumaal on arvuliselt öieti väike); üldiselt on aga see langenud kõigis maades peale Järvamaa, eriti palju torihobuseil Viljandi- ja Pärnumaal ning arden- nidel Järvamaal. (Tab. 13).

Paarituste arvu kahanemine seletub maa ajutise küllastumisega hobuseist, mis avaldub suurenenud hobuste pakkumises laatadel ja sellest tingitud hindade langemises.

Tab. 14 on esitatud arvud 1925 a. paarituisest 1926 a. sündinud registreeritud varsade arv. Kui oletada, et 5498 paaritusest sündis umbes 3000 varsa (60% sigitus), siis on registreeritud umbes kolmandik.

Maakondlikkude ja nendega seotud vanahobuste näituste arv on vähenenud aasta-aastalt, piirdudes 1926 aastal kolmeaga. Kahanemise põhjusist oleks mainida korraldajate arusaamisele tulemist iga-

aastase suurema näituse korraldamise asjatusest, ja tõuseltside ning põllutööministeeriumi seisukohta, kes samuti otstarbekohaseks ei pea korraldada vana-

hobuste näitusi maades sagedamini, kui üle kahe, isegi kolme aasta, missugune asjaolu mõjutab näituste lubade andmist.

1926 a. paaritused maade järele.

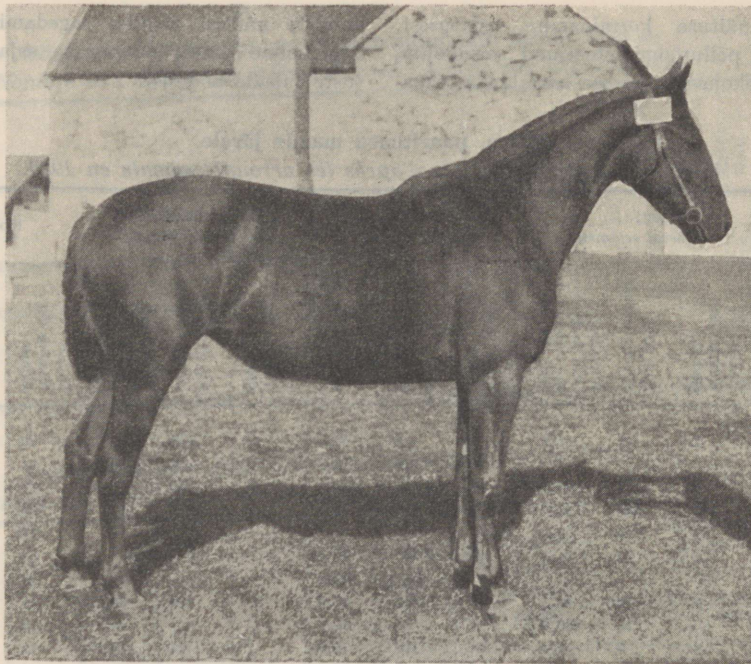
Nombre des accouplements d'après les arrondissements en 1926.

13.	Esti-(E) <i>Cheval estonien</i>			Tori-(T) <i>Cheval de Tori</i>			Esti-ardenni-(E-A) <i>Cheval est.-ardennais</i>			Kokku—Total		
	Täkke Nombre des étalons	Paaritused Accouplements	Võrreldes 1925 a. % Par rapport à l'an 1925 en %	Täkke Nombre des étalons	Paaritused Accouplements	Võrreldes 1925 a. % Par rapport à l'an 1925 en %	Täkke Nombre des étalons	Paaritused Accouplements	Võrreldes 1925 a. % Par rapport à l'an 1925 en %	Täkke Nombre des étalons	Paaritused Accouplements	Võrreldes 1925 a. % Par rapport à l'an 1925 en %
Viru	2	21	67,7	5	80	58,3	23	658	63,3	30	759	62,8
Järva	—	—	—	13	268	110,3	1	7	50,0	14	275	107,0
Harju	1	19	86,4	6	101	126,3	4	180	75,3	11	300	88,0
Lääne	9	164	118,0	5	167	72,3	—	—	—	14	331	89,5
Saare	16	280	86,9	—	—	—	—	—	—	16	280	86,9
Pärnu	3	22	31,9	28	497	62,8	—	—	—	31	519	60,3
Viljandi	—	—	—	24	568	55,4	—	—	—	24	568	55,4
Tartu	2	29	40,8	17	420	82,0	2	20	69,0	21	469	76,6
Valga	1	10	333,3	7	86	62,8	—	—	—	8	96	68,6
Võru	1	9	900,0	16	196	76,6	2	26	66,7	19	231	78,3
Petseri	—	—	—	5	57	87,7	—	—	—	5	57	87,7
Kokku — Total	35	554	84,3	126	2 440	70,1	32	891	65,5	193	3 885	70,7

Andmeid sündinud varsade registreerimise kohta 1926 a.

Données sur l'enregistrement des poulains nés en 1926.

14.	Tori-(T) — Race de Tori				Esti-(E) <i>Race estonienne</i>				E.-ardenni-(E-A) <i>Race est.-ardennaise</i>				Kokku — Total			
	Varsu registreeritud <i>Poulains enregistrés</i>				Varsu registreeritud <i>Poulains enregistrés</i>				Varsu registreeritud <i>Poulains enregistrés</i>				Varsu registreeritud <i>Poulains enregistrés</i>			
	1925 a. paaritused Accouplements en 1925	Täkke Étalons	Märsid Juments	Kokku Total	1925 a. paaritused Accouplements en 1925	Täkke Étalons	Märsid Juments	Kokku Total	1925 a. paaritused Accouplements en 1925	Täkke Étalons	Märsid Juments	Kokku Total	1925 a. paaritused Accouplements en 1925	Täkke Étalons	Märsid Juments	Kokku Total
Viru	139	24	22	46	31	—	2	2	1 039	90	106	196	1 209	114	130	244
Järva	243	7	5	12	—	—	—	—	14	1	3	4	257	8	8	16
Harju	80	2	1	3	22	—	—	—	239	6	7	13	341	8	8	16
Lääne	231	38	40	78	139	15	13	28	—	—	—	—	370	53	53	106
Saare	—	—	—	—	322	41	40	81	—	—	—	—	322	41	40	81
Pärnu	792	68	68	136	69	5	7	12	—	—	—	—	861	73	75	148
Viljandi	1 026	59	58	117	—	—	—	—	—	—	—	—	1 026	59	58	117
Tartu	512	42	48	90	71	2	3	5	29	2	4	6	612	46	55	101
Valga	137	7	6	13	3	—	—	—	—	—	—	—	140	7	6	13
Võru	256	39	35	74	—	—	—	—	39	—	2	2	295	39	37	76
Petseri	65	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	65	1	1	2
Kokku — Total	3 481	287	284	571	657	63	65	128	1 360	99	122	221	5 498	449	471	920

Demira, 981 T — tori-mära

sünd. 1920. a. — punane, kõrgus turjalt 154 sm, säärl 20 sm.

1924—26 a. maakondlikel näitusil esinenud hobuste arv.

Nombre des chevaux de 3 ans et au-dessus aux expositions des arrondissements en 1924—26.

15.	1924 a.								1925 a.								1926 a.							
	Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés				Auhinnatud Dont couronnés				Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés				Auhinnatud Dont couronnés				Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés				Auhinnatud Dont couronnés			
	T	E	EA	Kokku Total	T	E	EA	Kokku Total	T	E	EA	Kokku Total	T	E	EA	Kokku Total	T	E	EA	Kokku Total	T	E	EA	Kokku Total
Viru . . .	1	2	18	21	1	2	18	21	3	2	12	17	3	2	11	16	3	—	14	17	3	—	13	16
Järva . .	9	1	1	11	9	1	1	11	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Härju . .	12	3	15	30	10	3	12	25	—	—	—	—	—	—	—	—	16	1	10	27	13	1	10	24
Lääne . .	—	34	—	34	—	28	—	28	14	7	—	21	8	6	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Saare . .	—	21	—	21	—	18	—	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pärnu . .	—	—	—	—	—	—	—	—	14	2	—	16	13	2	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Viljandi .	28	1	—	29	21	1	—	22	23	—	—	23	17	—	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—
Tartu . .	20	16	4	40	18	16	2	36	7	3	1	11	7	2	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—
Valga . .	8	1	—	9	6	1	—	7	3	—	—	3	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Võru . .	17	12	—	29	3	10	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	10	2	1	13	10	2	1	—
Petseri . .	2	1	1	4	2	1	1	4	3	—	—	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	13
Kokku —																								
Total	97	92	39	328	70	81	34	185	67	14	14	95	52	12	13	77	29	3	25	57	26	3	24	53

Näituste arvu kahanemisega on muidugi kahane-
nud ka esitatud hobuste absoluutne arv, samuti au-
tasudena antud rahasumma; kuid keskmiselt üksiku
näituse kohta tulev hobuste arv on 1926 a. siiski suu-
rem kui eelmisel aastal, kasvanud on ka üksiku näi-
tuse ja auhinnatud hobuse kohta tulev rahasumma —
seda tuleb märkida eduna vanahobuste näituste kor-
raldamise alal.

Suurim autasu 20.000 mk. anti Rakveres VI liigis
esitatud I auhinnalise puhasverelise ardenni-täku Jennot
d'Aubremé eest; 1925 a. määrati suurim autasu
20.300 mk. Tartus, kuid see jäi välja andmata hobuse
väljapanijalt selleks tarviliste paberite mitteesitamise
tõttu.

Noorhobuste näitusi korraldati 1926 a. 75, seega
viie võrra rohkem kui eelmisel aastal (Tab. 18, 19). Esi-
tatud varsade arv on tõusnud tunduvalt kõigil tõugudel
ning kooskõlas sellega ka autasudena antud rahasum-
mad. Noorhobuste näituste korraldamise ja neist osa-
võtmise elavus mõjub kindlasti kaasa paremate hobuste
juure- ja üleskasvatusele.

Täkkude võimivõistlusi korraldati 1926 aastal
4 torihobuseile, eesti- ja ardennibobuseile kumma-
gile 1, kokku 6 võimivõistlust, seega üks rohkem
kui eelmisel aastal. Võistlust võtsid osa 38 ho-
bust, eelmisel aastal 35 hobust.

Võimivõistlused korraldati endisil alusel ning
kokkuvõte nende tulemusist leidub tab. 20.

Maakondlikel näitusil esinenud hobuste arv 1926 a.

Nombre des chevaux de 3 ans et au dessus aux expositions des arrondissements en 1926.

Liigid) Catégories	Näitusele toodud Chevaux exposés				Auhindu saanud — Chevaux couronnés															
	E.	T	EA	Kokku Total	Üldse Grand total				Eesti Race estonienne				Tori Race de Tori				E.-ardenni Race est.-ardennaise			
					I	II	III	Kokku Total	I	II	III	Kokku Total	I	II	III	Kokku Total	I	II	III	Kokku Total
I	3	11	7	21	—	11	8	19	—	3	—	3	—	3	6	9	—	5	2	7
II	—	—	3	3	—	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3
III	—	4	3	7	—	1	5	6	—	—	—	—	—	1	2	3	—	—	3	3
IV	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V	—	8	7	15	—	7	7	14	—	—	—	—	—	3	5	8	—	4	2	6
VI	—	6	3	9	3	5	1	9	—	—	—	—	1	4	1	6	2	1	—	3
VII	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
VIII	—	—	1	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	3	29	25	57	3	28	22	53	—	3	—	3	1	11	14	26	2	14	8	24

Rahalised autasud maakondlikel näitusil 1924—26 a.

Prix en argent distribués aux expositions des arrondissements en 1924—26.

17.	Näituste arv Nombre des expositions	Põllutöminis- teerium mk. Ministère de l'agriculture en mk.	Seltskondlikud asutised mk. Institutions sociales en mk.	Kokku mk. Total en mk.	Auhinnatud hobused Chevaux couronnés	Keskmine autasu mk. Prix moyen en mk.
1924	10	307 150.—	277 550.—	584 700.—	185	3 160
1925	8	133 200.—	150 050.—	283 250.—	77	3 678
1926	3	100 500.—	118 910.—	219 410.—	53	4 140

- 1) I liik — Varem maakondlikel näitusil mitteesinenud märad.
II — 4-aastased ja vanemad, tunnustatud sugutäkuuga paaritatud märad.
III — 4-aastased ja vanemad varsaga märad.
IV — Märad vähemalt kahe suguraamatuse võetud järeltulijaga.
V — Varem maakondlikel näitusil mitteesinenud täkud.
VI — Vanemad täkud, kes eelmisel aastal paaritanud mitte alla 30 mära.
VII — Vanemad täkud, kelle paaritusist sündinud eelmistel aastal mitte alla 30 varsa.
VIII — Vanemad täkud, vähemalt nelja suguraamatuse võetud järeltulijaga.

Noorhobuste näitused esinenud noorhobuste arv.
Nombre des jeunes chevaux (de 2 ans et au dessous) aux expositions.

18.	Tori-(T)—Race de Tori				Eesti-(E)—Race estonienne				E.-ardenni (E A) Race est.-ardennaise				Kokku—Total												
	Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés		Auhinnatud Chevaux couronnés		Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés		Auhinnatud Chevaux couronnés		Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés		Auhinnatud Chevaux couronnés		Näitusele toodud Nombre des chevaux exposés		Auhinnatud Chevaux couronnés										
	Näituse arv Nombre des expositions		Suguramatuse märgitud määrade vastu Nés d. jum. exp. inscrites dans les livres généalogiq.		Märkimata määrade vastu—Nés d. jum. exp. non inscrites dans les livres généalogiques.		Kokku—Total		Suguramatuse märgitud määrade vastu Nés d. jum. exp. inscrites dans les livres généalogiq.		Märkimata määrade vastu—Nés d. jum. exp. non inscrites dans les livres généalogiques.		Kokku—Total		Suguramatuse märgitud määrade vastu Nés d. jum. exp. inscrites dans les livres généalogiq.		Märkimata määrade vastu—Nés d. jum. exp. non inscrites dans les livres généalogiques.		Kokku—Total						
1924 .	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	149	631	780	126	474	600					
1925 .	70	120	526	646	94	365	459	6	117	123	5	94	99	50	158	208	43	98	141	176	301	977	142	557	699
1926 .	75	121	510	631	107	398	505	12	146	158	11	103	114	64	189	253	61	137	198	197	845	1042	179	638	817

Noorhobuste näitused 1926 a.
Expositions de jeunes chevaux (de 2 ans et au dessous) en 1926.

19.	Tori- Race de Tori		Eesti- Race estonienne		E.-ardenni- Race ardennaise		Üldse Grand total		Autasudeks — Prix distribués		
	Näitusele toodud varsu Poulains exposés	Auhinnatud varsu Poulains couronnés	Näitusele toodud varsu Poulains exposés	Auhinnatud varsu Poulains couronnés	Näitusele toodud varsu Poulains exposés	Auhinnatud varsu Poulains couronnés	Näitusele toodud varsu Poulains exposés	Auhinnatud varsu Poulains couronnés	Seltskondlikel asutisilil mk. Par les insti- tutions sociales en mk.	Põllutöö- ministeeriu- milt mk. Par le minis- tère de l'agri- culture en mk.	Kokku Total en mk.
Viru . . .	27	23	12	5	192	154	231	182	13 200.—	132 800.—	146 000.—
Järva . . .	31	28	—	—	3	3	34	31	—	37 600.—	37 600.—
Harju . . .	10	10	6	4	44	29	60	43	—	40 800.—	40 800.—
Lääne . . .	72	66	35	22	—	—	107	88	—	84 800.—	84 800.—
Saare . . .	—	—	87	68	—	—	87	68	7 500.—	60 500.—	68 000.—
Pärnu . . .	108	92	16	14	—	—	124	106	1 300.—	89 100.—	90 400.—
Viljandi . . .	132	95	—	—	—	—	132	95	—	92 800.—	92 800.—
Tartu . . .	127	103	2	1	14	12	143	116	5 000.—	113 400.—	118 400.—
Valga . . .	23	18	—	—	—	—	23	18	—	25 600.—	25 600.—
Võru . . .	93	65	—	—	—	—	93	65	—	52 000.—	52 000.—
Petseri . . .	8	5	—	—	—	—	8	5	—	8 000.—	8 000.—
Kokku —	631	505	158	114	253	198	1 042	817	27 000.—	737 400.—	764 400.—
<i>Total.</i>											

Sellest 227.850 mk väärtuses kirjandust.

Sugutäkkude võimsvõistlused 1926 a.

Concours des étalons inscrits dans les livres généalogiques en 1926 a.

20.

I. Võistluse koht ja aeg — Endroit et temps des concours:

II. Võistlevate täkkude — Données concernant les étalons:

	Viru Rakvere 30 VIII 1927	Lääne Loodnas 5 IX 27	Saare Kellamaa 11 VIII 1927	Pärnu Tori m. 2 IX 27	Viljandi 20 VIII 1927	Võru V. Antsla 5 VIII 1926	
I) arv — nombre	7	5	4	7	8	6	
II) tõug — race	E.-A.	T.	E.	T.	T.	T.	
Kehakaal pd.	32,5	31,9	20,6	30,0	31,0	29,4	
Poids en pd.	kergeim — le plus léger	46,0	39,0	28,3	37,3	33,5	33,0
	raskeim — lourd						
	keskmine — moyenne	39,9	34,9	23,0	33,7	32,4	31,4

III. Vedu — Trainé:

1) Vankri keskm. raskus pd. — Poids moyen de la charrette en pd.	14,6	14,2	11,9	13,9	15,9	14,1		
2) Veetava koorma keskm. raskus pd. — Poids moyen de la charrette en pd.	79,8	87,2	57,5	84,6	81,1	48,5		
3) Keskm. punktide arv	paigalt võtmise — au commencement	3,0	2,0	2,5	3,0	2,6	2,8	
	teel 1 km — en route (sur 1 km)	4,4	3,0	3,5	3,8	4,9	5,0	
	finišveo iseloom — à la fin	2,9	2,1	2,2	2,7	3,0	2,5	
Nombre moyen des points	hobuse seisukord — état du cheval à la fin de la traine	4,1	4,0	4,5	3,8	3,9	3,5	
	4) Veo kestus	minutels — en minutes	49,5	45,3	51,4	51,1	52,8	47,3
		Durée de la traine	5,4	4,8	4,0	5,3	5,1	5,8
5. Hingamine	normaalne	12,7	21,8	19,0	25,1	23,2	33,0	
	kiirendatud	37,1	54,5	35,7	57,4	55,1	66,1	
	accelérée	32—42	48—60	13—54	48—88	38—120	46—87	
Respiration	normaalne	39,4	46,4	39,7	48,8	43,5	45,3	
	normal	30—50	40—54	37—44	44—54	40—48	40—52	
	kiirendatud	37,1	66,0	52,2	71,1	64,0	64,0	
Puls	normaalne	42—75	60—72	36—63	50—84	48—82	48—84	
	normal	—4,8	—6,0	4,3	—6,0	—6,4	—6,1	
	kiirendatud	—3,7	—3,4	3,0	—4,1	—4,1	—3,3	
Pouls	normaalne	+3	—3	4	4	+3	+2	
	normal	+16	+13	15	16	+16	+24	
	kiirendatud	+11,1	+8,6	11,2	10,5	+11,2	+11	
Punktide arv	hingamine — respiration	I—V	I—V	I—IV	I—V	I—V	I—V	
	Normale des points							
	Number of points							
Saadud punktide üldarv	välksein — minimum	8	+1	5	5	+2	0	
	suurim — maximum	18	+10	15	17	+12	+8	
	keskmine — moyenne	12,3	5,6	9,7	12,3	6,9	+4,2	
Auhinna järk — Prix accordés	I—V	I—V	I—IV	I—V	I—V	I—V		

IV. Sõit — Course:

1) Vankri ja sõitja raskus pd. — Poids de la voiture et du conduct. en pd.	21,0	20,0	18,7	19,5	21,9	20,3	
2) Keskm. punktide arv	jooksu ja ajamise viis teel — en route	4,4	3,8	4,5	4,3	2,4	4,5
	finišjooksu iseloom — à la fin	2,9	2,6	3,0	2,6	2,6	3,0
	hob. seisuk. fin. — état du chev. à la fin d. courses	4,0	3,2	3,4	4,0	3,9	3,5
3) Sõidu kestus	minutels — en minutes	15,7	32,3	36,1	31,8	34,5	35,5
	Durée de la course	5,4	8,0	4,2	5,8	6,3	9,0
	punktide arv — nombre des points	20,8	23,2	19,0	26,1	25,7	19,5
4) Hingamine	normaalne	18—24	16—30	14—24	20—32	20—38	16—24
	kiirendatud	54,2	87,2	40,7	49,5	54,0	97,3
	accelérée	34—72	78—100	28—54	34—90	38—100	60—132
Respiration	normaalne	42,8	48,6	39,7	52,3	45,0	39,0
	normal	37—51	45—55	37—44	47—60	40—48	36—42
	kiirendatud	62,8	77,4	62,7	84,0	81,3	95,6
Puls	normaalne	52—88	70—90	48—72	68—108	72—90	82—120
	normal	—4,0	8,4	3,2	—2,8	3,7	—10,8
	kiirendatud	—2,3	3,8	3,0	—4,1	5,3	—7,6
Pouls	normaalne	8	+1	5	5	+2	0
	normal	18	+10	15	17	+12	+8
	kiirendatud	12,3	5,6	9,7	12,3	6,9	+4,2
Auhinna järk — Prix accordés	I—V	I—V	I—IV	I—V	I—V	I—V	

Veomaa pikkus kõigil — 5 km ümber.

Sõidu pikkus ardenndel 5 km, teisel 10 km.

Tori hobusekasvandus.

Mihkel Ilmjärv

Tori hobusekasvanduse juhataja.

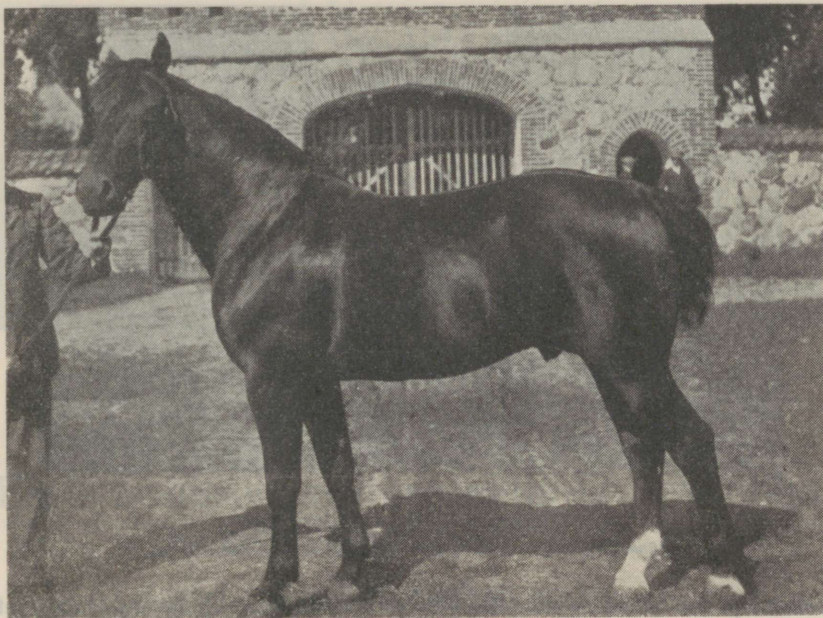
Tori hobusekasvandus asub Tori riigimõisas, 26 km Pärnust. Kasvandus on asutatud 1855. a. Tegevus kasvanduses algas aga järgmisel, 1856. aastal. Kasvanduse asutamise sihiks oli arendada heade omadustega — vastupidavat, vähenõudlikku, kiiret eestihobust, keda ähvardas kadu teiste tõugudega segamise ja ka paremate eksemplariide väljaveo tõttu.

Esimestel aastatel tuuakse kasvandusse eestihobuse parandamiseks araabia-, soome- ja ardenni-täkke. Nende järeletulijad aga ei rahulda kasvanduse juhatust, selletõttu loobutakse eestihobuse parandamisest ja kasvatamisest, ning otsustatakse täieliselt soojaverelise hobuse kasvatusele üle minna, missuguse eesmärgi saavutamiseks tuuakse Torri inglise täisverelisi ja angloaraabia-täkke. 1892. a. renditakse Sangaste mõisast Torile roadsteri-täkk Hetman, kes oma tähelepanuvääriva individuaal-potentsi tõttu suudab ühtlast järelsugu anda, vaatamata kasvatuse mitmekesisele määrade materjalile, seega ennast kasvanduses täiesti läbi lüües ja soojaverelise Hetmanitüüpi torihobuse kasvatusele nurgakiviks saades.

Järgnevatel aastatel kergib üles uute täkkude sissetoomise küsimus, sest et enamjagu Tori määrid ja täkke olid Hetmani järeletulijad ja lähedas veresuguluses.

Kasvandusse tuuakse Ida-Preisist täkke, missugused aga ei osutu sobivateks ja varsti likvideeritakse. Ühel ajal idapreisi-täkkudega kasutatakse Toris veel hackney- ja anglonormanni-täkke (1908.—1912. a.) ja lõpuks 1912. a. tuuakse Ida-Friisist täkk Meinhard II, 43 T, kes Hetmanitüübiga sobib ja ka verepoolest täiesti võõras ei olnud, ning keda peale Hetmani kauemat aega Toris peatäkuna tarvitatakse. Meinhard II on oma järeletulijatele kasvanduses mõjukalt pärandanud tugevat luustikku ja tusedust, millele nüüd aina rohkem rõhku pannakse.

1922. a. toodi Ida-Friisist kasvandusele veel kaks täkku — Tello II, 63 T ja Arend, 64 T.

Sugutäkk Arend, 64 T (Ida-Friisimaalt imp.)

Isünd. 1919. a. — kõrb, kõrgus turjalt 157 sm.

Idafriisi-täkkude abil on Tori kasvanduses liiga ligidase veresugulase hädaoht mõneks ajaks kõrvaldatud ja seega on nad esialgu oma ülesande täitnud, ning 1927. a. alul saadetakse Torist viimane idafriisi-täkk Tello II Särevevere riigimõisa paarituspunkti.

1926. a. algab kasvanduses Hetmanivere koondamine, milleks tuuakse Torri Hetmani pojapoeg Heldenknabe II, 133 T, kes jääb 1926. a. kasvanduse peasugutäkuks.

1927. a. kevadel toodi kasvandusse veel olemas olevatest Hetmani poegadest Harry, 41 T ja Harun, 42 T.

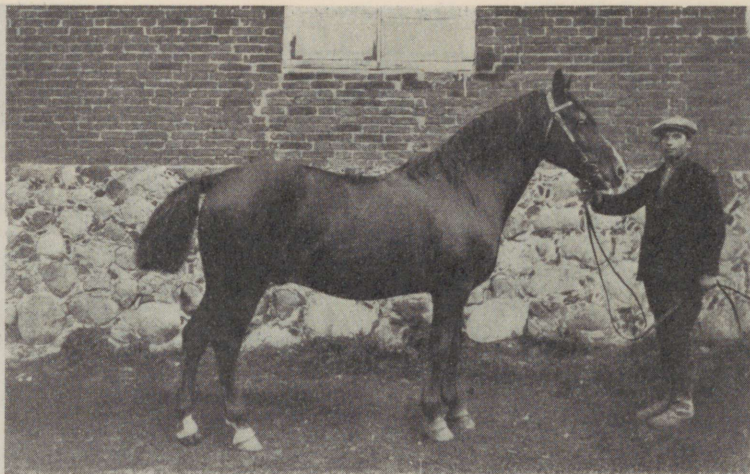
Hobuste üldarv 1926. a. alul oli Toris 108*), juurde sünnib 18 varsa. Aasta jooksul peetakse üks hobuste-oksjon, kus ära müüakse 5 hobust ja 1 vars, riigimõisadele antakse üle vanemaid hobuseid, sälge ja varsu üldarvus 15.

1926. a. üle maa möllav nõletaud satub ka kasvandusse, kus kõik hobused õige raskel kujul selle läbi põevad, peale sugutäkkude, keda tabas taud õige kergel kujul ja ruttu mööduvalt.

Peale torihobuste kasvatatakse Tori kasvanduses üles ka riigi poolt ostenud eestitõugu täkkvarsu ja -sälge. 1926. a. oli kasvanduses kaks eestitõugu täkksälgu üleskasvatamiseks.

Kasvanduse hooned, eeskätt nende katused, samuti ka tallide sisseseaded — sõimed, latrid j.n.e. on sõjaaastate jooksul kaunikesti kõdunenud, missuguse puuduse kõrvaldamisele on nüüd asutud. Peale tarviliste remontide on kavas õperautamiskoja ja ajakohase maneeži ehitamine. Õperautamiskoja ehitamine teostub 1927. a. sügiseks.

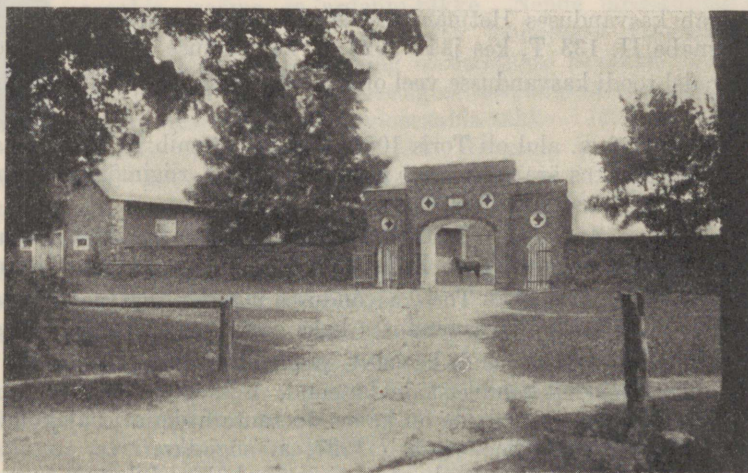
1926. aastast on Tori hobusekasvandusel ja riigimõisal ühine juhataja ja seega kujundavad need ühise üksuse.

Heldenknabe, 133 T — tori-täkk

sünd. 1914. a. — raudjas, kõrgus turjalt 156 sm, sääär 21 sm.

Sõjaaastatel ja nende järele oli raskendatud maade korralik harimine ja väetamine, veel rohkem aga maaparandustööde tegemine, milletõttu suur osa põlde, veel rohkem heina- ja karjamaad, kannatavad liigvee all. Maaparandustöödega on 1925. a. algust tehtud; 1926. a. jätkati seda ja asuti äärmuseni võsastunud karjamaade puhastamisele ning kultuur-karjakoplite sisseseadmisele. Maaparandustööde läbiviimist raskendab rahapuudus, kuid on lootust ka sellest üle saada ja põllud, heina- ning karjamaad korda seada, mis kasvanduse edukaks tegevuseks kõigiti tarvilik.

Eesti hobusekasvatuse selts ja eestihobuse arendamine kuni 1927. a.

Otto Sintman

Eesti hobusekasvatuse seltsi sekretär

Seltsi tegevuse ülevaade. Eesti hobusekasvatuse seltsi asutamise innukamaks algatajaks võib nimetada tuntud maakarja kasvatajat ja arendajat Hans Virkust, kes juba 1920. a. toonitab eestihobuse arendamistöö keskkoha loomise vajadust ja viib tollaegse Läänemaa riigimaade ülemaga A. Arrakuga asja niikaugemale, et 1921. a. 2. augustil registreeritakse põhikiri ja selts võib oma tegevust alata „Eesti maahobuse kasvatajate seltsi“ nime all (praegune nimi omandati alles 1926. aastal, vastavalt põhikirja muutest).

22. augustil 1921. a. peeti Haapsalus esimene aastapeakoosolek, millest võtsid osa asutajad-liikmed: H. Virkus — Libatsest, A. Arrak — Haapsalust, Ed. Klauren — Vana-Virtsust, E. Langeberg — Sinalepast, K. Sink — Haimrest, E. Simon — Haapsalust, V. Pinkovski — Tallinnast, J. Villman ja A. Saar — Taeblast.

Esimene eestseisus kujundati järgmiselt: esimees A. Arrak, abiesimees H. Virkus, laekahoidja A. Saar ja kirjatoimetaja S. Simon.

Seltsi ülesandeks võeti põhikirjas „eestihobuse tõuparandamine puhtsugutuse põhimõttel kodumaa põllumajandusele ja oludele vastavaks hobusetõuks, hobusekasvatuse kultuuri tõstmine ja suguhobuste ostu ja müügi korraldamine.“ Oma ülesannete teostamiseks kavatseti koguda teateid eestitõugu hobuste arvu ja pidamise kohta Eestis; korraldada oma liigetele suguhobuste valikut, tõuraamatusse võtmist, suguhobuste müüki ja ostu kodu- ja väljamaal, asutada sugutäku-ühisusi ja hobusekasvandusi; korraldada liikmetevahelist hobuste kinnitamist, hobuste näitusi, võistlusi ja oksjone, toime panna hobusekasvatusse puutuvaid kõnesid, kursusi

ja õpereise; toimetada, kirjastada ja laiali laotada hobusekasvatuse puutuvat kirjandust, ning välja anda hobusekasvatulise sisuga ajakirju j.n.e

Seltsi tegevuse piirkond ulatub üle kogu Eesti, kuna juhatuse asukohaks on Haapsalu. Liikmeteks võivad olla isikud, kes hobuseid kasvatavad ehk hobusekasvatuse edendamiseks töötavad, kui ka ühisused ja seltsid, kes hobusekasvatuse edendamisest huvitatud.

Seltsi tegevust juhivad 4 liikmeline juhatus ja nõukogu. Juhatuses on tegevad olnud kuni 1927. aastani: A. Arrak, H. Virkus, A. Saar, G. Kokla, J. Lossman ja S. Simon, mis näitab, et juhatuse koosseis on kogu tegevuseaja jooksul võrdlemisi püsiv olnud.

1926. a. peale on seltsi juures sekretärina ametis loomaarst O. Sintman.

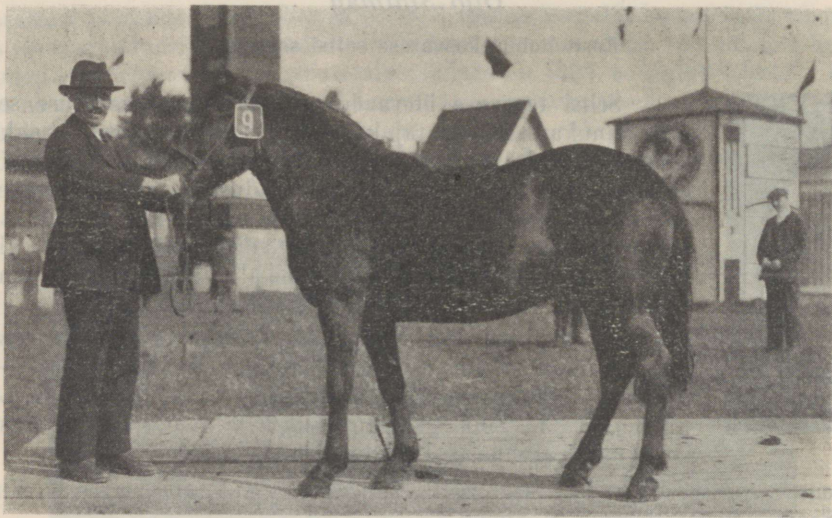
1926. a. lõpul oli seltsil liikmeid — 89 üksikliiget ja 20 organisatsiooni.

Üsikliigetest olid: Läänemaalt — 62, Harjumaalt — 8, Viljandimaalt — 3, Saaremaalt — 7, Pärnumaalt — 3, Tartumaalt — 3, Võrumaalt — 1 ja Virumaalt — 2.

Organisatsioonidest olid: Läänemaalt — 13, Saaremaalt — 1, Petserimaalt — 1, Tartumaalt — 3 ja Virumaalt — 1 ja Harjumaalt — 1.

Seltsi liikmemaks on üksikliigetele 100 mk., organisatsioonidele, liikmete arvuga kuni üks sada — 250 mk. ja üle saja liikmega — 500 mk. Sisseastumismaks on kõigile 50 mk.

Seltsi tegevus on seisnud peaaesjalikult suguhobuste märkimisest ja vanahobuste näitustest osavõtmises oma esindajate kaudu, noorhobuste näituste ja võimisvõistluste korraldamises, sugutäkkude paigutamises, kursuste ja kõnekoosolekute korraldamises j.n.e.

Miku, 11 E — eesti-täkk

sünd. 1919. a. — must, kõrgus turjalt 1:35 sm, säärl 18 sm.

Seltsi ettevõtetest on nimetada ühisvarsakopleid. Täkkvarsadele koplite organiseerimine on eriti tähtis eestihobuste kasvatuspiirkonnas, — sest seega võimaldatakse väikemaapidajatele täkksälge hõlpsamalt üles kasvatada ja niimoodi mõndagi hääd eesti-täkkude päästa hobusekasvatusele.

Riigilt on saadud pikaajalisele rendile neli maatükki koplite sisseseadmiseks: Vohilaid — Hiiumaal — oma 287 tiinulise pindalaga ja väikese majapidamisega on suurem teistest. Hiiumaal, Kõrgesaare vallas on Reigi-Kootsaare karjamaa 30 tiinulise maa-alaga. Läänemaal mandril, Saulepi vallas on Sõmeru poolsaarel 33 tiinuline maa-ala ja Oru vallas Räägo asundusest 12 tiinu. Viimane nimetatuist on Lääne-Nigula põllumeeste seltsi korraldusse antud. Vohilaiul on selts püüdnud sisse seada eeskujulikku koplit, seda aiaga mitmesse ossa jagades, mis võimaldab söödamaa järkjärgulist kasutamist. 1927. a. kevadel võeti juba 20 täkksälgu sööda peale; söödamaa otstarbekohasemaks ärakasutamiseks võetakse esialgu neile lisaks ka ruunasid ja mullikaid. Seni on laiule vastu võetud peale täkkude 30 mullikat ja 8 ruumsälgu, missugune arv ületab kaugelt minevaastase loomade hulga.

Kopli on sisse seatud tervishoidline kontroll ja järelevalve. Järelevalve on laiul elava ja seal asuvat majapidamist kasutava vahimehe hooleks, tervishoidlist kontrolli teostab aga seltsi sekretär. Juba koplisse vastuvõtmisel valvatakse selle järele, et taude sisse ei kantaks.

Vastuvõtmisel antakse eesõigus täkksälgele, eriti märgitud vanemaist sündinule, viimaste pealt on ka karjatamistasu odavam. Varsad jäävad koplisse 15. maist kuni hilissügiseni ja seal viibimise eest võetakse maksu 500—800 marka; peale selle veel laevaveokulud Hiiumaale ja sealt tagasi, iga mandri-varsa kohta 300 marka. Reigis ja Sõmerul ei ole suutnud selts veel kopleid organiseerida, sest mitmekilomeetriliste aedade ehitamine nõuab küllalt suuri kulusid, millega seltsil esialgu raskusi.

Nimetada tuleb ka Eesti hobusekasvatuse seltsi püüdeid oma sugulava asutada. Juba seltsi asutamispäevilt on nimetatud küsimus alaliselt päevakorral olnud ja 1925. a. lähenes see juba niivõrd lahendamisele, et Vabariigi Valitsus otsustas anda sugulava sisseseadmiseks Läänemaal asuvat Sipa mõisa pikaajalise rendile, kuid seltsil tuli sellest loobuda juba puhtmajanduslikkuldel põhjustel. Läänud aastal palus selts Põllutöoministeeriumilt Sipa asemele Matsalu mõisa; põhimõtteline nõusolek on vastavalt poolt saadud, lõplikke tulemusi tuleb veel oodata.

Matsalu mõis sobib eestihobuse arendamise keskkohaks just oma asukoha poolest, olles keset eestihobuse piirkonda; peale selle on mõis tuntud oma häade heina- ja karjamaade poolest. Selts loodab Matsalus vähema kapitaliga läbi saavat, mis eriti tähtis.

Seltsi juures 1925. a. ellu kutsutud eestihobuste ostu-müügi vahetalitus ei ole kuigi intensiivset tegevust üles näidata suutnud; mõne aasta eest oli küll õige elav nõudmine eesti-täkkude järgi, kuid siis ei olnud kõlvulisi loomi pakkuda. Samuti on ka praegu omanikkude arv, kes head eesti-mära müüks, väga piiratud ja nõutakse kõrgemaid hindu kui ostjad suudavad maksta. Täkkusid leidub siiski enam ja on püütud nende omanikke rahuldada võimaluse järgi.

Eesti hobusekasvatuse seltsi tegevust on hõlbustanud tunduvalt Põllutöoministeeriumi abirahad, kuid ka omavalitsused on seltsi meeles pidanud, mis mitte vähese tähtsusega seltsi oma piiratud sissetulekute juures.

Seltsi asutamispäevist kuni senini on seltsil tarvitada olnud järgmised summad:

1921. a. saadud:		Välja antud:	
Sisseastumismaksudest	1.050 mk.	Suguhobuste ostmiseks	189.557 mk
Valitsuselt abirahana	190.000 „	Seltsi erikulud	723 „
Seltsi eritegevusest	19.503 „		
Kokku 210.553 mk.		Kokku 190.280 mk.	

1. jaanuaril 1922. a. kassas

Valitsuselt abirahana	739.870	mk.
Loomatervishoiu Peav. toetust	55.000	„
Seltsi eritegevusest	3.000	„
Kokku	817.143	„

1. jaanuaril 1922. a. kassas

Raha	207.470	mk.
Valitsuselt abirahana	90.865	„
Toetuste arvel	2.660	„
Eritegevusest	25.564	„
Kokku	326.559	mk.

1. jaanuaril 1924. a. kassas

Raha	78.642	mk.
Valitsuselt abirahana	415.789	„
Omavalitsustelt toetust	40.000	„
Seltsi eritegevusest	53.282	„
Kokku	587.713	mk.

1. jaanuaril 1925. a. kassas

Raha	117.594	mk.
Valitsuse abirahasid	310.921	„
Omavalitsustelt toetust	20.000	„
Seltsi eritegevusest	89.871	„
Kokku	538.386	mk.

Välja antud:

Suguhobuste ostmiseks	582.485	mk.
Seltsi üldised kulud	27.188	„
Kokku	609.673	mk.

Välja antud:

Suguhobuste ostmiseks	126.600	mk.
Valitsuse abirahad muuks ots- tarbeks.	90.865	„
Seltsi üldised kulud	26.172	„
Üleminevate summade arvelt.	4.280	„
Kokku	247.917	mk.

Välja antud:

Valitsuse abirahasid	415.789	mk.
Seltsi üldised kulud	54.330	„
Kokku	470.119	mk.

Välja antud:

Valitsuse abirahasid	310.921	mk.
Seltsi üldised kulud	112.493	„
Kokku	423.414	mk.

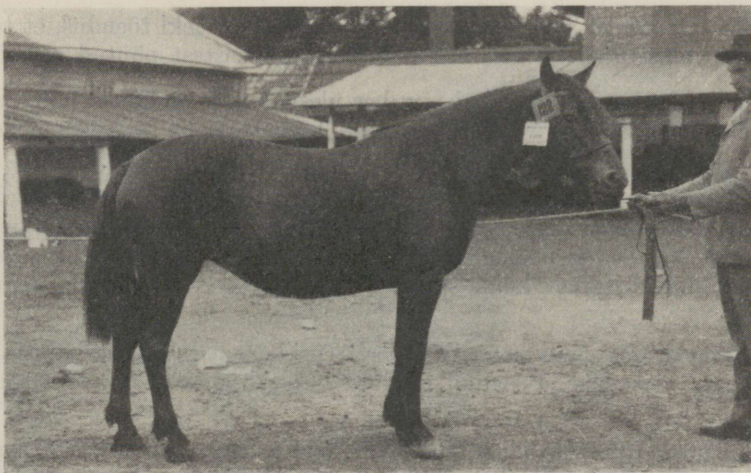
Summade läbikäik 1926. aastal.

Arvete nimetus	Saldo 1. jaan. 1926. a.		1926. a. läbikäik		Saldo 1-seks jaan. 1927. a.	
	Aktiva	Passiva	Debet	Kredit	Aktiva	Passiva
Kassa	15.029	—	384.065	385.690	13.404	—
Jooksev arve Haapsalu Ühispannas	91.973	—	264.845	297.342	59.476	—
Jooksev arve Tallinna krediit panga Haapsalu osakonnas	7.970	—	567	—	8.537	—
Liikuv varandus	3.340	—	65	—	3.405	—
Suguhobuste ostuarve	—	2.508	—	—	—	2.508
Deebitorid	—	—	15.400	—	15.400	—
Tagavara kapital	—	5.500	—	250	—	5.750
Seltsi kapital	—	110.304	18.340	—	—	91.964
Bilanss	118.312	118.312	683.282	683.282	100.222	100.222

Seltsi esimestel tegevusaastatel välja antud abiraha suguhobuste ostmiseks oli sellekohaselt ära tarvitatud sugutäkkude ostmiseks Soomest ja täkkvarsade ostmiseks Saaremaalt, kuid hiljem on kõik tähendatud loomad, kui absoluutselt riigi kulul ostetud, riigivarandusena Põllutööministeeriumi arvele üle kantud.

Kulud ja tulud 1926. aastal.

Kulud:		Tulud:	
Sekretäri palk	109.400	Toetusrahad põllutööminis-	
Noorhobuste näituste auhinnad	52.300	teeriumilt:	
Võistluste auhinnad	38.000	Sekretäri palgaks	97.400
„ korralduskulud	10.000	Noorhobuste näituste auhindadeks	43.500
Sõidu- ja päevarahad	33.569	Võistluste auhindadeks	38.000
Ajakirja „Karjamajandus“ välja-		„ korralduskuludeks	10.000
andjate osamaks	10.000	Sõidu- ja päevarahadeks	15.550
Kopliite korralduskulud	53.916		<u>204.450</u>
Kuulutused	1.500	Toetussumma Saaremaa valitsu-	
Kantsleikulud	10.900	selt noorhobuste näitustele	6.750
	<u>319.585</u>	Mitmesugused sissetulekud:	
		Liikmemaksu	2.100
		Koplitest karjatamismaksu	76.373
		Suguhobuste märkimismaksu	3.920
		Võimisevõistluste osavõtumaksu	400
		Jooksva arve % %	7.502
			<u>90.295</u>
		Puudu jääk	18.090
			<u>319.585</u>

Olla, 363 E — eesti-mära mandrilt

sünd. 1920. a. — kõrb, kõrgus turjalt 145 sm, sääär 18 sm.

Eestihobune. Eestihobusest, kelle arendamiseks Eesti hobusekasvatuse selts töötab, leiame esimesi andmeid raudrüütlike Eestisse sissetungimise ajast. Nii leidub XIII sajandist pärit olevas Läti Hendriku ajaraamatus kiitvaid otsusi eestihobuse kohta, ühtlasi aga ka andmeid, et ta olnud ihaldatud sõjasaagiks, näit. Tartu vallutamisel lubatud esimesele linna tungijale saagiks paremaid hobuseid ja tähtsamaid sõjavange.

Hilisemal ajal on eestihobune heas kuulsuses olnud Venemaal, kus teda on kasutatud sealsete hobusetõugude parandamiseks ja mõnede hyppoloogide poolt peetakse vjatka- ja obvahobuseid tema mõjul võrsunuks. Läänud sajandi keskpaigas tulid Liivimaa suurpõllumehed heale mõttele eestihobuse arendamisele asuda ja said hobusekasvanduse sisseseadmiseks Vene valitsuselt Tori kroonumõisa rendile.

1856. a. jõuti niikaugele, et osteti kokku 50 eesti-mära ja paigutati kasvandusse. Täkkusid oli raskem leida, sest et talupidajad neid noorelt ära ruunasid, kuid siiski läks korda osta kaheksa 2—3 aastast täkku.

Kasvanduses püüti eestihobust parandada esiti puhaspaarituse teel, pärastpoole aga töö kiirendamiseks ristpaarituse abil araabia-, soome- ja ardennihobustega. Kui ristpaaritus soovitud tagajärgi ei annud, otsustati viimaks jällegi ainult puhaspaaritust tarvitada, see oli umbes 1870. aastatel. Sellejärgi vaieldi veel umbes viisteistkümmend aastat eestihobuse puhta tõuarendamise pärast Tori kasvanduses, kuni viimaks ülekaalu said need, keda ei rahuldanud väikseks peetud eestihobune, vaid kes soovisid ristpaarituse teel saada suuremaid, keda võiks tarvitada ka sõidu- ja töllahobusteks.

Vaatamata sellele väga kurvale pöördele eestihobuse kasvatuses, on eestihobuse kohta tollest ajast järele jäänud ainult kiitvaid otsusi. Ei saa nimetamata jätta Toris sündinud ja üles kasvatatud ning suguhobusena tarvitatud eesti-tätku Vapsikat (1860.—1883.), kes, olles vähe alla 2 arssina kõrge, oma veovõimega löikas Tori kasvandusele loorbereid Riias, Moskvas ning lõpuks rahvusvahelisel näitusel Pariisis, võites esimesi auhindu ja viies vaatlejaid vaimustusse.

Tähelepanuväärti on ka Tori kasvanduse juhataja Hardvicki tõendus, et töömehed olnud alati hää meelega valmis tööle võtma eestihobust, kuna teistest püütud eemale hoida.

Toris tehtud töö tulemustest on näha, et hea ülespidamise järelduel muutusid järeletulijad juba esimeses põlves ühe verssoki võrra vanematest kõrgemaks ja 1/5 võrra nende kehakaalust raskemaks.

Samuti on Tori kasvanduses varsade ja sälgude mõõtmistel selgunud, et sealsetes pidamisoludes oli eestihobuse juurekasv esimesest kuni kuuenda eluaastani järgmises vahekorras — 15:5:3:1½:½. Sellest näeme kuivõrd tähtis on eesti-varsa korralik pidamine tema esimestel eluaastatel, mil juurekasv kõige suurem, kuna sel teel on võimalik kogukamat hobust saada.

Need on andmed, mis saadi 30 aasta jooksul Tori kasvanduses eestihobuse arendamistöö; siis sai alustatud töö teise sihi ja saadud produkt kujutab enesest praegust soojaverelist torihobust.

Nagu Tori kasvanduses, nii jäi soiku eestihobuse arendamine ka kogu maal; teda segati veel rohkem teiste tõugudega. Hulk paremaid hobuseid rekvireeriti sõjaväele ning ilmasõja-aegse Saaremaa evakuatsiooni ja okupatsiooni järelduel kannatas eestihobuse elujõud rohkem kui ühelgi teisel tõul.

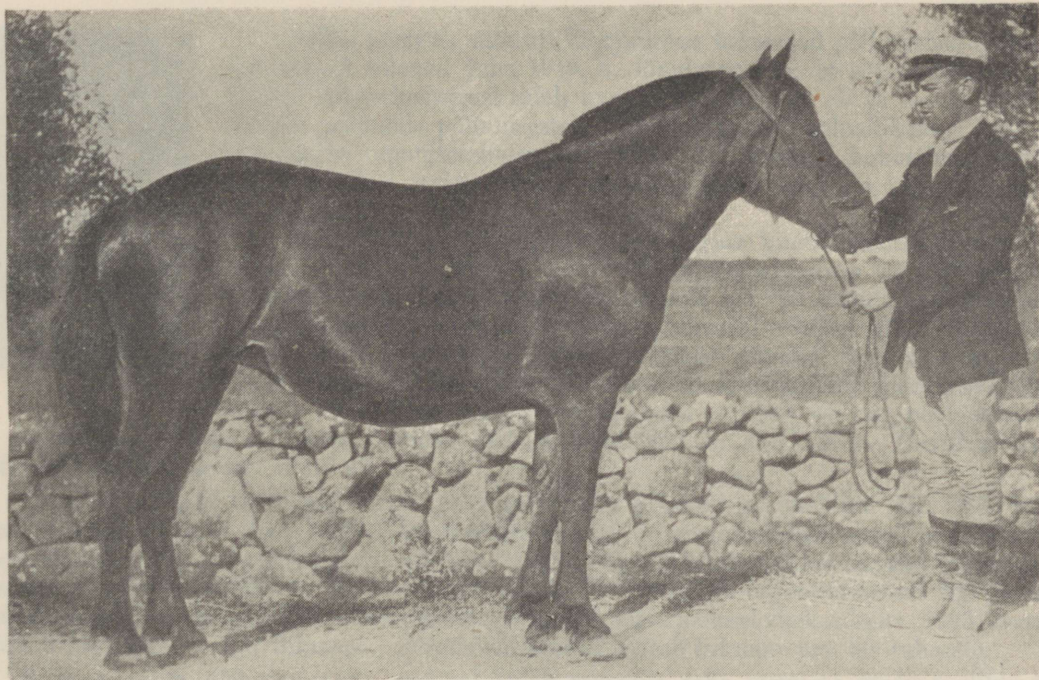
Tänapäev on eestihobusest järele jäänud enam-vähem ehtsad riismed, mida ei leidu ühetasaselt üle maa, vaid päämiselt Saare- ja Hiiumaal, osalt ka Läänemaal, peale selle kohati Tartumaal, iseäranis Jõgeva, Torma ja Otepää ümbruses, samuti Võru- ja Pärnumaal, mujal vähem.

Kaasani Veterinäär-Instituudi professor Blumberg (eestlane), omaaegne südimaid eestihobuse kasvatuse õhutajaid, andis oma raamatus (1870 a.) eestihobusest järgmise kirjelduse.

Eestihobune on tugeva kehaga, kõrgus 135 sm kuni 153 sm, mis kasvatamisest ja pidamis-tingimustest sõltuv. Õhukene nahk on kaetud lühikese läikiva karvaga, mis enamasti ühevärvi-line — eestihobuse karv on peaaesjalikult kõrb ja punane. Väike kuiv, laia otsaesisega pea; suured elavad silmad; sirge nina, väikse tõusuga laiadesse liikuvatesse sõõrmetesse ülemineku kohal. Lõuapärad tugevad ja laiad. Kõrvad väikesed ja hästi asetatud. Lüheldane tugev kael. Turi mitte teravalt eralduv; selg sirge, laudjas õige vähe libajas, saba asetub keha ligidal keskmises kõrguses. Rind lai, rinnakast kumer-tünnitaoline, õlad asetatud paraja nurga all. Liikmed tugevad, jalad kuivad, väikesed kõvad ja õõnsad kabjad

Umbes sarnane on eestihobune nüüdki oma ideaalses tüübis; osalised kõrvalekaldumused sellest tüübist loetakse puudusteks, millede kõrvalekaldumisele suundub tõuparandus.

Kui prof. Blumbergi poolt kirjeldatud eestihobust peeti aastat 50 tagasi mõnede poolt väiksuse tõttu meie oludele mittekohaseks, kasvavaid nõudeid mitterahuldavaks, siis näeme nüüd, et veel praegugi suur osa meie hobustest on jäänud Blumbergi poolt fikseeritud eestihobuse kõrguse piiridesse ja ometigi suutnud rahuldada nõudeid oma levimispiirkonnas. Isegi torihobustest, keda omal ajal eestihobuse kohale asetati, on 40% mitte üle 153 sm kõrged. See tõsiasi näitab, kui ebaõiged olid omaaegsed ennustused ja kui ekslik oli raske-hobuse paremusest mõnes üksikus mõisas või talus järeldada tema vastuvõetavust igalpool.

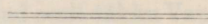

Ella, 394 E -- eesti-mära Saaremaalt

sünd. 1920. a. — kõrb, kõrgus turjalt 139 sm, sääär 17 sm.

Eestihobune oma ehtsa töölooma välimusega, selle juures imestama paneva sitkuse ja nobedusega on praegugi otsitud kaup meie laatadel. Nõudmist eestihobuste järele on viimasel ajal tõstnud ka maareform, sest väikeste asunikukohtade pidajatel on sagedasti tarvidus ühe või kahe raske-hobuse asemel pidada kaht-kolme vähemat, et oma töid ja toimetusi jõudsamini ja vajalikkuse korral mitmes kohas ühteaegu teha. Aga ka raskemate hobuste pidajad leiavad kasuliku olevat tihti 4—5 raskema kõrval pidada üht-kaht vähemat hobust majapidamises ettetulevate järjekorraliste kergemate tööde tarvis.

Meil on veel kohast materjali eestihobuse tõuparandustööks. Meil on kindlad eestihobuse tarvitajad. Nüüd, kus riikliku iseseisvuse saavutamisel kodumaa hobusekasvatus on seatud uuele õiglasele alusele, ei ole kahtlust, et eestihobune astub juba ammu temale määratud tarvilisele põllumehe abilise kohale, tõrjudes eest sinna eksikombel sattunud peanorjutajaid. Juba on märgata, peale lühikeste tegevust, kasvavat huvi eestihobuse vastu, eriti Saare- ja Hiiumaal; hobusekasvatajate iseteadvus on kasvanud, mis laseb loota, et eestihobuse kasvatus nüüdsest peale hakkab tegema edusamme.

Tori hobuste tõuseltsi tegevuse ülevaade.

Joh. Soosaar

Tori hobuste tõuseltsi sekretär

Seltsi tegevus. Mõned Viljandimaa ärksamad põllumehed-hobusekasvatavad tulevad juba 1919. a. lõpul otsusele, et sõjaaastatel soiku jäänud hobusekasvatust tuleb uuesti elustada, sest oli ju see varematal aegadel paljudele põllumeestele küllalt tähtsaks tuluallikaks; 1920. a. alul ollakse organiseerimisega niikaugel, et „Viljandi hobusekasvatavate seltsi“ põhikiri registreeritult asutajatele kätte tuleb ja nad oma tööd võivad alata.

Samal ajal määrab Põllutööministeerium kindlaks tunnustatud tõud — tori, eesti ja ardenni — ning leiab, et tõuparanduse töö tagajärjekamaks läbiviimiseks on tarvilik asutada iga tõu arendamiseks vastav eriorganisatsioon, milleks tõuseltside normaal-põhikiri välja töötatakse ja asutatud „Viljandi hobusekasvatavate seltsile“ tehakse ettepanek asuda „Eesti Tori-Roadsteri“ hobuste tõuarendamisele üleriiklises ulatuses. Viljandi hobusekasvatavate selts lõpetab vaevalt poole aastase

töö järele oma tegevuse, alates laiemas ulatuses tööd 1921. a. alul „Eesti Tori-Roadsteri hobustekasvatavate seltsi“ nime all.

Huvi seltsi vastu levib põllumeeste seas imekiiresti, liikmeid koguneb üle riigi. Töö hõlbustamiseks ja veel suuremate hulkade kaasatõmbamiseks otsustatakse 1922. aastal osakondadesüsteemile üle minna — põhikirja täiendatakse niiviisi, et üksik-liikmed koonduvad haruseltsideks, kes liitudes moodustavad keskorganisatsiooni. Kui seni on organisatsioonis 200 üksik-liikme ümber, siis tõuseb see haruseltside asutamisega ühe aasta jooksul viiekordseks. 1923. aastal asutati 9 haruseltsi — 997 liikmega. Järgnevail aastail tõuseb liikmete arv üle tuhande.

Selts on tööga ülekoormatud, sest tal tuleb tegemist teha mitmete majandusliikude küsimustega, missuguseid täies ulatuses kohapealsete haruseltside kätte anda ei saa, sest neil puuduvad juriidilise isiku õigused.

Revideerimist nõuab ka seltsi ja tõu pikk nimi „Eesti Tori-Roadster“; otsustakse välja jätta sellest sõnad „Eesti“ ja „Roadster“, jättes tõu nimeks „tori“, sest tõuarendus saab põhjema Tori hobusekasvanduses aastakümnete jooksul väljakujunenud tüübile.

Nii muudetakse 1925. aastal senine keskorganisatsioon „Tori hobuste tõuseltsiks“, kelle liikmeiks võivad olla ainult kohapealsed juriidiliste õigustega organisatsioonid: normaal-põhikirja alusel töötavad Tori hobusekasvatajate haruseltsid ja teised põllumajanduslikud hobusekasvatuse alal tegutsevad ning asjast huvitatud seltsid.

Tõuseltsi tegevuse sihtjooned, aruanded ja tegevuskava kinnitab üleriikline liikmete asemikkudekogu, mille istungeist liikmed-organisatsioonid võtavad osa oma esindajate kaudu.

Uute põhikirjade maksamahakkamisel avaneb veel laiemaile hulkadele võimalus kaasa töötada ning Tõuseltsi liikmeks olevate organisatsioonide arv tõuseb aasta lõpul 21 peale ja neis on üksikliikmeid juba 3.484.

Tõuselts töötab tõuparanduse juhtimiseks ja ühtlustamiseks, olles vahemeheks hobusekasvatuse alal tegutsevate organisatsioonide ja vastavate valitsusasutiste vahel ning koondades üleriikliselt kõiki torihobusest huvitatud ringkondi ühte perre.

Haruseltsid, saavutades juriidilise isiku õigused, hakkavad tegutsema intensiivsemalt mitmete hobusekasvatuse-majandusliste küsimustega — nagu suguhobuste muretsemisega ühisostude ja müükide näol, ühisvarsakoplite asutamisega j.n.e.

Nagu senine praktika näidanud, süveneb töö kohapealsete organisatsioonide kaasabil tunduvalt.

Kuidas poolehoid torihobuste tõuarendusele levinud — näitab liikmete arvu järk-järguline kasvamine seltsi algusest peale:

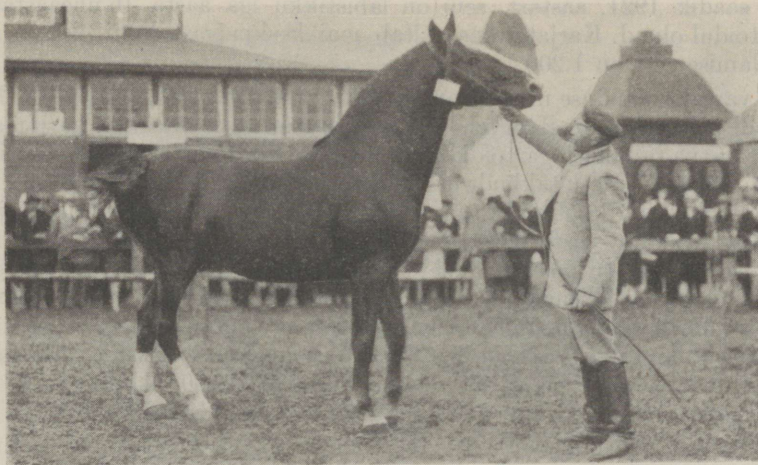
1920. a.	—	115	üksik-liiget	(koondunud	1-te	organisatsiooni)
1921. „	—	146	„	„	„	„
1922. „	—	214	„	„	„	„
1923. „	—	997	„	„	9-sse	„
1924. „	—	1035	„	„	11-sse	„
1925. „	—	1132	„	„	15-sse	„
1926. „	—	3484	„	„	21-te	„

Tõuseltsi tähtsamaks ülesandeks on olnud juba 1920. aastast alates hoolitseda sugutäkkude paigutamiseks hobusekasvatajaile kättesaadavasse punktisse. Varemalt asusid paaritud punktid suurmajapidamises, missuguste tükeldamisel neile uued asukohad tulid otsida. Neis suurmajapidamises, mis tükeldamata jäeti, riigi arvel pidama hakati, põllum. koolidele või teistele põllumajanduslikkudele organisatsioonidele kasutamiseks anti, asutatakse paaritud punktid. Pääle selle antakse valitsuse poolt Tõuseltsile eriotstarbel vähemad maa-alad asunduste südametest kasutada: Viljandimaal — Vana Põltsamaa (91.63 tiinu); Pärnumaal — Abja (67.25 tiinu); Võrumaal — Rahumäe (110,3)tiinu), kuhu samuti punktid asutatakse.

Arenev põllumajandus nõuab tusedaid hobuseid, kellede saamiseks peab silmas pidama eriti noorhobuste korralikku, asjatundlikku üleskasvatamist, sest teatavad päritavad omadused võivad täielikult välja areneda ainult siis, kui selleks loodud soodsad kasvutingimused.

Noorhobuste üleskasvatamisel tuleb silmas pidada, et need ei kannataks alatoitluse all, et neile võimaldataks igal aastaajal värskes õhus küllaldaselt liikumist ja et nende eest hoolitsemine oleks korralik.

Et meie talumajapidamisis avarad, väärtusliku taimkattega koplid enam-vähem puuduvad, siis on Tõuselts oma tegevuse algusest peale soovinud luua üle riigi ühisvarsakoplite võrku, kus eeskätt just täkksälge võiks üles kasvatada.

*Jõis, 242 T — tori-täkk,
sünd. 1921. a. — tumeraudjas, kõrgus turjalt 165 sm, sääär 21 sm.*

Ühisvarsakoplitest on veel see tulu, et sääl noorhobuste üleskasvatamine on võrdlemisi odav ja et ühiselt kasvades areneb loomades vaikne, tõrkumata iseloom.

Heimtalil põldkoppel.

1921. aastal on riiklisest maatagavarast ühisvarsakoplite asutamiseks Tõuseltsile kasutada antud: Viljandimaal — Heimtali mõisa süda ja Pärnumaal — Tõstamaa asundusest 36,20 tiinu karjamaaks.

Viimases on vaid varsade suvikoplid, missugused kuni 20 sälgu ära toita võivad. Koplite sisseseadmisest saadik 1921. aastast seni on läbistikku iga aasta 16 üheaastast ja kaheaastast sälgu seal toidul olnud. Karjatamine vältab mai keskpaigast kuni oktoobri alguni. Tasu kogu suvise pidamise eest on 1.200 marka.

Heimtali varsakasvanduse majapidamist, kogu pindalaga 230 tiinu, peab Tori hobusekasvatajate Viljandi haruselts omal arvel. Et majapidamises looduslised karjamaad puuduvad, siis on asutatud kestva taimkattega põldkoplid. Koplite kogu pindala on üle 20 tiinu. Koplitesse võetakse vastu tori suguraamatu täkkude otsekoheleid järeletulijaid — aastaseid ja kaheaastaseid täkksälge. Peale rikkaliku koplitoidu saavad sälud veel 4 naela kaeru päevas ja öösiti heinu. Seni on koplitesse võidud vastu võtta kahekümne sälu ümber, sest enam kui poolte tallide sõjaväele rekvireerimise tõttu pole ruumisid suurema arvu mahutamiseks. Sälgude vastuvõtmist toimetab komisjon koosseisuga: esindajad Viljandi haruseltsist ja Tõuseltsist ning maakonna loomaarst. Sama komisjon jälgib sälgude arenemist koplis olemise ajal ja vaatab sügisel nad uuesti üle, jättes paremad ka talveks Heimtali. Tasu suvise pidamise eest on: suguraamatu märade järeletulijailt 500 mk. ja mitte sugur. märade järeletulijailt 1000 mk. ning peale selle sälgudele söödetavate kaarte eest kas 10 pd. kaeru natuuras või vastavalt rahas.

Noorhobuste näituste korraldamisele on Tõuselts algusest päälle rõhku pannud, leides et need õhutavad korraldajate varsade-sälgude üleskasvatamisele. Et hõlbustada varsade ja sälgude kokkutoomist näitustele, püütakse näituste korraldamisel kinni pidada põhimõttest, et nende kohad oleks hobusekasvatajaile kergesti kättesaadavad, selleks pidades neid paarituspunktides või kõige enam paaritanud sugutäkkude asukohtade läheduses. Näituste pidamise aja valikul peetakse silmas, et need korraldataks enne emataguste varsade võõrutamist.

Ülevaate noorhobuste näitustist annab alljärgnev tabel:

Aasta	Esinenud noorhob. arv	Autasu üksusi määratud	Autasudeks välja antud (mk.)	Näituste arv
1921.	103	86	90.000.—	2
1922.	111	91	65.000.—	4
1923.	196	150	97.670.—	8
1924.	583	352	445.000.—	30
1925.	646	459	409.650.—	38
1926.	631	505	484.800.—	42

Samuti on Tõuselts korraldanud 1923. aastast alates järjekindlalt iga aasta täkkudele võimisvõistlusi veos ja sõidus, kasutades selleks vastavaid Põllutööministeeriumi summasid. Peale selle on Viljandis peetud kahed võistlused märadele.

Hobuste ostu-müügi korraldust püüab Tõuselts lahendada eriti viimastel aastatel, kus hobuste hinnad turgudel tublisti langenud. Mitmel aastal on korduvalt korraldatud ühismüügid Lätimaale ja kodumaale. Asja eduks on ellu kutsunud haruseltside juurde vastavad müügi-bürood, kus liikmed oma müüdivaid hobuseid registreerivad ja kust ostjad võivad andmeid saada. Suuremate oksjonite korraldamine seisab lähemas tegevuskavas.

Ainelised abinõud on Tõuseltsil, kui aatelisel organisatsioonil, piiratud.

Suurimad toetussummad on saadud valitsuselt, millest valdav osa on läinud otsekohe hobusekasvatatajaile ergutuseks autasudena, vähem osa aga Tõuseltsile sekretäri palkamiseks, sõiduningipäevarahadeks. Pääle selle on vähemaid sissetulekuid olnud: seltsi arvel peetavaist majapidamisist, liikmemaksudest, seltskondlikkudest ettevõtetest j. n. e.

*Marta, 405 T — tori-mära,
sünd. 1920. a. — raudjas, kõrgus turjalt 158 sm, säär 23 sm.*

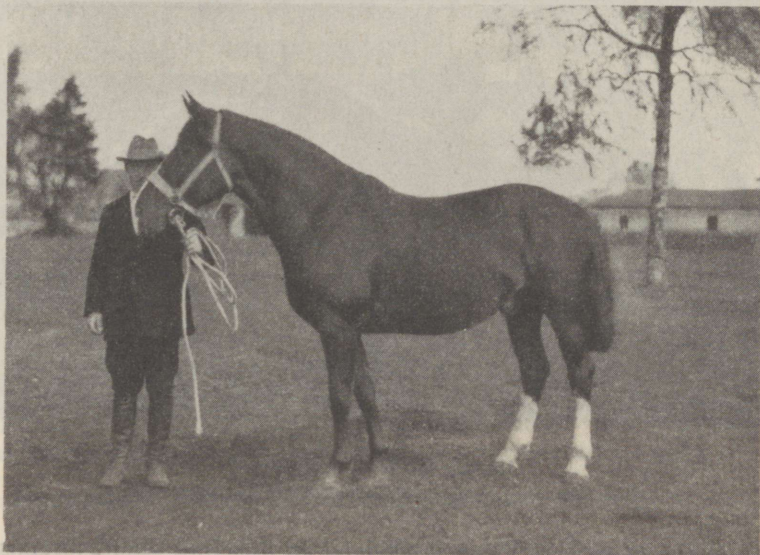
1920. kuni 1927. aastani on kassa läbikäigud ja äriseisud olnud järgmised:

Aasta	Sissetulek mk.	Väljaminek mk.	Ülejääk mk.	Aktiiva mk.	P a s s i v a	
					mk.	Kapital mk.
1920. . .	8.550.—	2.231.—	6.319.—	7.844.—		7.844.—
1921. . .	249.369.—	184.106.—	59.263.—	59.788.—	110.000.—	
1922. . .	453.703.—	364.127.—	89.576.—	192.251.—	130.000.—	62.251.—
1923. . .	465.462.90	464.914.—	548.90	4.826.694.93	1.142.971.34	3.683.723.59
1924. . .	1.843.075.90	1.652.461.—	190.614.90	3.153.938.43	1.148.578.89	2.005.359.54
1925. . .	1.482.149.90	1.470.437.50	11.712.40	1.309.674.40	215.073.34	1.094.601.06
1926. . .	1.340.165.20	1.334.818.—	5.347.02	1.215.907.02	212.561.34	1.003.345.68

1923. aastal suurenev äriseis on tingitud asjaolust, et Heimtali majapidamine seltsi arvele juurde tuleb, ning järgneval aastal langeb seetõttu, et majapidamise inventar ümber hinnatakse; 1925. aastal langeb see taas tunduvalt, mis tingitud sama majapidamise üleandmisest ühes inventariga Viljandi haruseltsile.

Torihobuse ülesanded meie põllumajanduses. Eesti, kui põllumajanduslik ja väikepõllupidajate riik, oma võrdlemisi hõreda rahvaarvu, mitte küllalt kõrgel järjel seisva põllumajandusliku kultuuri ja vähearenenud tehnikaga soodustab keskmises suuruses ja tugevuses kuivapoolsete vähenõudlikkude hobuste pidamist ja kasvatamist.

Põllumajandusliku kultuuri seisukord ja tarvitatava hobuse raskus-suurus on teatavas vahekorras. Mida arenenum põllukultuur, seda tugevamaid, suurimaid veoloomi nõutakse; mida intensiivsem majanduselu, seda rohkem on erinevust tööviisis ja hobuste tarbes. Et meil pole veel kummagi, ei kõrget põllukultuuri ega suurt intensiivsust põllumajanduses — siis ei vajata meie veo- ja sõidutöödel praegusel ajal väga rasket ja suurt hobust, sest sellised osutuks vähe tasuvateks. Rasket hobuste suurt, laitmata veojõudu ei saa meie halbadel teedel, pehmetel põldudel — metsades, sügav-lumistel talvetel täiel määral ära kasutada. Ka puuduvad meil soodsad eeltingimused nende ja samuti toredushobuste üleskasvatamiseks.

Poiss, 75 T — tori-täkk,

sünd. 1919. a. — punane, kõrgus turjalt 157 sm, säär 20,5 sm.

Väga mitmekesised on tingimused, millistes kasvatatakse meil loomi; iga majanduslik tervik on erinev, samuti ka toimingud igas üksuses. Suurima tasuvuse saavutamiseks oleks soovitatav valida eritöödele vastavate võimete loomi. Et aga edukat tööliikide järele veojõu tarve grupeerimist põllumajanduses, eriti väikseis üksuses ei ole võimalik läbi viia, siis tuleb majapidamiste mitmekesiste nõuete seisukohalt vaadatuna tarvitusele võtta selliseid veoloomi, kes oma võimete kõige tasuvamalt sooritaks need mitmekesised tööd, s. o. kes võimsad oleks mitmesugustele veotöödele ja sõitudele, nii lühi- kui ka pikamaalistele.

Põllumajanduse nõudeid ja meil oleva hobuste materjali omadusi tähele pannes — võib konstateerida, et torihobune oma praeguses raskuses (umbes 30—33 pd.) ja suuruses (keskmise kõrgus 154 sm) on meie ajajärgule vastav põlluhobune. Torihobuse väärtust tõstab veel asjaolu, et ta on kodumaaline tõug ja tema arendus sünnib ilma välise impordita; ta on täitsa kohanenud meie ilmastiku oludele ja võrdlemisi levinud kogu mandril.

Edeneb põllumajanduslik kultuur — muutuvad üldiste elu-olu tingimuste paranemisega hobused, ka meie torihobused, tugevamaks, raskemaks, suuremaks, vastavalt tulevastele nõuetele.

Eesti ardenni hobusekasvatuse seltsi tegevus ja ardennide kasvatus Eestis.

A. Gerberson

Eesti ardenni hobusekasvatuse seltsi sekretär.

Tegevuse ülevaade. Pika Ilma- ja Vabadussõja vältusel olid paremad Virumaa suguhobused laiali paisatud ja asemele muretseti palju Vene sõjaväe likvideerimisel odavalt müüdavaid hobuseid, mis segas tunduvalt meie tõumaterjali.

Sõja möllust vabanedes oli ärksamatel hobusekasvatajatel selge, et niimoodi edasi minna ei või ja tuleb meie hobuste arendamist organiseerima ja sihikindlalt juhtima hakata.

Sama mõttega oli päri ka Loomakasvatuse Peavalitsus. Sealt anti mitmesuguseid näpunäiteid ja aidati seltsi põhikiri välja töötada.

Seltsi asutamise koosolek kutsuti kokku Rakvere käsitöölise seltsimajja 24. oktoobril 1920. a.

Koosolekule oli ilmunud hulk põllupidajaid üle Virumaa. Koosolijaid tutvustati põhikirja kavaga, mis kandis pealkirja: „Virumaa hobusekasvatuse selts“.

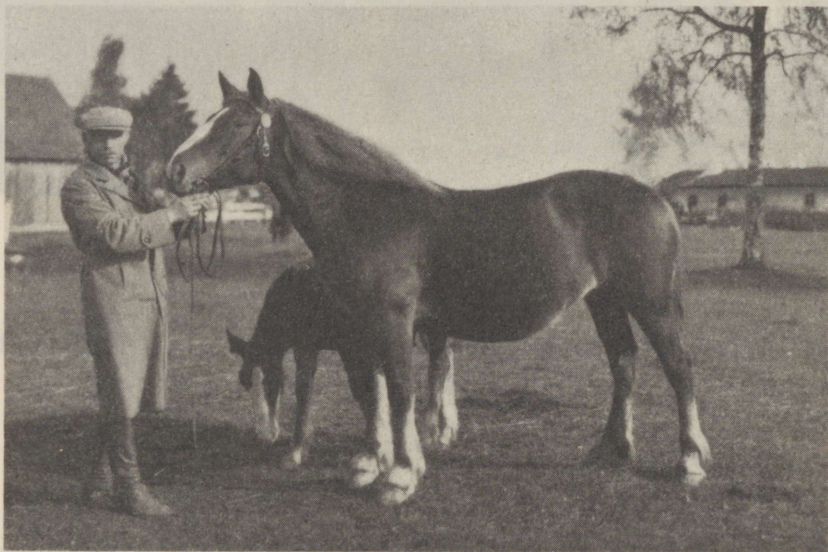
Sellel koosolekul astus seltsi liikmeks 24 isikut. Põhikiri otsustati registreerimisele saata. Esimesse seltsi juhatuse valiti Hans Stahl, Peet Sepp ja Tõnis Sarepere.

Põhikirja järele oli seltsi ülesandeks Virumaa hobuste tõuparandamine, kuid koosolekul ja ka põhikirjas ei tähendatud arendamise alla võetavat tõugu.

Järgmisel peakoosolekul 12. detsembr. samal aastal, oli tõu küsimus arutusel ja seal otsustati, et arendamisele peaks tulema sarnane tõug, mis meie olude kohane ja meie nõuetele vastav.

Seltsi juhatuse ja nõukogu ühisel koosolekul 23. veebr. 1921. a. oli sama küsimus jällegi arutusel. Seal otsustati, et meil hõbune peaks olema hea töö- ja veohobune.

Et Rakvere ümbruskonnas oli võrdlemisi palju segaverelisi ardenne, kes ülesseatud nõuetele vastasid, sellepärast otsustati asuda ardennitõugu hobuse arendamisele. Üle minnes teatud tõu arendamisele, peeti tarvilikuks ka Virumaa hobusekasvatuse seltsi lasta ümber registreerida ardenni hobusekasvatuse seltsiks.

Vati, 346 EA — ardenni-mära,

sünd. 1923. a. — punane, kõrgus turjalt, 147 sm, sääär 20,5 sm.

Selle kava kinnitas sama aasta 29. märtsi peakoosolek, kus otsustati põhikiri eelpool tähendatult muuta ja võtta seltsi tegevuspiirkonnaks kogu Eesti.

Seltsi ülesandeks seati ardennitõugu hobuste oludekohane parandamine, hobusekasvatuse tõstmine ja suguhobuste müügi korraldamine.

1922. aastal tehti põhikirjas väiksemad parandused ja seltsi nimi muudeti „Eesti ardenni hobusekasvatuse seltsiks“. Hiljem pole põhikirja muudetud.

Seltsi tegevust juhib seltsi juhatus, mis koosneb 3 kolmeaasta peale valitud liikmest. Juhatuses on olnud: H. Stahl, P. Sepp, T. Sarepere, A. Gerbersson, H. Heinrichson, A. Rimmel ja Ed. Kello. Praeguses juhatuses on allpool nimetatuid kolm viimast.

Põhimõtteliste küsimuste otsustamiseks on juhatusel abiks peakoosoleku poolt valitud 6 liikmeline nõukogu.

Seltsi liikmeteks võivad olla isikud, kes hobuseid kasvatavad ehk hobusekasvatuse edendamiseks töötavad, kuid ka ühisused ja seltsid, kes hobusekasvatuse edendamisest huvitatud.

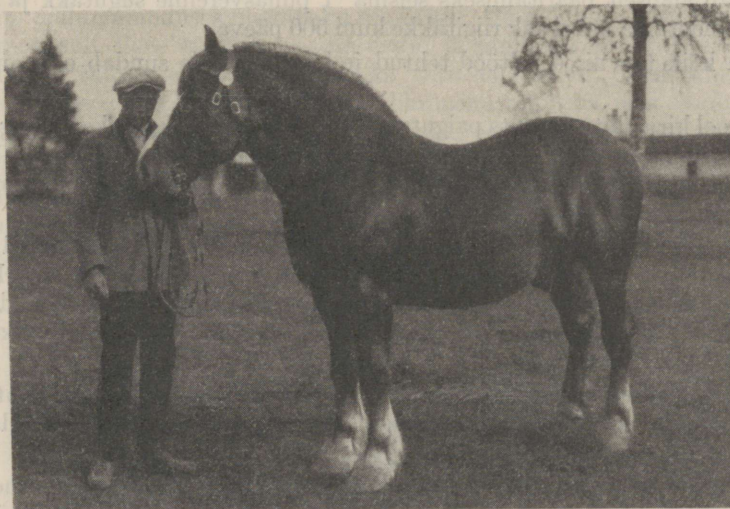
Seltsil oli liikmeid: 1920. a.—31; 1921. a.—35; 1922. a.—46; 1923. a.—109, 1924. a.—120, 1925. a. — 97 ja 1926 a. — 118 üksik liiget, 1 põllumeeste-selts, 1 maakonna valitsus, 1 o. ü. ja 1 hoolekandeaustus. Liikmetena on näidatud aasta jooksul liikmemaksusid õiendanud isikud.

Seltsi algusest peale on igal koosolekul arutatud missuguste abinõudega saaks noorhobuste kasvatust hõlbustada ja üldist hobuste väärtust tõsta. Üheks sarnaseks abinõuks peeti varsa-

koplite asutamist. Virumaa talud on võrdlemisi väikese pindalaga, keskmiselt 20—30 tiinu. Niisuguse talu pidajal on raske noorhobustele tarvilist liikumist ja korralikku suvist toitmist võimaldada. Palju hõlpsam ja odavam tuleks nende suvine pidamine ühisel karjamaal.

Seltsi algaastatel, mil maareformi teostamine täies hoos oli, nõuti varsakoplite asutamiseks maad mitmest Virumaa mõisast, kuid nõudmine ei leidnud rahuldamist ja selts pole senini ka teisiti suutnud ühtki varsakopli asutada.

Ühel ajal sellega oli kaalutlusel mõisa muretsemise küsimus. Nimelt, suguhobuste ostmisel ja täkkude ümberpaigutamisel tuleb neid tihti pikemat aega seltsi ülespidamisel hoida. Neil juhtumistel on väga tähtis, et seltsil oleks koht, kuhu hobuseid ajutiselt võib paigutada, kus vastav personaal, korralikud ruumid j. n. e. Peale, nii ütelda, jooksva tarviduse rahuldamise pidi mõis kujunema tähtsaks baasiks tõuhobuste kasvatamisel. Seal oleks suuremal hulgal sugumaterjali ja sealt võiks tulevikus saada väärtuslikke sugutäkke j. n. e.

*Neptun av Årsta, 77 A — ardenni-täkk (Rootsist imp.),
sünd. 1924. a. — tumeraudjas, kõrgus turjalt 156 sm, sääär 24 sm.*

Olles selgusel mõisa tarvidusest ja selle ülesannetest hakati mõisa leidmiseks ja kasutada saamiseks tarvilisi samme astuma.

Küsimuse alla tulid Virumaa mõisad: Porkuni, Avanduse ja Aaspere. Neist leidis Põl-
lutööministeerium võimalikuks anda Aaspere mõisa 12 aastaks hariliku riigimaade rendiga. Kuigi mõis ei vasta täielikult hobusekasvatuse nõuetele (puuduvad karja- ja heinamaad), sellepeale vaatamata leiti ta siiski vastuvõetav olevat.

Mõisa saamisega kerkisid päevakorrale mitmesugused raskused ja krediidi-küsimus. Mõisa elusinventar tunnustati täieliselt endise omaniku omaks ja see asjaolu suurendas tunduvalt krediidi tarvidust.

Kaalutlemiste järele leiti, et mõisapidamine seltsi käes on võimatu ja sellepärast otsustati mõisa kasutamiseks moodustada eriline osaihisus. Et aga o.ü. ja seltsi vahel kindel koostöö

oleks, selleks nõuti, et iga osanik oleks ka seltsi liige. Osahühisus, nime all „Eesti ardennd“, registreeriti 1922. a. O.ü. eesmärgiks on ardennditõugu suguhobuste Eesti olude kohaselt parandamine, hobusekasvatuse tõstmine ja hobuste müügi korraldamine. O.ü. põhikapital on 2.000.000 mk. mis jaguneb osadeks à 10.000 mk. ning peale selle ühekordne vastutus.

O.ü. osanikkudeks võivad olla ainult Eesti ardenndi hobusekasvatuse seltsi liikmed ja ardennditõugu hobusekasvatuse alal töötavad seltsid ja organisatsioonid. Ühel osanikul võib olla $\frac{1}{10}$ põhikapitalist.

Hiljem lepitati kokku mõisapidamise eritingimustes, mille järele o.ü. 1930. a. peab olema 10 puhasverelist suguraamatuse võetud mära. Samast ajast peale peab olema mõisas noorhobuseid igas vanaduses 4 tükki aasta kohta.

1932. a. peale on o.ü. kohustatud müüma Põllumajanduse Peavalitsusele aastas 2 puhasverelist 3—4 aastast märgitud sugutätku.

Mõisas peab alaliselt paaritamiseks seisma 1 puhasvereline sugutätk ja peale selle peab aastas maksuta toidetama seltsi ehk riigitätkke kuni 500 päeva.

Mõisas on kõik tarvilised eeltööd tehtud ja lootuse järele suudab o.ü. oma peale võetud kohustusi täita.

Peale eelpool kirjeldatu on selts paigutanud ardennditõugu riigitätkke. Et aga viimaseid pole jätkunud nõuete rahuldamiseks, siis on selts omal ettevõttel ostnud 2 tätku — 1924. a. ühe EA tätku, Põllumajanduse Peavalitsuse toetusel, ja 1926. a. ühe A tätku oma summadega. Tähen-datud tätkudel on olnud 70 paarituse ümber aastas.

Ühenduses seltsi tegevusega kasvamisega on kasvanud ka väljaminekud. Põllumajand. Peavalitsus on alaliselt seltsi toetanud oma summadega, kandes täielikult noorhobuste näituste autasud, võimisevõistluste autasud ja korralduskulud, tema ülesandel tehtud sõidukulud, hobuste märkimise kulud ja sekretäri palga. Viimane toetus on olnud võrdlemisi väikene ja seltsil on tulnud seda omalt poolt täiendada.

Seltsi kanda on olnud kõik omal algatusel tehtud sõitude sõidukulud, kantseleikulud, mitmesugused kuulutused, mõnes kohas on tulnud noorhobuste auhindu täiendada, muretseda sugutätkude ostmiseks summasid j. n. e.

Seltsil on olnud järgmised sissetulekud: liikmemaksud, märkimismaksud, mitmesuguste asutiste ja omavalitsuste toetused, paarituste pealt seltsi kasuks võetud maks ja 1926. a. peale noorhobuste auhinna saajate maksutamisest saadavad summad.

Seltsi rahaliste operatsioonide ülevaate annavad allpool toodud tabelid:

Tulud.

Tulude nimetus.	1921.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.
Toetused eraisik. ja asutist.	2.274.—	25.000.—	80.000.—	52.232.50	22.400.—	23.338.—
Paarituse vaherahad	—	—	21.600.—	61.700.—	62.595.—	43.390.—
Liikmemaksud	3.900.—	26.345.—	20.480.—	20.480.—	18.230.—	24.235.—
Mitmesugused sissetulekud	—	4.179.46	3.957.25	6.678.17	9.839.—	30.771.—
Põllumajand. Peavalitsus:						
Instruktori palgaks	—	41.000.—	78.300.—	104.400.—	104.400.—	104.400.—
Auhindadeks noorhobuste näi- tustel ja võimisevõistlustel	12.000.—	50.000.—	27.300.—	128.800.—	159.200.—	188.600.—
Sõidu ja korrald. kulud	11.623.—	12.934.—	11.601.—	15.170.—	30.399.—	48.144.—
Tätkude ostmiseks	—	20.000.—	40.000.—	—	—	—

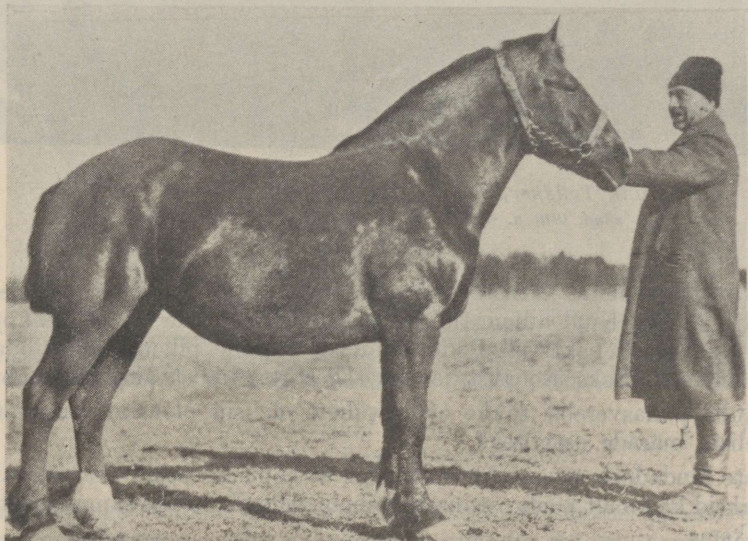
Kulud.

Kulude nimetus.	1921.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.
Palgad	4.400.—	61.000.—	117.300.—	132.600.—	144.500.—	174.000.—
Noorhob. näituste auhinnad .	12.000.—	44.000.—	34.400.—	90.400.—	143.940.—	165.200.—
Võimisvõistluste auhinnad .	—	—	—	40.000.—	40.000.—	40.000.—
Korraldus- sõidukulud ja pää- varahad	3.558.—	19.621.—	17.068.—	31.245.—	36.409.—	58.761.—
Muud kulud	11.886.88	18.393.50	16.405.—	17.790.—	34.054.—	21.068.—

Ardennide arendamise seisukord ja väljavaated. Senise töö tagajärgedele vaadates peab ütleva, et on suudetud ardennide kasvatajaid koondada ja panna kindel alus ardennitõu arendamisele. Seda tööd on ergutanud nõue tugeva tööhobuse järele meie põllumajanduses.

Meie elame põllumajanduses ülemineku ajajärku. Ilmasõda on turu hoopis teiseks muutnud. Oleme kaotanud Vene turu ja peame endid kohandama Lääne-Euroopa turule. Siin on aga turu nõuded suuremad ja sellepärast ka võistlus raskem. Kui tahame olla võistlusvõimulised, siis peame oma põlluharimist põhjalikumaks muutma ja katsuma saaduste hulka suurendada. Seda vajadust tuntakse ja katsutakse seda mitmeti rahuldada.

Peale sõda oli suur tung tuua põlluharimiseks jõumasinaid. Traktoreid ülistati ja osteti hulgaliselt. Mitmeaastane kogemus aga näitab, et traktori töö tuleb kallis ja remondid kulukad, missugune asjaolu on sundinud isegi suuremates majapidamistes traktoreid hobus-
tega asendama.

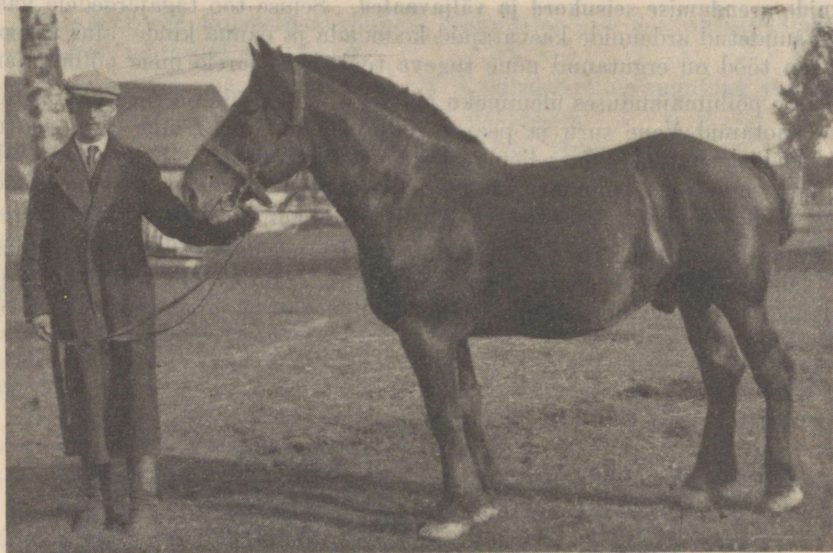
Puppe, 117 EA — ardenni-mära,

sünd. 1915. a. — must, kõrgus turjalt 151 sm, sääär 20 sm.

Põllumajanduses peab olema hobune, kelle kasvatamine odav, kes suudab nõuetavat tööjõudu anda ja kes töötamise juures rahulik.

Neid nõudeid on ardenid täitnud. Juba kaheaastasena võib ardenni kergemal põllutööl tarvitada, tehes sellega kasvatust odavaks. Töötades on ta rahulik ja sellepärast on vi-gastused töö juures harukordsed. Kõige selle juures annavad ardenid meie põlluharimises tarvilist tööjõudu, võimaldavad sügavat põlluharimist ja kõikide moodsate põllutööriistade ja -masinate tarvitamist, vedu.

Kõige rohkem on praegu ardenni sugumärasid Virumaal, nimelt 213, Harjumaal 60, Tartumaal 30, Järvamaal 24; teistes maakondades on vähem.

*Munk Tvääker, 67 A — ardenni-täkk (Rootsist imp.),
sünd. 1919. a. — kõrb, kõrgus turjalt 158 sm, säär 26 sm.*

Alguses kavatseti puhasvereliste täkkude abil jatkuva ristpaarituse teel aja jooksul puhta tõuni välja jõuda. Kuid hiljem tuli puhasvereliste märade saamiseks appi juhus Rootsi krediidi näol. Rootslased pakkusid Põllutöoministeriumile pikemaajalist odavaprotsendilist laenu suguloomade ostmiseks Rootsist ja osa sellest krediidist anti suguhobuste ostmiseks.

Et meil juba puhasverelisi täkke enam-vähem oli, siis otsustati antavat krediiti kasutada puhasvereliste märade ostmiseks.

Tõuhobuste hindadega arvestades oli kindel, et hobuste ostjad peavad valitsuselt toetust saama, kuid peaksid ka omalt poolt ostmiseks vähemalt meil olevate samavanuste hobuste keskmise hinna maksuma.

Hinna vahekorra asjus lepiti kokku nii, et Põllutöoministerium annab varsade ostmisel $\frac{3}{4}$ ja ostja $\frac{1}{4}$ ostuhinnast. 1925. a. võimaldati ainult märavarsade toomist, mis vähem kulusid nõudis. Nende tingimustega oli soovijaid 30 isikut.

Nõuetav hulk osteti 1925. a. sügisel ja nende hulgas oli ainult 1 aastane sälg, keda juhuslikult oli saadud odavasti osta.

Varsad läksid üldiselt maksma 2.038,392 mk. ja 3—6 kuuline vars tuli ostjal maksma ümarguselt 17.000 mk.

1926. aastal oli nõudmine suurem. Ülesandmisi oli 41 hobuse peale, kuid et krediiti täiel määral ärakasutada, usaldas selts omal riisikul 17 hobust rohkem tuua.

Et hobuste hinnad võrdlemisi vastuvõetavateks osutusid ja varsu nõuetaval määral saada ei olnud, siis osteti ka vanemaid hobuseid, nimelt 14 vanemat mära, 6 kaheaastast ja 8 üheaastast sälgu ning 30 märavarsa. Nende ostmiseks kulutati 4.759,588 mk. millest ostjad kandsid 1.312,748 mk.

Suurema hulga hobuste ostmisel vähenesid suhteliselt toimetuskulud ja osalt ka seased hobuste hinnad mõjusid selleks kaasa, et ostjatel tuli endiste tingimuste alusel vars maksma alla 15.000 marga.

Ostetud puhasverelistest märadest on Virumaal 53. Tartumaal 31 ja Harjumaal 4.

Üldiselt oli importeeritavate hobuste peale rohkem nõudmist, kuid lubati ainult sinna, kus varemalt oli juba ardenne.

Importeeritud ardenni-märad

1. Gulla, 6 A. 2. Sessan, 15 A. 3. Tyra, 57 A.

Sellekohase lepingu järgi on iga hobuse ostja kohustatud hobust pidama 9 aasta vanuseni, märkimisest peale paaritama iga aasta puhasverelise täkuga, iga täkkvarsa sündimisest seltsile teatama ja täkkvarsu müüma või ruunama ainult seltsi sellekohase loaga.

Tahab ostja varemalt nendest kohustustest vabaneda, peab ta maksma Põllutöömisteeriumile 60.000—100.000 marka.

Üldiselt huvitas hobusekasvatajaid kuidas võõrsilt toodud hobused meil kodunevad, kasvavad ja haigustele suudavad vastu panna.

Neile küsimustele saadi osalt kohe vastus. Nagu saatuse kiuste oli 1925/26. aasta talvel Virumaal möllamas haruldaselt raskekujuline hobuste nõlg, mida peaaegu kõik noored hobused põdesid. Nõletaudi sai otsa 1 importeeritud vars.

Kas puhasverelised hobused siinsetega võrreldes haigustele vastupanevamad, seda kindlasti ütelda ei saa, kuid, igatahes, nad ei osutunud nõrgemateks. Näiteks Aaspere majapidamises lõppesid nõlge 2 omamaa varsa, kuna kõik 4 Rootsist importeeritud varsa taudi läbi põdesid ja terveks said.

Sissetoodud hobuste kasvu üle oli võimalus võrdlust teostada sel viisil, et mõõdeti ja kaaluti 1926. a. meil üks aasta kasvanud ja samavanused Rootsist toodud hobused ära.

Rootsis aastavanuseks kasvanute keskmine turja kõrgus oli 148 sm ja eluskaal 31 puuda 17 n., kuna meil kasvanute vastavad mõõdud olid 143 sm, ja 27 pd. 32 n.

Selle juures ei saa ütelda, et meil kasvanud hobused oleksid näidanud kängu jäämise tundemärke, vaid nad olid korralikult arenenud, ainult väiksemad. Osa neist on talve jooksul palju juurde kasvanud ja täienenud ja võrduvad nüüd täielikult Rootsist kasvatatud samavanustele hobustele. Olles isiklikult ardennihobuse pidaja ja kasvataja, leian et ardennid on üldse head sööjad ja toidu kasutajad, mis põllumehele väga tähtis.

Lõpuks pean veel ühe asjaolu peale meie hobusekasvatajate tähelepanu juhtima.

Hobusejõu tarvitamises peab samasugune tööjaotus läbiviidama nagu teistel aladel. Kuni seda ei suudeta teha, on pettumusi palju. Ei ole õige, kui suure hobusega teeme kerget tööd, kuid veel pahem on, kui väikeselt hobuselt nõutakse ülejõu pingutust. Liigpingutus on hobusele kahjulik ja majapidamisele kallis.

Kergeid hobuseid tuleb tarvitada kergetel töödel ja sõitudel, kuna raskemate tööde ja vedude jaoks tuleb tarvitada rasket hobust. Selle viimase jaoks on ardenn kohane ja suudab tema peale pandud nõudeid kõigiti täita.